

Έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας

Ηλίας Σπυριδωνίδης

spyridin@hotmail.com

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Περίληψη

Η κατάκτηση της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς είχε σημαντικές συνέπειες σε όλους τους τομείς της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής των ελληνικών πληθυσμών. Μια εκ των συνεπειών είναι η σαφής μείωση κάθε μορφής πνευματικής δραστηριότητας. Παρόλα αυτά, κατά την Οθωμανοκρατία, σε ορισμένες ελληνικές κοινότητες διατηρήθηκαν κάποιες εστίες εκπαίδευσης. Στη Δυτική Μακεδονία ιδρύθηκαν σχολές και διαμορφώθηκαν μοναστικές ή κοινοτικές βιβλιοθήκες προς όφελος των νέων στην Κοζάνη, στη Σιάτιστα, στην Καστοριά, στο Μοναστήρι. Η παρούσα εργασία αποτελεί ένα μέρος της διδακτορικής διατριβής *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ*¹ όπου είχαμε μελετήσει την παρουσία και την επίδραση ορισμένων μεταφράσεων σε διακειμενικό επίπεδο στο έργο Ελλήνων λογίων, με την προσθήκη νέων στοιχείων που προέκυψαν από τη μεταδιδακτορική έρευνα *Έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας*, που πραγματοποιήθηκε στο Α.Π.Θ. κατά τα έτη 2016-17, όπου και επανερχόμαστε στο θέμα για να αναλύσουμε το κειμενικό πολιτισμικό αποτύπωμα ιταλικού ενδιαφέροντος ευρύτερα της ιταλικής γραμματείας στο δυτικομακεδονικό χώρο.

Λέξεις κλειδιά: ιταλικό πολιτισμικό αποτύπωμα, ιταλικές εκδόσεις, γεωπολιτισμική επιρροή, ιταλική γραμματεία.

<https://doi.org/10.26262/iti.v10i1.7956>

---

¹ Ηλίας Σπυριδωνίδης, *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ*, διδ. διατριβή Α.Π.Θ., 2012, <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

Abstract

The conquest of the Eastern Roman Empire by the Ottomans had important implications in all areas of the political, social and economic life of the Greek populations. One consequence is the clear reduction of all forms of intellectual activity. Nevertheless, during the Ottoman domination, in some Greek communities were preserved enclaves of education. In Western Macedonia, schools were established and were also being developed monastic or community libraries for the benefit of young people in Kozani, Siatista, Kastoria, Monastery. This study is a part of the doctoral dissertation *The Italian cultural influence of translations in Koventareios library of Kozani*, in which we had studied the presence and the impact of some translations at intertextual level in the work of Greek scholars, with the addition of some new elements of the post-doctoral research *Printed editions of Italian literature in the libraries of Western Macedonia*, held in Aristotle University in 2016-17, in which we are returning to the subject to analyze the textual cultural footprint of Italian interest of the Italian literature widely in Western Macedonia.

Keywords: Italian cultural footprint, Italian editions, geocultural influence, Italian literature.

1. Εισαγωγή

Η ιδέα για την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας για τις έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας προέκυψε αφενός λόγω της πρόσφατης εξέλιξης στις σπουδές πολιτισμού γύρω από την έννοια του πολιτισμικού αποτυπώματος, αφετέρου εξαιτίας προηγούμενης έρευνας σε επίπεδο διδακτορικής διατριβής, η οποία ολοκληρώθηκε το 2012 χάρη στην καθοδήγηση της καθηγήτριας Μεταφρασεολογίας του Α.Π.Θ. Ελένης Κασάπη, με τίτλο: *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ²* πάνω στην οποία βασίζεται η συγκεκριμένη μελέτη και από την οποία αντλεί ένα μέρος των στοιχείων. Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στο ΑΠΘ από τον Απρίλιο του 2016 έως τον Απρίλιο του 2017, υπό την επίβλεψη της καθηγήτριας της Ιστορίας της Ιταλικής Λογοτεχνίας και Ιστορίας της Μετάφρασης Ιταλικής Λογοτεχνίας Ζώζης Ζωγραφίδου.

---

² <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

Η ιταλική πολιτισμική επιρροή, λογοτεχνική, καλλιτεχνική, διοικητική, γλωσσική, ιστορική, είναι περισσότερο γνωστή στις περιοχές που τελούσαν υπό ενετική διοίκηση για πολλά χρόνια, όπως τα νησιά του Ιονίου, η Κρήτη, οι Κυκλάδες, τα Δωδεκάνησα. Οι περιοχές αυτές της Ελλάδας έχουν μελετηθεί από επιστημονική άποψη, ως ένα βαθμό αν όχι αρκετά, και όσον αφορά τη σχέση τους με την ιταλική γραμματεία, κυρίως σε μικροκειμενικό επίπεδο, δίνοντας μια εικόνα της ασκηθείσας ιταλικής επιρροής. Εν αντιθέσει, οι περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας και κυρίως η Μακεδονία, η Θεσσαλία και η Θράκη δεν έχουν μελετηθεί ιδιαίτερα σε επίπεδο ιστορίας των μεταφράσεων, γεωπολιτικής του πολιτισμού και πολιτισμικής γεωγραφίας. Η βιβλιογραφία, όσον αφορά το πολιτισμικό αποτύπωμα της ιταλικής γραμματείας στην Ελλάδα και τη γεωπολιτισμική της επιρροή, είναι σχεδόν ανύπαρκτη πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Η βάση για τη μελέτη της παρουσίας και της πρόσληψης της ιταλικής γραμματείας στην Ελλάδα είναι χωρίς αμφιβολία το έργο της Ζώζης Ζωγραφίδου *Η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα (1900-1997)*³. Η υπόθεση της παρούσας έρευνας προέκυψε από τα παραπάνω δεδομένα και αφορά την ύπαρξη έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας. Τα δεδομένα που προέρχονται από τη διατριβή *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ*⁴, αφορούν τις μεταφράσεις και τις ιταλικές εκδόσεις που εντοπίστηκαν στην κοινοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης. Η παρουσία ή η απουσία κειμενικών τεκμηρίων, μεταφράσεων και πρωτοτύπων της ιταλικής γραμματείας από τη Δυτική Μακεδονία, θα αποτελέσει μια βάση για την γεωπολιτισμική ανάλυση της σχέσης της περιοχής με την Ιταλία και τον ιταλικό πολιτισμό.

1.1 Το γεωγραφικό, χρονολογικό και πολιτισμικό πλαίσιο της έρευνας

Ο γεωγραφικός χώρος μελέτης είναι επομένως η περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας στη σημερινή της μορφή. Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε στις βιβλιοθήκες δημόσιας πρόσβασης

---

³ Ζώζη Ζωγραφίδου, *Η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα (1900-1997)*, Παρατηρητής, Θεσ/νίκη 1999.

⁴ Idem σημ. 2, <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

των νομών Φλώρινας, Καστοριάς, Κοζάνης και Γρεβενών. Η αναζήτηση και ο εντοπισμός των έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας, μεταφράσεων ή πρωτοτύπων, έγινε με αυτοψίες στις βιβλιοθήκες δημόσιας πρόσβασης, δημοτικές, κοινοτικές, εκκλησιαστικές, μοναστηριακές, ιδρυμάτων, δημόσια αρχεία κ.α.

Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι ο γεωγραφικός χώρος που καλύπτει η παρούσα μελέτη αφορά τις περιοχές που βρίσκονται στην επικράτεια του ελληνικού κράτους. Ο γεωγραφικός χώρος της Δυτικής Μακεδονίας έχει ιστορικά όρια διευρυμένα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται ορισμένες περιοχές της σημερινής Βορείου Ηπείρου στην Αλβανία και της νότιας ΠΓΔΜ. Η Καραμήτρου-Μεντεσίδη στον συλλογικό τόμο *Δυτική Μακεδονία Ιστορία και Πολιτισμός* (2008:20-34) παρουσιάζει τις ιστορικές περιοχές και τα όρια της αρχαίας Άνω Μακεδονίας, που σε γενικές γραμμές συμπίπτουν με τα όρια της Δυτικής Μακεδονίας κατά την περίοδο της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και στη συνέχεια κατά την Τουρκοκρατία. Οι ιστορικές περιοχές της Άνω Μακεδονίας ήταν η Ελιμιώτις, η Τυμφαία, η Ορεστίς, η Εορδαία, η Λυγκηστίς, η Δασσαρήτις, η Δερρίοπος και η Πελαγονία. Κατά την Οθωμανική περίοδο η περιοχή ονομαζόταν βιλαέτι Μοναστηρίου με κέντρο την ομώνυμη πόλη της Πελαγονίας. Η Μοσχόπολη, η Κορυτσά, το Μοναστήρι, η Αχρίδα, το Κρούσεβο αποτελούσαν αστικά πολιτισμικά κέντρα της Δυτικής Μακεδονίας, τα οποία έχουν μείνει έξω από την περιοχή έρευνας, αφενός λόγω του περιορισμένου χρόνου πραγματοποίησης της και αφετέρου λόγω της αδυναμίας καταγραφής τυχόν τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας στις δημόσιες βιβλιοθήκες και στα δημόσια αρχεία των χωρών αυτών μέσα στο χρόνο περάτωσης της μελέτης. Η διεύρυνση της έρευνας στις εν λόγω περιοχές αποτελεί έναν επόμενο στόχο, καθώς τα δεδομένα από μια τέτοια νέα μελέτη θα οδηγήσουν στην εξαγωγή χρήσιμων συγκριτικών συμπερασμάτων και θα ολοκληρώσουν την εικόνα του ιταλικού αποτυπώματος στην περιοχή.

Η έρευνα πεδίου επομένως πραγματοποιήθηκε κυρίως στις δύο παλαιότερες βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας, την Κοβεντάρειο δημοτική βιβλιοθήκη Κοζάνης, η οποία λειτουργεί

αδιάλειπτα από τα μέσα του 1600 και για την οποία αντλήσαμε πληθώρα στοιχείων από τη διδ. διατριβή (2012) *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ*⁵, και τη Μανούσειο δημόσια κεντρική ιστορική βιβλιοθήκη Σιάτιστας που λειτουργεί από το 1858. Οι βιβλιοθήκες συγκεντρώνουν σπάνιο αρχαιακό υλικό από τους τελευταίους αιώνες της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας έως τις μέρες μας. Η επιτόπια έρευνα επεκτάθηκε στη δημόσια βιβλιοθήκη Γρεβενών, στη δημοτική βιβλιοθήκη Καστοριάς «Αθανάσιος Χριστόπουλος», στη βιβλιοθήκη του Άργος Ορεστικού, στη βιβλιοθήκη της Φλώρινας, καθώς και σε όλες τις βιβλιοθήκες δημόσιας πρόσβασης της Δυτικής Μακεδονίας: δημοτικές, κοινοτικές, εκκλησιαστικές, μοναστηριακές, ιδρυμάτων, συλλόγων και κοινωνικών φορέων.

Η έρευνα περιορίζεται στο χρονικό διάστημα της Τουρκοκρατίας στη Δυτική Μακεδονία. Ο μεγάλος αριθμός έντυπων κειμενικών τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας κατέστησε ανθρωπίνως αδύνατη τη μελέτη και ανάλυση στο σύνολό τους έως τις μέρες μας μέσα στο χρονικό διάστημα του ενός έτους. Η πρώτη περίοδος, η οποία και αποτελεί αντικείμενο της έρευνας μας, εκτείνεται ουσιαστικά από τα τέλη του 14^{ου} αι., εποχή της Οθωμανικής κατάκτησης της Δυτικής Μακεδονίας έως την απελευθέρωσή της το 1912. Η έρευνα επικεντρώνεται στις έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας, δηλαδή αφορά κειμενικά τεκμήρια από την αρχή της τυπογραφίας. Παρόλα αυτά διευρύνουμε τα χρονικά όρια της μελέτης, από τα μέσα του 15^{ου} αι. εποχή ανακάλυψης και διάδοσης της τυπογραφίας, στο τέλος του 14^{ου} αι. συμπεριλαμβάνοντας και ενδεχόμενα χειρόγραφα ιταλικού ενδιαφέροντος, έτσι ώστε να καλύψουμε ολόκληρη την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Η δεύτερη χρονολογικά περίοδος αφορά την ελεύθερη Δυτική Μακεδονία κατά τον 20^ο αι., στο πλαίσιο της ελληνικής επικράτειας, ως περιφέρεια ή παλαιότερα ως γεωγραφικό διαμέρισμα του νέου ελληνικού κράτους.

Το πολιτισμικό πλαίσιο της έρευνας είναι το περιβάλλον του υπόδουλου ελληνισμού της Δυτικής Μακεδονίας κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στη διάρκεια της

---

⁵ <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

Τουρκοκρατίας επικρατούσαν ορισμένες ιδιαίτερες συνθήκες που καλό είναι να λάβουμε υπόψη για την πληρέστερη κατανόηση των πολιτισμικών συνιστωσών και χαρακτηριστικών της εποχής και της περιοχής μελέτης. Οι παράγοντες, οι οποίοι δρουν στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο, όπως οι συγγραφείς, οι μεταφραστές, οι λόγιοι, οι χορηγοί, οι εκδότες, οι επιμελητές, υπόκεινται και υποτάσσονται σε ορισμένες επιταγές της οθωμανικής κοινωνίας όπως το διαχωρισμό σε μιλλέτ, την απαγόρευση της τυπογραφίας, του θεάτρου και των αναπαραστάσεων, την ανυπαρξία οργανωμένης καθολικής εκπαίδευσης, την υπόδουλη κατάσταση των Ελλήνων που συχνά πωλούνταν ως σκλάβοι ή ανήκαν ως κτήμα σε κάποιο Οθωμανό άρχοντα. Οι Έλληνες ως χριστιανοί ανήκαν στο Ρούμ μιλλέτ, ως υπήκοοι της πρώην Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, δηλαδή στην εθνοτική ομάδα των Ελλήνων ορθόδοξων Ρωμαίων με επικεφαλής τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Κατά τη διάρκεια κυριαρχίας της Υψηλής Πύλης, μόνο οι Οθωμανοί υπήκοοι είχαν πλήρη δικαιώματα και αποτελούσαν την άρχουσα τάξη, ενώ όσοι ανήκαν σε μιλλέτ ήταν υποβιβασμένοι στην κατάσταση του υπόδουλου, άπιστου κατεκτημένου και είχαν ουσιαστικά μόνο υποχρεώσεις απέναντι στο σύστημα διοίκησης. Ως δεύτερης κατηγορίας μάζα υπηκόων, ήταν ιδιαίτερα ευάλωτοι απέναντι στις διαθέσεις του κάθε Οθωμανού ηγεμόνα. Σε αυτό το σκληρό και αντίξοο πολιτισμικό περιβάλλον ο υπόδουλος ελληνισμός διατηρεί τον εξωστρεφή χαρακτήρα που είχε θεμελιώσει κατά τη διάρκεια της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και συσχετίζεται και αλληλεπιδρά με τα ισχυρότερα πολιτισμικά συστήματα της Ευρώπης εκείνης της περιόδου, δηλαδή κυρίως με τις αυστροουγγρικές και γερμανικές χώρες, τις ιταλικές περιοχές, τη Γαλλία και την Αγγλία.

1.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι ο εντοπισμός, η καταγραφή, η μελέτη και ανάλυση των παλαιών και σπάνιων εκδόσεων και των μεταφράσεων της ιταλικής γραμματείας που φυλάσσονται σε βιβλιοθήκες και δημόσια αρχεία της Δυτικής Μακεδονίας. Η ερευνητική προσέγγιση είναι

διεπιστημονική, συστημική και ολιστική στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ιστορίας των μεταφράσεων ιταλικής γραμματείας στα ελληνικά με την αρωγή των πεδίων της μετάφρασης λογοτεχνίας, της μεταφρασεολογίας, των σπουδών πολιτισμού, των διαπολιτισμικών σχέσεων και της γεωπολιτικής του πολιτισμού.

Ειδικότερα οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι:

- Η συστημική ανάλυση του ιταλικού αποτυπώματος στη Δυτική Μακεδονία μετά από τον εντοπισμό, την καταγραφή, τη μελέτη και ανάλυση των κειμενικών τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας.
- Η δημιουργία ενός σώματος (corpus) των διασωθέντων – υπαρχόντων τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας.
- Η δημιουργία σωμάτων (corpora) τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας, όπως πρωτότυπες εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας, λεξικά, γραμματικές, εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος ελληνικές και ξενόγλωσσες κ.α. σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας και του αρχαιικού υλικού.
- Η ανάπτυξη μιας βάσης δεδομένων για τη συλλογή, μελέτη και επεξεργασία των μεταφράσεων λογοτεχνίας ως πολιτισμικών τεκμηρίων.
- Η ανάπτυξη ενός πρότυπου εργαλείου για αντίστοιχες έρευνες σχετικές με τις μεταφράσεις λογοτεχνίας, οι οποίες θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν για άλλες περιοχές της Ελλάδας αλλά και διεθνώς όπως και για μεταφράσεις λογοτεχνίας μεταξύ άλλων γλωσσών.
- Η συγκέντρωση πληροφοριών και δεδομένων και η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το έργο των μεταφραστών, εκδοτών, χορηγών, τον τόπο και τον χρόνο των εκδόσεων, τις προτιμήσεις του αναγνωστικού κοινού.
- Τελικός στόχος είναι η παρούσα έρευνα να φέρει στο φως και να αναδείξει, όσο είναι δυνατόν, άγνωστες πτυχές της παρουσίας των μεταφράσεων ιταλικής λογοτεχνίας στη Δυτική

Μακεδονία, να χαρτογραφήσει το αποτύπωμα της ιταλικής γραμματείας και να τεκμηριώσει ή να απορρίψει την ύπαρξη ιταλικής παρουσίας στις βιβλιοθήκες της περιοχής.

2. Το διεπιστημονικό θεωρητικό πλαίσιο

Η έρευνα για τον εντοπισμό, την καταγραφή, τη μελέτη και την ανάλυση των παλαιών και σπάνιων εκδόσεων και των μεταφράσεων της ιταλικής γραμματείας που φυλάσσονται σε βιβλιοθήκες και δημόσια αρχεία της Δυτικής Μακεδονίας, όπως προαναφέρθηκε, είναι διεπιστημονική, συστημική και ολιστική στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ιστορίας των μεταφράσεων της ιταλικής γραμματείας στα ελληνικά με την αρωγή των πεδίων της μετάφρασης λογοτεχνίας, της μεταφρασεολογίας, της ιστορίας της μετάφρασης, των σπουδών και της ιστορίας του πολιτισμού, της σημειολογίας, της ιστορικής και πολιτισμικής γεωγραφίας, των διαπολιτισμικών σχέσεων και της γεωπολιτικής του πολιτισμού.

Σύμφωνα με τον Torop (2000:71) η ιστορία της μετάφρασης μπορεί να γίνει αντιληπτή ως:

- ιστορία των μεταφρασμένων έργων (ποιος, που, πότε, τι και γιατί μεταφράστηκε),
- ιστορία της ποιότητας των μεταφράσεων στις διάφορες εποχές,
- ιστορία των μεθόδων μετάφρασης,
- ιστορία της μεταφρασεολογικής σκέψης.

Στο πλαίσιο της συστημικής θεώρησης της μετάφρασης, η ιστορία της μετάφρασης μπορεί να συμπεριλαμβάνει τις ιστορίες μεταφρασμένων συγγραφέων, τυπογράφων, εκδοτών, κτητόρων των μεταφράσεων ή μαικήνων της μεταφραστικής τέχνης. Εξάλλου, η ιστορία της μετάφρασης αποτελείται από τουλάχιστον τέσσερις θεμελιώδεις όψεις, οι οποίες διευρύνουν το ερευνητικό της πεδίο και τους ορίζοντες μελέτης της. Ο Osimo στο *Storia della traduzione* αναλύει (2002:2-8) τις τέσσερις βασικές όψεις της ιστορίας της μετάφρασης, δηλαδή τη θεωρητική όψη, την όψη της πρόσληψης, της εξέλιξης και την ιστορικο-πολιτισμική οπτική.

Η μελέτη του πολιτισμικού αποτυπώματος της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας προϋποθέτει τον εντοπισμό, την καταγραφή, τη μελέτη και την ανάλυση των παλαιών και σπάνιων εκδόσεων και των μεταφράσεων της ιταλικής γραμματείας που θησαυρίζουν στις συλλογές τους. Η ύπαρξη ενός κειμενικού πολιτισμικού αποτυπώματος είναι αποτέλεσμα μιας προγενέστερης χρονικά παραγωγής κειμενικών προϊόντων, εισαγωγής τους στο γεωγραφικό και πολιτισμικό χώρο ενδιαφέροντος, παρουσίας τους στις συλλογές των βιβλιοθηκών, πρόσληψής τους μέσω των μεταφράσεων. Το σύνολο των παραπάνω αποτελεί μια μορφή γεωπολιτισμικής επιρροής.

Επομένως, η μελέτη του πολιτισμικού αποτυπώματος της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας, είναι ουσιαστικά η ιστορία των κειμένων που θησαυρίζουν οι παλαιές συλλογές των δημόσιων βιβλιοθηκών. Πρόκειται για τις ιστορίες μεμονωμένων έντυπων εκδόσεων, συγγραφέων, μεταφράσεων και πρωτοτύπων, τυπογράφων, λογίων, κτητόρων και δωρητών, οι οποίες ως ψηφίδες με ένα κοινό σημείο αναφοράς, συνθέτουν την ιστορία της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατία, δηλαδή έως το 1912.

Η αρωγή των επιστημονικών πεδίων που προαναφέρθηκαν και των θεωριών τους για την πραγματοποίηση και ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης είναι επομένως απαραίτητη, εξαιτίας της φύσης της έρευνας. Η ιστορία της ιταλικής λογοτεχνίας και η μετάφραση λογοτεχνίας διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο δεδομένου ότι μεγάλο μέρος των τεκμηρίων της έρευνας είναι πρωτότυπες εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας ή μεταφράσεις ιταλικών λογοτεχνικών έργων στα ελληνικά. Η μεταφρασεολογία και η ιστορία της μετάφρασης αποτελούν τα πεδία με το κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο για τη διαχείριση και ανάλυση των σωμάτων των μεταφρασμένων κειμένων. Η ιστορία του πολιτισμού, η ιστορική γεωγραφία και η γεωπολιτική του πολιτισμού προσφέρουν το εννοιολογικό υπόβαθρο για την πληρέστερη κατανόηση της εποχής, των συνθηκών και των όρων διαβίωσης στη Δυτική Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Αξίζει να σημειωθεί επίσης η προοπτική που παρουσιάζει ο Michael Cronin στο *Μετάφραση & Παγκοσμιοποίηση* για τη νέα γεωγραφία της

μετάφρασης, η οποία συνδυάζει τη γεωπολιτική προσέγγιση και τη μεταφραστική θεωρία στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Επίσης, η σημειολογία, με τις θεωρίες των Juri Lotman και του Peter Torop, προσφέρουν στην συστηματοποίηση της έρευνας και τη συστημική προσέγγιση του πολιτισμικού αποτυπώματος. Μια έρευνα κειμενικής κληρονομιάς, όπως η συγκεκριμένη, η οποία αφορά το πολιτισμικό αποτύπωμα της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές των βιβλιοθηκών και αρχείων της Δυτικής Μακεδονίας, δεν μπορεί παρά να βασίζεται στην έννοια και τη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου, όπως ορίζονται από τον Γάλλο κοινωνιολόγο Bourdieu (ICS, 2004:355). Η Giovanna Melandri στο *Cultura, Paesaggio, Turismo* αναφέρει (2006:32): La ricchezza e la creatività culturale sono, quindi, il motore e il contesto ideale dell'industria dei contenuti. La cultura è il primo fondamentale e imprescindibile anello della catena del valore.

2.1 Οι δημόσιες βιβλιοθήκες ως αποθετήρια μνήμης και πυλώνες του πολιτισμού και της εκπαίδευσης

Ο σπουδαίος φιλόσοφος και σημειολόγος Umberto Eco (1932-2016) σε μια από τις τελευταίες του συνεντεύξεις, ένα χρόνο πριν το θάνατό του, εξηγεί και αναλύει την έννοια, το ρόλο και τη λειτουργία της μνήμης και ειδικότερα της συλλογικής μνήμης. Στη συνέντευξη – ντοκιμαντέρ Codice Italia του 2015 του Davide Ferrario, ο Eco υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της βιβλιοθήκης ως αποθετήριο και θεματοφύλακα της συλλογικής μνήμης και της γνώσης.

Στη Δυτική Μακεδονία υπάρχουν σπουδαίες βιβλιοθήκες, μοναστηριακές, εκκλησιαστικές, δημόσιες ή κοινοτικές, οι οποίες ως ένα βαθμό έχουν μελετηθεί, όπως για παράδειγμα η μοναστηριακή βιβλιοθήκη της Ζάβορδας, η οποία θησαύριζε χίλιους και πλέον τόμους. Η ανεκτίμητη αξία της βιβλιοθήκης έγινε διεθνώς γνωστή ήδη από το 1959 όταν ο Λίνος Πολίτης μελετώντας το περιεχόμενό της, ανακάλυψε και δημοσίευσε το *Λεξικόν του Πατριάρχη Φωτίου*, έργο κολοσσιαίας σημασίας. Η μοναδικότητά του έγκειται στο γεγονός ότι είναι το μόνο στον κόσμο που διασώθηκε ολοκληρωμένο, ενώ τα άλλα δύο που βρίσκονται στο Βερολίνο και την Οξφόρδη

περιέχουν κάποια αποσπάσματα. Υποδειγματική, από την άποψη αυτή, είναι και η μελέτη της Μ. Χ. Χατζηϊωάννου (2000) *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία: ο κώδικας αρ. 201 της μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας*, στην οποία δημοσιεύει τον ανεκτίμητο κώδικα 201 της μονής. Είναι γνωστό ότι η συντριπτική πλειοψηφία της αρχαίας και μεσαιωνικής ελληνικής και λατινικής γραμματείας έχει απολεσθεί για ιστορικούς λόγους. Το κειμενικό πολιτισμικό κεφάλαιο των χειρογράφων των μονών και των σχολών της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, το οποίο είχε επιβιώσει έως ένα βαθμό έως την εποχή της Άλωσης της πόλης, η μοίρα του επιφύλασσε μια τραγική κατάληξη: η συντριπτική πλειοψηφία της κειμενικής κληρονομιάς καταστράφηκε ενώ το υπόλοιπο λεηλατήθηκε και ένα ελάχιστο μέρος του διασώθηκε χάρη σε πνευματικούς ανθρώπους με ευγένεια ψυχής. Ο Στάικος (2016:12) αποκαλύπτει χαρακτηριστικά την αδυσώπητη τύχη των μονών: «τα περισσότερα ορθόδοξα μοναστήρια απογυμνώθηκαν, θέλοντας και μη, από τον σημαντικό χειρόγραφο πλούτο που θησαυρίζαν». Οι παλαιές συλλογές των ιστορικών βιβλιοθηκών της Δυτικής Μακεδονίας θησαυρίζουν τα απομεινάρια της μνήμης του τουρκοκρατούμενου μακεδονικού ελληνισμού και τα ίχνη της σύνδεσής του νέου ελληνισμού με την ένδοξη παράδοση της ελληνικής και λατινικής γραμματείας της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Από τα μέσα του 13^{ου} αι. αρχίζουν να οργανώνονται οι πρώτες πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες, όπως στο Παρίσι ή στη Μπολόνια με σκοπό την υποστήριξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας στις σπουδές ιατρικής, νομικής και θεολογίας. Οι σπουδές φιλοσοφίας και φιλολογίας θα αποσπαστούν από τη θεολογία περίπου στα μέσα του 15^{ου} αι. Οι πρώτες δημόσιες βιβλιοθήκες εμφανίζονται τον 15^ο αι. στη Φλωρεντία των Μεδίκων και στην Cesena του Novello Malatesta. Η βιβλιοθήκη της Αγίας έδρας στο Βατικανό, πριν από τον πάπα Νικόλαο Ε' (1447-1455) «δεν αριθμούσε περισσότερους από 340 τόμους» (Στάικος, 2016:15). Η βιβλιοθήκη του καρδινάλιου Βησσαρίωνα, η οποία αποτελούνταν από 746 κώδικες και αρχέτυπα, 482 ελληνικά και 264 λατινικά, αποτέλεσε τον πυρήνα της Μαρκιανής βιβλιοθήκης της Βενετίας. Όταν καταμετρήθηκαν τα βιβλία μαζί με όσα

εστάλησαν στη Βενετία μετά το θάνατο του Βησσαρίωνα το 1474, σύμφωνα με τον Στάικο (2016:101) ήταν 1024 αποθηκευμένα σε 57 κιβώτια. Η βιβλιοθήκη σχεδιάστηκε και άρχισε να κατασκευάζεται από τον Sansonino αρκετά χρόνια αργότερα, το 1537. Ο Dotti (1993:119) αναφέρει ότι οι πρώτες βιβλιοθήκες ήταν του Αγ. Μάρκου στη Φλωρεντία έργο του ουμανιστή Niccolò Niccoli (όπου κατέληξε η προσωπική βιβλιοθήκη του Βοκκάκιου), η Μαρκιανή χάρη στη δωρεά του Βησσαρίωνα (η οποία περιέχει τη βιβλιοθήκη του Πετράρχη) και του Βατικανού χάρη στο βιβλιόφιλο πάπα Νικόλαο Ε'. Ουσιαστικά, τον 16^ο και 17^ο αι. συγκροτούνται οι παλαιότερες κοσμικές βιβλιοθήκες στη Δύση, μετά από τη διάχυση της τυπογραφίας και τη διάδοση των εκδοτικών προϊόντων. Η έρευνα της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας εντάσσεται στο πλαίσιο αυτό. Η κοινοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης εξάλλου ξεκινά τα πρώτα της βήματα στα μέσα του 17^{ου} αι., ενώ το 1690 όταν παραδίδεται από τους επιτρόπους του Ελληνομουσείου στο μοναχό Ιωσήφ θησαύριζε ήδη 440 τόμους θεολογικού και φιλολογικού περιεχομένου, σύμφωνα με το χειρόγραφο κατάλογό της.

2.2 Η γεωπολιτισμική μεθοδολογία συστημικής προσέγγισης περιγραφής και ανάλυσης του πολιτισμικού αποτυπώματος και της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων

Η μελέτη του ιταλικού κειμενικού πολιτισμικού αποτυπώματος σε μια ορισμένη γεωγραφική περιοχή μπορεί να αναλυθεί με την αρωγή της γεωπολιτισμικής μεθοδολογίας συστημικής προσέγγισης που αναπτύξαμε εκτενώς στη διδ. διατριβή (2012) *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ*⁶. Μια από τις σημαντικότερες προεκτάσεις της παραπάνω διατριβής έθετε ένα νέο ερευνητικό ζήτημα σχετικά με την ύπαρξη ιταλικής πολιτισμικής επιρροής και την παρουσία ιταλικών κειμένων σε άλλες περιοχές πέραν της Κοζάνης με την πλούσια βιβλιοθήκη της. Με τη λογική αυτή και έχοντας ως βάση την ανωτέρω διατριβή, συνεχίσαμε την έρευνα στις βιβλιοθήκες που βρίσκονται στη Δυτική Μακεδονία και που λειτουργούσαν προ του 1912, χωρίς ωστόσο να

---

⁶ <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

αποκλείσουμε την ιστορική Κοβεντάρειο δημοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης, η οποία αποτελεί τη σπουδαιότερη βιβλιοθήκη της Δυτικής Μακεδονίας.

Η μελέτη των παλαιών και σπάνιων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας και των μεταφράσεων από την ιταλική στην ελληνική γλώσσα στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας προϋποθέτει τον εντοπισμό και την καταγραφή των εντύπων, τη δημιουργία ενός σώματος κειμένων και τη συστηματική και περιγραφική στατιστική ανάλυση τους. Η γεωπολιτισμική μεθοδολογία συστηματικής περιγραφής και ανάλυσης καλύπτει τις ανάγκες μιας έρευνας ιστορίας των μεταφράσεων όπως και τις ερευνητικές απαιτήσεις μελέτης της πολιτισμικής γεωγραφίας των μεταφράσεων και της ιστορίας και γεωπολιτικής του πολιτισμού. Στο πλαίσιο ανάπτυξης του συγκεκριμένου μεθοδολογικού εργαλείου αναφέραμε σε παλαιότερη έρευνα⁷ ότι (2012:48-49):

Η γεωπολιτισμική μεθοδολογία συστηματικής περιγραφής και ανάλυσης του πολιτισμικού αποτυπώματος και της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων, έντυπων εκδόσεων, χειρόγραφων κειμένων ή άλλων γραπτών τεκμηρίων ενός ΕΠ προς ένα ΠΕ στηρίζεται στην περιγραφή και συγκριτική ανάλυση ενός corpus ή ορισμένων corpora. Η μεθοδολογία αυτή προϋποθέτει τη συλλογή ενός corpus ή corpora μελέτης των μεταφράσεων και των έντυπων κειμενικών τεκμηρίων γενικότερα βάσει ορισμένων κριτηρίων.

Στην παρούσα έρευνα η γεωπολιτισμική μεθοδολογία συστηματικής περιγραφής και ανάλυσης χρησιμοποιείται για τον εντοπισμό, την καταγραφή, τη μελέτη και την ανάλυση των έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας και των μεταφράσεων που βρίσκονται στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας. Οι βιβλιοθήκες γενικότερα, είτε είναι δημοτικές, δημόσιες, ιδιωτικές συλλογές ιδρυμάτων ή εκκλησιαστικές – μοναστηριακές, συνήθως συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο αντιπροσωπευτικό αριθμό κειμενικών τεκμηρίων μιας πόλης ή μιας περιοχής. Ειδικότερα για την περίπτωση της ΝΑ Ευρώπης στο πλαίσιο των πέντε περίπου αιώνων Οθωμανικού ζυγού, ο

---

⁷ <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

Καρανάσιος (2001:111-120) αναφέρει για το βιβλιεμπόριο, τα δίκτυα διανομής και τις συγκεντρώσεις βιβλίων, ότι τα βιβλία αποτελούσαν σπάνια και ακριβά πολιτιστικά αγαθά και επιπλέον, πλην εξαιρέσεων, δεν υπήρχαν τυπογραφεία και βιβλιοπωλεία στην Ελλάδα μέχρι το 1821. Ο Καρανάσιος (2001:120) σημειώνει χαρακτηριστικά:

Εκτός από τις εμποροπανηγύρεις, τους βιβλιεμπόρους, τους λόγιους φίλους, την αντιγραφή χειρογράφων, βιβλία μπορούσε να βρει κανείς [στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας] σε σχολικές βιβλιοθήκες. Σχολεία ιδρύονται τον 17^ο αι. και εξής σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο, Ιωάννινα, Κοζάνη, Σιάτιστα, Τίρναβος, Μηλίες, Χίος, Δημητσάνα πρωτοστατούν και διαθέτουν βιβλιοθήκη – γνωρίζουμε περί τις είκοσι βιβλιοθήκες -, η οποία αποτελεί απαραίτητο εργαλείο της εκπαίδευσης.

Οι βιβλιοθήκες της Κοζάνης και της Σιάτιστας αποτελούν επομένως δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις από τις περίπου είκοσι κιβωτούς γνώσης του ευρύτερου γεωπολιτισμικά ελληνικού χώρου (όπως για παράδειγμα ήταν τα Ιωάννινα, η Καστοριά, η Θεσσαλονίκη, κ.α.). Ο πλούτος, ο αριθμός και η σπανιότητα των βιβλίων που εντοπίζουμε στις παλιές συλλογές τους αντικατοπτρίζουν τις σχέσεις, τις επαφές, τις επιρροές, τα δίκτυα και τις προτιμήσεις των κατοίκων των δύο πόλεων στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, δηλαδή όσον αφορά τη Δυτική Μακεδονία, περίπου από το 1380-1400 έως την απελευθέρωση το 1912. Οι βιβλιοθήκες των δύο αυτών κέντρων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αρχίζουν να διαμορφώνονται από τα μέσα του 17^{ου} και του 19^{ου} αι. αντίστοιχα. Το γεγονός αυτό δεν εμποδίζει όμως τη συγκέντρωση σπάνιου υλικού, είτε εκδοτικού είτε χειρογράφων, στις συλλογές τους, ακόμη και από τον 15^ο και 16^ο αι.

Ο εντοπισμός και η καταγραφή των έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας στη Δυτική Μακεδονία βασίζεται στις χρονοτοπικές συντεταγμένες τους. Σύμφωνα με τον Osimo (2002:255) ο χρονότοπος ή αλλιώς χωροχρόνος των μεταφράσεων είναι οι πολιτισμικές συντεταγμένες ενός κειμένου, δηλαδή ο χρόνος, ο χώρος και ο πολιτισμός [πολιτισμικό σύστημα] στον οποίο δημιουργήθηκε και για τον οποίο ή τους οποίους μεταφράστηκε. Επομένως, ο χώρος από τον οποίο

προέρχεται το υλικό της έρευνας είναι από τις βιβλιοθήκες δημόσιας πρόσβασης της Δυτικής Μακεδονίας: δημοτικές, κοινοτικές, εκκλησιαστικές, ιδρυμάτων ή ακόμη και μοναστηριακές. Αποκλείστηκαν ουσιαστικά οι ιδιωτικές συλλογές, δεδομένου ότι οι υποκειμενικές προτιμήσεις ενός συλλέκτη δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντικατοπτρίζουν τις συλλογικές προτιμήσεις μιας πόλης ή περιοχής και να αποτελέσουν στοιχείο για ασφαλή συμπεράσματα στην ιστορία των μεταφράσεων και των διαπολιτισμικών σχέσεων. Το δεύτερο κριτήριο αφορά τον χρονικό ορίζοντα της έρευνας. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας η μελέτη μας περιορίστηκε χρονολογικά μέχρι το 1912, ημερομηνία απελευθέρωσης της Δυτικής Μακεδονίας από τον Οθωμανικό ζυγό και ταυτόχρονα *terminus ante quem* των παλαιών συλλογών εντύπων των βιβλιοθηκών της Κοζάνης και της Σιάτιστας. Το χρονικό όριο της απελευθέρωσης του 1912 συμπίπτει και με το πολιτισμικό πλαίσιο της έρευνας που είναι το περιβάλλον δράσης του ελληνισμού κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Βάσει των ανωτέρω χρονοτοπικών και πολιτισμικών συντεταγμένων, η έρευνα περιορίζεται στις παλαιές και σπάνιες έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας και στις μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου.

Μετά τον εντοπισμό ακολουθεί η συστηματική καταγραφή των εντύπων ή γενικότερα των κειμενικών τεκμηρίων στην περίπτωση που υπάρχουν και χειρόγραφα. Τα τεκμήρια της έρευνας είναι οι παλαιές και σπάνιες έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας και οι μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά. Τα κειμενικά τεκμήρια σχηματίζουν το *corpus* της έρευνας. Για την μελέτη των τεκμηρίων κατασκευάζουμε ένα έντυπο παρατήρησης, στο οποίο συλλέγονται και καταγράφονται τα στοιχεία των κειμένων του *corpus*. Στη συνέχεια αναπτύσσουμε μια βάση δεδομένων των τεκμηρίων με τα στοιχεία που έχουμε συλλέξει, ώστε να τα φυλάξουμε και να τα επεξεργαστούμε. Για την ευκολότερη και συστηματικότερη επεξεργασία και ανάλυση των στοιχείων προχωρούμε στην κατηγοριοποίηση των τεκμηρίων σε ομάδες πληθυσμού ή επιμέρους *corpora* βάσει κριτηρίων που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά των κειμένων ανάλογα με τις ανάγκες της

έρευνας ή την ερευνητική υπόθεση. Για την ορθότερη μελέτη, περιγραφή και ανάλυση των παλαιών και σπάνιων έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας και των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά στις βιβλιοθήκες της Σιάτιστας και της Κοζάνης τα κατηγοριοποιήσαμε σε πέντε ομάδες πληθυσμού κειμένων – corpora:

1. Μεταφράσεις από it → el
2. Έντυπες εκδόσεις στα ελληνικά για την Ιταλία, ιταλικού πολιτισμικού ενδιαφέροντος, για την ιταλική γλώσσα, γραμματικές, λεξικά κτλ.
3. Πρωτότυπες εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας
4. Έντυπες εκδόσεις στα ιταλικά για την Ιταλία, ιταλικού πολιτισμικού ενδιαφέροντος, για την ιταλική γλώσσα, γραμματικές, λεξικά κτλ.
5. Ξενόγλωσσες εκδόσεις (στα γερμανικά, γαλλικά, αγγλικά κτλ.) ιταλικού πολιτισμικού ενδιαφέροντος.

Στη συνέχεια ακολουθεί ο καθορισμός των χρονολογικών, χωρικών, πολιτισμικών, ποιοτικών και ποσοτικών μεταβλητών για τη συστηματική ανάλυση των υπό μελέτη corpora. Η ανάλυση πραγματοποιείται και στις πέντε ομάδες πληθυσμού με την εφαρμογή των ίδιων μεταβλητών, έτσι ώστε τα δεδομένα που θα προκύψουν να είναι συγκρίσιμα. Το μοντέλο προχωρά στην περιγραφική στατιστική ανάλυση των μεταβλητών και από τα στοιχεία των τεκμηρίων που έχουν συλλεχθεί προκύπτουν τα δεδομένα και τα συμπεράσματα της έρευνας. Κατασκευάζονται πίνακες ποσοτικής και ποιοτικής ερμηνείας των δεδομένων. Τα δεδομένα της μελέτης αποτυπώνονται περαιτέρω σε χάρτες οι οποίοι σύμφωνα με τον Lambert (1993:133-143) αποτελούν εργαλεία της πολιτισμικής γεωγραφίας της μετάφρασης. Η ιστορική και πολιτισμική χαρτογραφία, η γεωπολιτική του πολιτισμού και η ιστορική και πολιτισμική γεωγραφία στην ιστορία της μεταφράσεων αποτελούν επιστημονικά πεδία τα οποία μπορούν να συνδράμουν στην περιγραφή και ανάλυση του πολιτισμικού αποτυπώματος. Με τη γεωπολιτισμική μεθοδολογία συστηματικής προσέγγισης περιγραφής και ανάλυσης του πολιτισμικού αποτυπώματος και της διαπολιτισμικής

επιρροής των μεταφράσεων έχουμε τη δυνατότητα να αναλύσουμε διεξοδικά τα κείμενα προτίμησης, τους συγγραφείς, τους εκδότες, τις γλώσσες παραγωγής, τις ποσότητες βιβλίων, τα ποσοστά των κειμενικών ειδών, τις πολιτισμικές επιλογές, τους τόπους εκδοτικής παραγωγής, τις χρονικές περιόδους, τα δίκτυα και τους τρόπους μεταφοράς των τεκμηρίων, τους μεταφραστές κ.α.

Το μοντέλο συστημικής περιγραφής και ανάλυσης της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων και του πολιτισμικού αποτυπώματος μπορεί να υποβληθεί σε αλλαγές ή τροποποιήσεις ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της περίπτωσης μελέτης στην οποία εφαρμόζεται. Η ευελιξία και προσαρμοστικότητα του μοντέλου επιτρέπει την εύκολη διαχείριση του αναλόγως των ερευνητικών αναγκών. Στη διδακτορική διατριβή *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ*⁸ (Σπυριδωνίδης, 2012:53) αναφέραμε ότι οι περιπτώσεις στις οποίες θα μπορούσε να εφαρμοστεί η μεθοδολογία περιγραφής και ανάλυσης της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων βασίζονται στην πολιτισμική γεωγραφία και στη γεωπολιτική θεωρία του πολιτισμού. Ορισμένα επίπεδα ανάλυσης της γεωπολιτικής θεωρίας συμπίπτουν με αυτά των μικρο-περιπτώσεων που προτείνει η Woodsworth (RETS, 1998:105) σε γενικότερο ή ειδικότερο επίπεδο για την ανάλυση της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων. Η μεθοδολογία επομένως μπορεί να εφαρμοστεί με βάση τη γεωπολιτική θεωρία ανάλυσης σε μελέτες περίπτωσης διαφορετικών επιπέδων όπως:

- πόλεων,
- επαρχιών,
- περιφερειών,
- εθνικών κρατικών σχηματισμών,
- ευρύτερων γεωπολιτικών σχηματισμών (π.χ. ΕΕ, Λατινική Αμερική κτλ.),
- μικρότερης κλίμακας ιδιαίτερων γεωπολιτισμικά περιπτώσεων (π.χ. ιταλικές μεταφράσεις στα φλαμανδικά),

---

⁸ <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

- σε περιπτώσεις μειονοτικών γλωσσών (π.χ. ιταλικές μεταφράσεις στη βασκική), καθώς και σε άλλες μικρο-περιπτώσεις κιβωτών κειμένων, μεταφράσεων και πολιτισμικών πληροφοριών όπως βιβλιοθήκες, συλλογές, τράπεζες πληροφοριών, βάσεις δεδομένων, ηλεκτρονικές μνήμες, διαδίκτυο. Η γεωπολιτική θεωρία παρέχει τα επίπεδα ανάλυσης της χωρικής διάστασης του χρονότοπου. Η ιστορία της μετάφρασης και η θεωρία του πολιτισμού παρέχουν τα επίπεδα ανάλυσης των άλλων δύο χρονοτοπικών συντεταγμένων: της χρονολογικής και της πολιτισμικής διάστασης. Το συγκεκριμένο εργαλείο επομένως δύναται να εφαρμοστεί σε διαφορετικά επίπεδα και περιπτώσεις. Η μεθοδολογία συστημικής περιγραφής και ανάλυσης του πολιτισμικού αποτυπώματος και της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων, επιχειρεί να αποτελέσει μια μορφή ελάχιστου κοινού παρονομαστή, η οποία να μας επιτρέψει την περαιτέρω συγκριτική ανάλυση των διαφόρων επιδράσεων μεταξύ των πολιτισμικών συστημάτων. Το μεθοδολογικό αυτό εργαλείο μετά την εφαρμογή του μπορεί να οδηγήσει σε περαιτέρω συγκριτικές αναλύσεις πάνω σε μια κοινή βάση της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων όπως για παράδειγμα από τα ιταλικά, τα ρουμάνικα, γερμανικά, ρώσικα ή ουγγρικά κτλ. προς τα ελληνικά ή προς οποιοδήποτε άλλο σύστημα πολιτισμού ή γλώσσα. Όσον αφορά ειδικότερα την περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας, μπορούμε να εφαρμόσουμε το συγκεκριμένο εργαλείο για την καταγραφή, περιγραφή και ανάλυση του πολιτισμικού αποτυπώματος των μεταφράσεων από τα αγγλικά, τα γαλλικά, τα γερμανικά, δεδομένου ότι αποτελούν κεντρικά πολιτισμικά συστήματα τα οποία διαχρονικά επηρέασαν, άλλες φορές λιγότερο άλλες περισσότερο, το νεοελληνικό πολιτισμό και την εθνική λογοτεχνική μας παράδοση.

2.3 Διαπολιτισμική επιρροή: εντοπισμός του ιταλικού πολιτισμικού αποτυπώματος στις παλαιές συλλογές εντύπων

Απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση οποιασδήποτε μορφής διαπολιτισμικής επιρροής από ένα πολιτισμικό σύστημα προς ένα άλλο είναι η ύπαρξη πολιτισμικών τεκμηρίων που να επιτελούν το έργο αυτό. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας, η μελέτη και ανάλυση

επικεντρώνεται σε κειμενικά τεκμήρια της ιταλικής γραμματείας, πρωτότυπα, μεταφράσεις και κείμενα ευρύτερου ιταλικού πολιτισμικού ενδιαφέροντος. Η επιρροή ενός λογοτεχνικού κειμένου της ιταλικής γραμματείας στο νεοελληνικό πολιτισμικό σύστημα εισαγωγής για παράδειγμα, επιβεβαιώνεται κυρίως διαμέσου της τύχης του, της ευρύτερης αποδοχής του, από την πρόσληψη, τη διακειμενική παρουσία του και από τη δημιουργία κανόνα.

Στη μελέτη των Baltà Portolès και Roig Madorran (2011:8-15) *Approaches to a Cultural Footprint. Proposal for the Concept and Ways to Measure it*, παρουσιάζεται ο ορισμός του πολιτισμικού αποτυπώματος σε πλήρη αντιστοιχία με αυτόν του οικολογικού αποτυπώματος στη βίοςφαιρα. Επιπλέον αναφέρουν ότι (2011:12) η αρχή της ισότητας μεταξύ των γενεών επιτάσσει τη διατήρηση του πολιτισμικού κεφαλαίου και των πολιτισμικών πηγών:

intergenerational equity requires tangible and intangible resources to be preserved (produced capital, human capital, social capital, natural capital) and all those factors that deal with well-being and quality of life - clearly a multidimensional aspect. The complexity of human needs makes it necessary to preserve not only abundant but also *diverse* resources, in order to meet human requirements and be able to develop new strategies arising from the combination of contributions. In this way, cultural resources and the fulfillment of cultural demands also have to be considered when examining intergenerational equity.

Σύμφωνα με την Κοντράρου-Ρασσιά (17 Σεπτεμβρίου 2011) στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*: «η Εθνική Βιβλιοθήκη κάθε χώρας υπό κανονικές συνθήκες αποτελεί την κιβωτό της Παιδείας και του πολιτισμού της». Οι βιβλιοθήκες αποτελούν επομένως κιβωτούς ή τράπεζες πολιτισμικών πληροφοριών της περιοχής που βρίσκονται και λειτουργούν. Από τις συλλογές των βιβλιοθηκών μπορούμε να αντλήσουμε ενδιαφέροντα στοιχεία για την ιστορία και την εξέλιξη του τοπικού πολιτισμού, τις επιρροές που δέχθηκε, πώς διαμορφώθηκε, τις επιλογές που πραγματοποίησαν οι κάτοικοι της περιοχής στο παρελθόν. Σύμφωνα με τον Umberto Eco (*Codice Italia*, συνέντευξη

2015), οι βιβλιοθήκες αποτελούν αποθετήρια της συλλογικής μας μνήμης και της συλλογικής κουλτούρας.

Η μελέτη, περιγραφή και ανάλυση του ιταλικού αποτύπωματος στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας αφορά τη σχέση δύο πολιτισμικών συστημάτων:

I. του εξάγοντα πολιτισμού (ΕΠ) δηλαδή το ιταλικό πολιτισμικό σύστημα, που στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί το κεντρικό πολιτισμικό σύστημα,

II. του πολιτισμού εισαγωγής (ΠΕ) δηλαδή τη Δυτική Μακεδονία στη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου ηγεμονίας και κυριαρχίας της περιοχής.

Το ιταλικό πολιτισμικό αποτύπωμα για το χρονικό διάστημα της έρευνας εντοπίζεται στις δύο παλιές συλλογές εντύπων της δημοτικής βιβλιοθήκης της Κοζάνης (Σπυριδωνίδης, 2012):

I. την παλιά συλλογή ελληνικών εκδόσεων (1494-1912),

II. την παλιά συλλογή ξενόγλωσσων εκδόσεων (1514-1912),

και στην παλιά συλλογή με *terminus ante quem* το 1912 της Μανουσειού δημόσιας ιστορικής βιβλιοθήκης Σιάτιστας.

Στη Μανούσειο τα τεκμήρια ιταλικής γραμματείας είναι οι μεταφράσεις από τα ιταλικά, λεξικά, γραμματικές, πρωτότυπες εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας, βιβλία ιταλικού ενδιαφέροντος σε άλλες γλώσσες. Το ιταλικό αποτύπωμα στην παλιά ελληνική συλλογή (1494-1912) της ΚΔΒΚ αποτελείται από την παρουσία ενός αξιόλογου αριθμού έντυπων εκδόσεων μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά, διδακτικού υλικού της ιταλικής γλώσσας για έλληνες, ελληνικών εκδόσεων με αναφορές στην Ιταλία, την ιταλική γλώσσα και τον ιταλικό πολιτισμό. Το ιταλικό αποτύπωμα στην παλιά συλλογή ξενόγλωσσων εκδόσεων αποτελείται από πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις, από μεταφράσεις γαλλικές, γερμανικές, ισπανικές ή αγγλικές στα ιταλικά, από βιβλία διδακτικής και εκμάθησης της ιταλικής γλώσσας (π.χ. γραμματική της ιταλικής γλώσσας στα γερμανικά).

Η καταγραφή στοιχείων για τα κειμενικά τεκμήρια (παλιές έντυπες εκδόσεις) της έρευνας πραγματοποιείται με την ανάπτυξη ενός εργαλείου παρατήρησης, ενός εντύπου παρατήρησης.

2.4 Έντυπο παρατήρησης

Η γεωπολιτισμική μεθοδολογία συστημικής περιγραφής και ανάλυσης της διαπολιτισμικής επιρροής, προϋποθέτει τη συγκέντρωση στοιχείων με στόχο τη ρεαλιστική απεικόνιση της παρουσίας της υπο μελέτη λογοτεχνικής παράδοσης στον πολιτισμό εισαγωγής. Τα στοιχεία αφορούν τους συγγραφείς, τους μεταφραστές, τους εκδότες, τους χορηγούς, τον τόπο και τον χρόνο έκδοσης, τα βιβλιολογικά χαρακτηριστικά. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα στοιχεία για τις έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας, καταγράφηκαν και συγκεντρώθηκαν σε ένα έντυπο παρατήρησης το οποίο υιοθετήθηκε για το σκοπό αυτό. Η δομή για την καταγραφή των στοιχείων είναι αυτή που παραχωρήθηκε από το Μεταφραστικό Εργαστήριο Παπαφείου για τη διατριβή *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ* (2012:63-64)⁹ και ακολουθεί τους κανόνες της βιβλιοθήκης του Κογκρέσου¹⁰.

Συγκέντρωση στοιχείων εντύπου παρατήρησης για τη μετάφραση του Ρήγα *Τα Ολύμπια*:

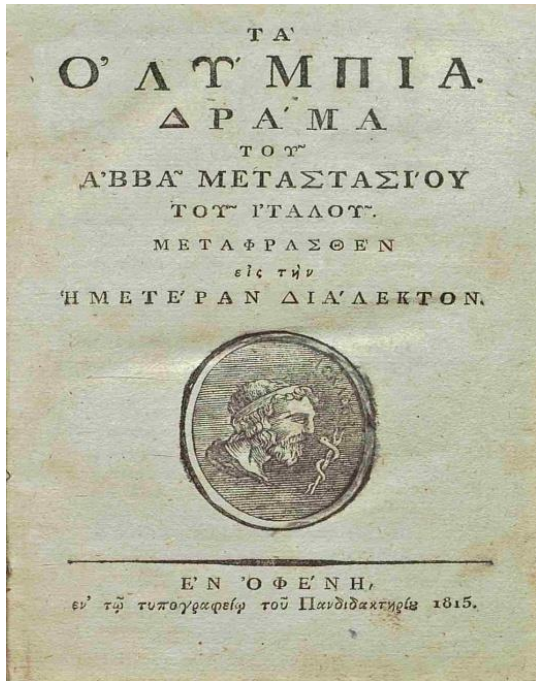
Αύξων αριθμός παραρτήματος και κωδικός εγγραφής βιβλιοθήκης: 15. (E 200707)

Τίτλος έργου: *Τα Ολύμπια*

---

⁹ <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

¹⁰ <https://catalog.loc.gov>

Υπότιτλος: *Δράμα του Αββά Μεταστασίου του Ιταλού, μεταφρασθέν εις την ημετέραν διάλεκτον.*

Συγγραφέας: Pietro Metastasio [Pietro Antonio Domenico Trapassi] (Roma 1698 - Vienna 1782)

Μεταφραστής: Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)

Τόπος παραγωγής: Ofen Ουγγαρίας

Χρονολογία παραγωγής: 1815

Εκδότης-διαθέτης: τυπογραφείο Πανδιδακτηρίου

Χορηγός:

Γλώσσα κειμένου: ελληνική (el)

Γλώσσα πρωτότυπου έργου: ιταλική (it), τίτλος πρωτοτύπου: *L'Olimpiade*

Κτήτορας-Δωρητής:

Χρονολογία εισόδου στη βιβλιοθήκη:

Τύπος κειμένου: μετάφραση θεατρικού δραματικού κειμένου

Θεματική ταξινόμηση περιεχομένου: Ιταλική λογοτεχνία, θέατρο, δράμα [808]

ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Μορφή: σχήμα 8°

Έκταση: σελ. 8 α.α. & 204

Διαστάσεις: 180 mm

Βιβλιοδεσία: χαρτόδετο μαζί με το έργο «Η βοσκοπούλα των Άλπεων» του Jean Francois Marmontel (1723-1799) και το «Πρώτος ναύτης» του Salomon Gessner (1730-1788).

Κατάσταση: μέτρια

Τα στοιχεία που συλλέξαμε στα έντυπα παρατήρησης με την παραπάνω δομή συγκεντρώθηκαν σε μια βάση δεδομένων που δημιουργήθηκε με σκοπό τη φύλαξη και την περαιτέρω περιγραφική στατιστική τους ανάλυση. Κάθε έντυπο παρατήρησης λαμβάνει έναν αύξοντα αριθμό. Αμέσως μετά ακολουθεί ο τίτλος της έντυπης έκδοσης του τεκμηρίου, μία ή δύο ενδεικτικές φωτογραφίες και ο υπότιτλος ή ένα μέρος του όταν υπάρχει. Στη συνέχεια καταγράφονται τα στοιχεία του συγγραφέα και του μεταφραστή όταν αυτοί είναι γνωστοί ή στην περίπτωση που έχουν ταυτιστεί στη διάρκεια της έρευνας. Στις περιπτώσεις που ο συγγραφέας ή ο μεταφραστής παραμένουν άγνωστοι τα αντίστοιχα πεδία παραμένουν κενά. Το ίδιο συμβαίνει σε όλες τις περιπτώσεις των πεδίων για τις οποίες δεν καταφέραμε να συγκεντρώσουμε πληροφορίες ή δεν υπάρχουν για κάποιους λόγους. Για παράδειγμα σε ορισμένες περιπτώσεις τεκμηρίων στάθηκε αδύνατο να ταυτιστεί ο κτήτοράς τους ή ο δωρητής τους στη βιβλιοθήκη. Το αντίστοιχο επομένως πεδίο στο έντυπο παρατήρησης παραμένει κενό. Μετά το συγγραφέα και το μεταφραστή, ακολουθούν τα πεδία του τόπου και της χρονολογίας παραγωγής της έντυπης έκδοσης, το τυπογραφείο παραγωγής ή ο εκδότης και ο χορηγός της έκδοσης για τις περιπτώσεις εκείνες των βιβλίων που εκδόθηκαν έπειτα από κάποια χορηγία. Το έντυπο παρατήρησης στη συνέχεια περιλαμβάνει στοιχεία για τη γλώσσα του κειμένου, τη γλώσσα του πρωτοτύπου, τον κτήτορα ή τον δωρητή της έκδοσης και τη χρονολογία εισόδου του εντύπου στη βιβλιοθήκη. Όσον αφορά τη χρονολογία εισόδου των έντυπων τίτλων στις βιβλιοθήκες, αυτή καταγράφεται στο έντυπο παρατήρησης όταν υπάρχουν σχετικές πληροφορίες ή σημειώσεις πάνω σε κάποια σελίδα του τεκμηρίου ή είναι δυνατή η χρονολόγηση της εισόδου από την εξέταση άλλων κειμένων, όπως οι διαθήκες των δωρητών. Στη συνέχεια καταγράφονται η τυπολογία των κειμένων και τα στοιχεία

θεματικής ταξινόμησης βάσει του προτύπου δεκαδικής ταξινόμησης Dewey. Το τελευταίο μέρος του εντύπου παρατήρησης περιλαμβάνει τα βιβλιολογικά, τυπογραφικά και υλικά εξωτερικά χαρακτηριστικά κάθε τεκμηρίου. Σε αυτά συγκαταλέγονται οι μορφές και οι διαστάσεις των βιβλίων που ήταν οι περισσότερο συνηθισμένες στην περίπτωση της έρευνάς μας (www.multilingualarchive.com):

- folio (2^ο),
- in quarto (4^ο),
- in octavo (8^ο),
- in sextodecimo (16^ο).

Πίνακας 2.4.1 Μορφή και διαστάσεις εντύπων (Σπυριδωνίδης 2012:65-66)¹¹

Όνομα και (σύντομη μορφή)	Folios (φύλλα)	Σελίδες	Συνηθέστερες διαστάσεις σε cm (μήκος x πλάτος)
In folio (2 ^ο)	2	4	44 x 28
In quarto (4 ^ο)	4	8	28 x 22
In octavo (8 ^ο)	8	16	22 x 14
In sextodecimo (16 ^ο)	16	32	14 x 11

Επίσης στα πεδία των εξωτερικών χαρακτηριστικών του εντύπου παρατήρησης καταγράφονται επίσης (Σπυριδωνίδης 2012:66) ο αριθμός σελίδων της έντυπης έκδοσης, οι διαστάσεις του βιβλίου, ο τύπος της βιβλιοδεσίας (συνήθως χαρτόδετα ή δερματόδετα βιβλία), η κατάσταση του, όπως το εάν έχει υποστεί φθορές λόγω παλαιότητας, υγρασίας ή άλλων παραμέτρων ή αν λείπουν κάποιες σελίδες. Στο πεδίο της κατάστασης του εντύπου σημειώνεται επίσης και ο αριθμός των αντιτύπων που βρίσκονται στη βιβλιοθήκη όπως και οποιαδήποτε άλλη σχετική πληροφορία.

¹¹ <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

Τα έντυπα παρατήρησης της μελέτης μας είναι θεματικά κατηγοριοποιημένα και παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά στα παραρτήματα. Αναλυτικότερα, από τα τεκμήρια του ιταλικού αποτυπώματος στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας, διαμορφώσαμε πέντε corpora:

1. 20 έντυπα παρατήρησης των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά
2. 26 έντυπα παρατήρησης εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά
3. 19 έντυπα παρατήρησης πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων
4. 25 έντυπα παρατήρησης πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων λογοτεχνίας
5. 26 έντυπα παρατήρησης ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος

Από τα τεκμήρια του πολιτισμικού αποτυπώματος της ιταλικής γραμματείας στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης, διαμορφώσαμε επίσης πέντε αντίστοιχα corpora:

1. 28 έντυπα παρατήρησης των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά
2. 34 έντυπα παρατήρησης εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά
3. 45 έντυπα παρατήρησης πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων
4. 40 έντυπα παρατήρησης πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων λογοτεχνίας
5. 10 έντυπα παρατήρησης ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος

Συνολικά, η έρευνα πεδίου είχε ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό των τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας και την καταγραφή 116 εντύπων παρατήρησης από τη Μανούσειο βιβλιοθήκη της Σιάτιστας και 157 εντύπων παρατήρησης από την Κοβεντάρειο βιβλιοθήκη της Κοζάνης.

2.5 Βάση δεδομένων των corpora της μελέτης

Μετά από την ολοκλήρωση της επιτόπιας έρευνας και τη συγκέντρωση των στοιχείων με τη βοήθεια των εντύπων παρατήρησης, προχωρήσαμε στον ορισμό των μεταβλητών, απαραίτητων για τη συστηματική περιγραφή και ανάλυση του πολιτισμικού αποτυπώματος της ιταλικής γραμματείας στη Δυτική Μακεδονία. Οι μεταβλητές είναι κοινές για όλα τα corpora της μελέτης. Οι μεταβλητές μελέτης που συμπεριλάβαμε στη βάση δεδομένων αντλούν στοιχεία από τα αντίστοιχα έντυπα

παρατήρησης των τεκμηρίων-εντύπων κειμένων. Η πλειοψηφία των μεταβλητών είναι ποιοτικοί δείκτες ανάλυσης, οι οποίοι αναπτύχθηκαν και εφαρμόστηκαν στη διατριβή *Η Ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ* (2012:67) και είναι οι εξής:

Θεματική κατηγορία στην οποία ανήκει το κείμενο βάσει του δεκαδικού προτύπου συστήματος ταξινόμησης Dewey (ΕΚΤ, <http://www.ekt.gr/products/dewey/odigos.htm>, 2011). Η επιλογή του συγκεκριμένου συστήματος ταξινόμησης πραγματοποιήθηκε δεδομένου ότι δεν απαιτεί ιδιαίτερες βιβλιοθηκονομικές γνώσεις και άρα ως εργαλείο είναι πιο εύκολο στη χρήση από μη ειδικούς (όπως είναι οι φιλόλογοι, μεταφραστές, σημειολόγοι, ειδικοί στον πολιτισμό ή στη γεωπολιτική κτλ.) σε σχέση με τα συστήματα του Κονγκρέσου ή της Αυστραλίας.

- I. Χρονολογία έκδοσης του εντύπου,
- II. Τόπος παραγωγής-έκδοσης του εντύπου.
- III. Όνομα και επώνυμο εκδότη ή τυπογράφου ή της εταιρείας παραγωγής.
- IV. Συγγραφέας.
- V. Μεταφραστής του κειμένου.
- VI. Κτήτορας του τεκμηρίου-εντύπου κειμένου ή δωρητής του στη βιβλιοθήκη.

Οι παραπάνω μεταβλητές είναι οι κύριες μεταβλητές ανάλυσης των *corpora* της μελέτης. Η βάση δεδομένων, που περιλαμβάνει και τις μεταβλητές της ανάλυσης μας, κατασκευάστηκε αφενός για τη φύλαξη των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν στη διάρκεια της έρευνας και αφετέρου για τη διευκόλυνση της περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης των *corpora*, την εφαρμογή των στατιστικών συναρτήσεων, τη δημιουργία συγκριτικών πινάκων, διαγραμμάτων, τη μέτρηση των τιμών και των δεδομένων και την τελική εξαγωγή των αποτελεσμάτων. Οι μεταβλητές παίρνουν τη μορφή στηλών στους πίνακες της βάσης δεδομένων όπως φαίνεται παρακάτω. Από την ανάλυση των μεταβλητών προκύπτουν νέα δεδομένα για την παρουσία της ιταλικής γραμματείας στη Δυτική Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία, τα οποία επιτρέπουν στη συνέχεια την πραγματοποίηση περαιτέρω συγκριτικών αναλύσεων και την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Πίνακας 2.5.1. Ενδεικτικό μέρος της ομάδας τεκμηρίων των μεταφράσεων από τη βάση δεδομένων που αναπτύξαμε (οι πρώτοι έξι τίτλοι μεταφράσεων σε χρονολογική σειρά από τη βιβλιοθήκη της Κοζάνης) (Σπυριδωνίδης 2012:68).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ							
ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟ ΣΗΣ	ΤΟΠΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓ ΗΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΚΤΗΤΟΡΑΣ- ΔΩΡΗΤΗΣ	ΘΕΜΑ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
Παίγνια της φαντασίας (Scherzi geniali)	1711	Βενετία	Νικόλαος Σάρος	Θεόφιλος		Giovanni Francesco 8 Loredano	Μαλάκης Γιακουμής του Καστρισιού
Βίος Πέτρου του Μεγάλου Αυτοκράτορος Ρουσίας	1737	Βενετία	Σάντου Πέκωρα	Θεόφιλος & Ιγνάτιος & Κων/νος Τακιατζής		9 Αντώνιος Κατήφορος	επιμέλεια Αλέξανδρος Καγγελλάριος
Η αλήθεια κριτής	μέσο 18ο	Μοσχόπολη		Θεόφιλος		2 πάτερ Βεντζόνη	
Παγκόσμιος ιστορία της Οικουμένης	1759	Βενετία	Antonio Zatta	Θεόφιλος		9 Γεώργιος Κωνσταντίνου	Γεώργιος Κωνσταντίνου
Γραμματική Γεωγραφική	1760	Βενετία	Antonio Zatta	Θεόφιλος		9 Γεώργιος Φατζέας	Γεώργιος Φατζέας
Ηθική φιλοσοφία	1762	Βενετία	Antonio Bortoli	Θεόφιλος & Χ. Μεγδάνης & ιερ. Μεθοδίου		1 Ludovico Antonio Muratori	Ιώσηπος Μοισιόδακας

3. Περιγραφή και ανάλυση της ιταλικής γραμματείας στην κοινοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης

3.1 Το γεωγραφικό, ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον της ΚΔΒΚ

στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Το γεωγραφικό-χωρικό και ιστορικό-πολιτισμικό πλαίσιο της έρευνας είναι η πόλη της Κοζάνης και πιο συγκεκριμένα η βιβλιοθήκη της στη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου κατάκτησης της Μακεδονίας (περίπου 1400-1912). Το περιεχόμενο μιας βιβλιοθήκης αποτελεί ουσιαστικά αποτύπωμα των πολιτισμικών επιρροών μιας κοινωνίας σε βάθος χρόνου, μια τράπεζα πληροφοριών και δεδομένων. Ένα μέρος των στοιχείων του συγκεκριμένου κεφαλαίου προέρχεται από τη διδ. διατριβή (2012) *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ*¹². Η προέλευση της συντριπτικής πλειοψηφίας των ξενόγλωσσων εκδόσεων και των μεταφράσεων ως

¹² <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

πολιτισμικών κειμενικών τεκμηρίων¹³ στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης, είναι δυτικό-ευρωπαϊκή. Το στοιχείο αυτό είναι πολύ σημαντικό καθώς δείχνει τον υψηλό βαθμό σχέσεων και διαπολιτισμικής επικοινωνίας της τοπικής κοινωνίας με το εξωτερικό. Οι χώρες, κράτη, περιφέρειες, αυτοκρατορίες ή εθνογλωσσικά πολιτισμικά συστήματα ή πιο απλά οι κύριοι πολιτισμοί, από τους οποίους εισάγονταν πρωτότυπες ξενόγλωσσες εκδόσεις στην Κοζάνη και των οποίων τα πρωτότυπα προτιμούσαν να μεταφράζουν οι μεταφραστές της εποχής, ήταν κυρίως η Αυστροουγγαρία-Γερμανία¹⁴, η Γαλλία, η Αγγλία και η Ιταλία. Ακολουθούν και άλλες ευρωπαϊκές χώρες προέλευσης με πολύ μικρότερο μέγεθος εξαγωγής κειμενικών (πρωτοτύπων και μεταφράσεων) πολιτισμικών προϊόντων. Παρατηρείται επομένως μια συστηματική εισαγωγή ξενόγλωσσων κειμένων, πρωτοτύπων και μεταφράσεων, στο περιφερειακό πολιτισμικό σύστημα της Οθωμανικής Δυτικής Μακεδονίας και ειδικότερα στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης.

Η κοινοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης είχε κυρίως εκπαιδευτικό χαρακτήρα, υποστηρίζοντας το διδακτικό έργο της Σχολής της Κοζάνης, η οποία επίσημα ιδρύθηκε το 1668 όταν (Λιούφης, 1924:49) «Η επίσημος εκπαιδευτική δράσις ήρξατο από του 1668, ότε κοινή ψήφω ιδρύθη Σχολή και εκλήθη διδάσκαλος αμοιβόμενος εκ του κοινού ταμείου της πόλεως». Πληροφορίες για εκπαιδευτική δραστηριότητα έχουμε ήδη από το 1612 και έπειτα όταν οι δύο από τους τέσσερις ιερείς της πόλης παρέδιδαν μαθήματα. Η Κοζάνη στις αρχές του 1600 ήταν (Λιούφης, 1924:44) μια μικρή κωμόπολη με 400 οικογένειες (δηλαδή περίπου 2000-2500 κατοίκους) και τέσσερις ενορίες. Πρώτος σχολάρχης διετέλεσε ο λόγιος Γεώργιος Κονταρής, καταγόμενος από επιφανή βυζαντινή οικογένεια, ο οποίος (Λιούφης, 1924:177) «ευρισκόμενος εν Βενετία, παρά τοις εκεί συγγενέσιν εγένετο ειδήμων της Λατινικής και Ιταλικής διαλέκτου».

Μελετώντας την ιταλική γραμματεία στη βιβλιοθήκη, διαπιστώσαμε ένα μεγάλο αριθμό τεκμηρίων γαλλικού, γερμανικού και αγγλικού ενδιαφέροντος, τα οποία (Σπυριδωνίδης, 2012:16) προέρχονται κυρίως από τα πολιτισμικά συστήματα της Αγγλίας, της Γερμανίας και της Γαλλίας που

¹³ Οι μεταφράσεις ως πολιτισμικά τεκμήρια παρουσιάζονται στις ΠΜΣ από τον Toury (1995:26).

¹⁴ Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Πρωσσία, Βαυαρία και γενικότερα ο ευρύτερος γερμανικός πολιτισμικός χώρος.

αποτελούν παράλληλα ηγεμονικούς, κεντρικούς και εξάγοντες πολιτισμούς σε σχέση με το νεοελληνικό πολιτισμό κατά τη διάρκεια του Οθωμανικού ζυγού (1453-1912). Ιδιαίτερα σημαντική είναι επίσης η παρουσία στην ΚΔΒΚ πλήθους έντυπων κειμένων στα λατινικά. Οι παραπάνω επιρροές επιβεβαιώνονται από την ύπαρξη σημαντικού αριθμού μεταφράσεων στις παλαιές συλλογές εντύπων της ΚΔΒΚ από τις αντίστοιχες γλώσσες που προαναφέρθηκαν (it, fr, de, lat). Βέβαια, η ύπαρξη από μόνη της ενός corpus μεταφράσεων από ένα άλλο πολιτισμικό σύστημα, δεν συνεπάγεται άμεσα διαπίστωση άσκησης πολιτισμικής επιρροής, αλλά αποτελεί αναμφισβήτητα μια ισχυρή ένδειξη διαπολιτισμικών σχέσεων και επικοινωνίας.

Σύμφωνα με το ιστορικό παρουσίασης της ΚΔΒΚ (www.kozlib.gr):

Στις 10 Ιουλίου 1923, έγιναν πανηγυρικά τα εγκαίνια της Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Μετά τον αγιασμό ακολούθησαν χαιρετισμοί και ομιλίες. Κεντρικός ομιλητής ο Γιώργος Παναγιωτίδης, διευθυντής τότε του Διδασκαλείου, ο οποίος ανέπτυξε λεπτομερώς την ιστορία της παλιάς και τους στόχους της νέας βιβλιοθήκης. Την προηγούμενη είχε υπογραφεί το σχετικό πρωτόκολλο με το οποίο παραδίδονταν η περιουσία του σωματείου στο Δήμο, υπό τον ειδικό όρο ότι: «η εις βιβλία, περιοδικά και εφημερίδες περιουσία δεν δύναται να εκποιηθεί ή να διατεθεί άλλως υπό του Δήμου Κοζάνης ει μη προς χρήσιν σωματείου έχοντος τον αυτόν ως προς το Αναγνωστήριον σκοπόν ή προς ίδρυσιν Αναγνωστηρίου». Τα βιβλία που παραδόθηκαν τότε στο Δήμο ανέρχονταν σε 6.976 τόμους.

Από τον πρόλογο του *Καταλόγου εντύπων δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης. Μέρος πρώτον. Έντυπα εκδόσεων 1494-1832 πλην των ξενογλώσσων* του εφόρου της δημοτικής βιβλιοθήκης Νικολάου Δελιαλή (1948:θ'-ι') πληροφορούμαστε ότι:

Τον Ιούνιο του 1923, ότε η κοινοτική βιβλιοθήκη παρεχωρήθη εις τον Δήμον Κοζάνης, ηρίθμει, κατά το συνταχθέν πρωτόκολλον παραδόσεως, 7300 τόμους. Σήμερον [1948] αριθμεί αύτη πλέον των 15000 τόμων.

Ο κατάλογος ούτος περιορίζεται εις τα έντυπα της βιβλιοθήκης μέχρι του 1832, εις ταύτα μάλιστα δεν συμπεριελήφθησαν ισάριθμα περίπου ξενόγλωσσα ή υπό ξενόφωνον τίτλον φερόμενα έντυπα.

Όπως πληροφορούμαστε επομένως, ο αριθμός των ξενόγλωσσων τόμων της βιβλιοθήκης ήταν σχεδόν ισάριθμος με αυτόν των ελληνόγλωσσων. Στο τέλος της χρονικής περιόδου που ερευνήσαμε, δηλαδή έως την απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό το 1912, ο συνολικός αριθμός βιβλίων ήταν κατά προσέγγιση 7.000 τόμοι, ενώ ισάριθμος περίπου ήταν και ο αριθμός των ξενόγλωσσων εκδόσεων. Το κειμενικό πολιτισμικό κεφάλαιο των ξενόγλωσσων τόμων της βιβλιοθήκης (κυρίως γερμανικών, γαλλικών, αγγλικών, λατινικών και ιταλικών εκδόσεων) αποτελεί ουσιαστικά ένδειξη διαπολιτισμικής επαφής και επιρροής σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό των παραπάνω περιοχών με την τουρκοκρατούμενη Κοζάνη. Η πολιτισμική επιρροή αποτυπώνεται κυρίως στο λογοτεχνικό, μεταφραστικό ή επιστημονικό έργο και στις επιλογές των λογίων της περιοχής και των κύκλων που διαμορφώθηκαν γύρω από την κοινοτική βιβλιοθήκη και τα σχολεία της Κοζάνης κατά την Τουρκοκρατία.

3.2 Τα κειμενικά τεκμήρια της ιταλικής γραμματείας στην ΚΔΒΚ

Η Κοβεντάρειος δημοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης¹⁵ διαθέτει μια πλούσια συλλογή παλαιών εντύπων εκδόσεων, χειρογράφων, κωδίκων, χαρτών και άλλων κειμηλίων και τεκμηρίων από τους τελευταίους αιώνες της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας έως το 1912. Η ιταλική παρουσία στις παλαιές συλλογές της βιβλιοθήκης δεν είναι ευκαταφρόνητη, όπως αποδεικνύει η ποσότητα και η ποιότητα των κειμενικών τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος που εντοπίστηκαν, καταγράφηκαν, μελετήθηκαν και αναλύθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Είναι ευνόητο, ότι ο πραγματικός αριθμός παλαιών εντύπων εκδόσεων και χειρογράφων της βιβλιοθήκης ήταν πολλαπλάσιος κατά το παρελθόν, όμως οι αλλεπάλληλες επιδρομές, καταστροφές και λεηλασίες στη διάρκεια της

---

¹⁵ Ηλίας Σπυριδωνίδης, *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μετασπάσεων στην ΚΔΒΚ*, διδ. διατριβή Α.Π.Θ., 2012, <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf> και www.kozlib.gr.

Τουρκοκρατίας είχαν ως αποτέλεσμα ένας σημαντικός αριθμός του πολιτισμικού κεφαλαίου της πόλης αλλά και της Δυτικής Μακεδονίας γενικότερα να έχει χαθεί οριστικά. Πιθανόν να υπάρχουν ακόμη και σήμερα κειμενικά τεκμήρια ιταλικού ενδιαφέροντος σε ιδιωτικές συλλογές στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ή ακόμη και άλλα σε βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας που δεν έχουν ακόμη καταλογογραφηθεί, όπως για παράδειγμα σε μοναστήρια, συλλόγους, φιλεκπαιδευτικά σωματεία κτλ. Η μελλοντική έρευνα που θα τα φέρει στο φώς θα συμπληρώσει την εικόνα της ιταλικής μεταφραστικής και λογοτεχνικής παρουσίας στη Δυτική Μακεδονία.

Το ιταλικό corpus της ΚΔΒΚ κατηγοριοποιήθηκε σε πέντε ομάδες πληθυσμού σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά των υπό μελέτη κειμένων. Στη συνέχεια από το σύνολο των 157 κειμενικών τεκμηρίων διαμορφώσαμε επίσης πέντε αντίστοιχα corpora, τα οποία αποτελούνται από τα παρακάτω τεκμήρια:

1. 28 έντυπα παρατήρησης των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά
2. 34 έντυπα παρατήρησης εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά
3. 45 έντυπα παρατήρησης πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων
4. 40 έντυπα παρατήρησης πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων λογοτεχνίας
5. 10 έντυπα παρατήρησης ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος

3.2.1 Μεταφράσεις και κείμενα ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα

Η παρουσία της ιταλικής γραμματείας στην Κοβεντάρειο δημοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης δεν περιορίζεται σε πρωτότυπες εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας ή γενικότερα ιταλικού ενδιαφέροντος στις οποίες είχαν πρόσβαση ορισμένοι ιταλομαθείς λόγιοι της περιοχής ανά τους αιώνες. Όπως έδειξε η διδακτορική μας διατριβή *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ*¹⁶, υπάρχει ένας αξιοσημείωτος αριθμός μεταφράσεων από τα ιταλικά. Οι μεταφράσεις ιταλικής λογοτεχνίας και όχι μόνο (Σπυριδωνίδης, 2012:132) δημιούργησαν κανόνα, διακειμενικές σχέσεις,

---

¹⁶ <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

μακροκείμενα και επηρέασαν και την τοπική λόγια παραγωγή και παράδοση. Σαφώς, στις μεταφράσεις είχαν πρόσβαση όλοι οι αναγνώστες και όχι μόνο οι γνωρίζοντες την ιταλική γλώσσα, επομένως έρχονταν σε επαφή με αυτές μια ευρύτερη ομάδα πληθυσμού.

Οι μεταφράσεις ιταλικής λογοτεχνίας αλλά και γενικότερα της ιταλικής γραμματείας που εντοπίστηκαν στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ είναι είκοσι οκτώ. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι τίτλοι των έργων, οι συγγραφείς, οι μεταφραστές, ο χρόνος και ο τόπος έκδοσης. Η πρώτη χρονολογικά μετάφραση είναι τα *Παίγνια της φαντασίας (Scherzi geniali)* του Giovanni Francesco Loredano σε μετάφραση Μαλάκη Γιακουμή του Καστρισίου, η οποία εκδόθηκε το 1711 στη Βενετία από το Νικόλαο Σάρο.

Πίνακας 3.2.1.1 Οι 28 μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά της ΚΔΒΚ σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
Παίγνια της φαντασίας (Scherzi geniali)	1711	Βενετία	Giovanni Franceco Loredano	Μαλάκης Γιακουμής του Καστρισίου
Βίος Πέτρου του Μεγάλου Αυτοκράτορος Ρουσίας	1737	Βενετία	Αντώνιος Κατήφορος	επιμέλεια Αλέξανδρος Καγκελλάριος
Η αλήθεια κριτής	μέσο 18ου	Μοσχόπολη	πάτερ Βεντζόνη	
Παγκόσμιος ιστορία της Οικουμένης	1759	Βενετία	Γεώργιος Κωνσταντίνου	Γεώργιος Κωνσταντίνου
Γραμματική Γεωγραφική	1760	Βενετία	Γεώργιος Φατζέας	Γεώργιος Φατζέας
Ηθική φιλοσοφία	1762	Βενετία	Ludovico Antonio Muratori	Ιώσηπος Μοισιόδακας
Νέον άνθος χαρίτων (Nuovo fior di virtù)	1764	Βενετία		

Διδασκαλία περί του ιερού θρόνου του Ρώμης κατά την γνώμην των Φραντζέζων	1765	Πετρούπολη Ρωσίας		Αγάπιος Λοβέρδος
Ερμηνεία της κραταιότητας και σεβαστής Αικατερίνης Β'	1770	Βενετία		Ευγένιος Βούλγαρης
Νέον άνθος χαρίτων (Nuovo fior di virtù)	1774	Βενετία		
Τρόπαιον της Ορθοδόξου Πίστεως	1791	Βιέννη	Geminiano Gaete	Αντώνιος Μανουήλ
Ιστορία των δύο ετών 1787-1788	1791	Βενετία	Αγάπιος Λοβέρδος	Αγάπιος Λοβέρδος
Ιστορία της Ταυρικής χερσονήσου	1792	Βιέννη		Πολυζώης Λαμπανιτζιώτης
Η Ιερουσαλήμ ελευθερωμένη (Gerusalemme liberata)	1807	Βενετία	Torquato Tasso	Δημήτριος Γουζέλης Ζακύνθιος
Ιεροκλέους φιλοσόφου αστεία	1812	Παρίσι	Ιεροκλής ο Αλεξανδρεύς (5ος αι.μ.Χ.)	Αδαμάντιος Κοραής
Ο ηθικός τρίπους. Τα Ολύμπια	1815	Όφεν Ουγγαρίας	Pietro Metastasio	Ρήγας Φεραίος
Η πατρική αγάπη ή η ευγνώμων δούλη και η πανούργος χήρα	1818	Βιέννη	Carlo Goldoni	Μητιώ Μεγδάνη- Σακελλαρίου
Ορέστης	1820	Βουκουρέστι	Vittorio Alfieri	
Φίλιππος	1820	Βουκουρέστι	Vittorio Alfieri	
Βρούτος	1820	Βουκουρέστι	Vittorio Alfieri	
Πραγματεία στοιχειώδης περί των χρεών του ανθρώπου	1831	Βενετία		ιερ.Διονύσιος Πούρης

Συζητήσεις	1833	Βιέννη	Francesco Soave	Εμμανουήλ Φωτιάδης
Ο Θεμιστοκλής εν Πέρσαις	1838	Βιέννη	Pietro Metastasio	Γεώργιος Ρουσιάδης
Notizie biografiche – storiche su Federico conte di Guilford pari d’Inghilterra e sulla da lui fondata Università Ionia	1846	Αθήνα	Ανδρέας Παπαδόπουλος- Βρετός	
Στοιχειώδης πραγματεία περί των χρεών του ανθρώπου ή χρηστοθήθεια	1853	Αθήνα	Francesco Soave	Γεώργιος Γεννάδιος
Ρωμαϊκή ιστορία Α	1893	Αθήνα	Francesco Bertolini	Σπυρίδων Λάμπρου
Ρωμαϊκή ιστορία Β	1894	Αθήνα	Francesco Bertolini	Σπυρίδων Λάμπρου
Η τηλεπάθεια	1911	Αθήνα	A.Pappalardo	Αρίστος Καμπάνης

Εκτός από τις μεταφράσεις από τα ιταλικά, υπάρχει ένα ακόμη σώμα κειμένων το οποίο αποτελείται από εκδόσεις στην ελληνική γλώσσα ιταλικού ή ιταλο-ελληνικού ενδιαφέροντος. Πρόκειται για 34 εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά, εκ των οποίων αρκετές είναι σπάνιες. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η πρώτη χρονολογικά έκδοση που εντοπίσαμε στη βιβλιοθήκη του συγκεκριμένου σώματος κειμένων, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1622 στη Ρώμη το εξαιρετικής ποιότητας και σημασίας για την εποχή του, *Vocabolario italiano et greco* του Girolamo Germano della compagnia di Giesu (Παλέρμο 1568 - Παλέρμο 1632). Η σπουδαιότητα του λεξικού δεν έγκειται μόνο στη σπανιότητα και μοναδικότητά του αλλά και στο γεγονός ότι αποτελεί ένα από τα πρώτα λεξικά της ιταλικής γλώσσας, δέκα μόλις χρόνια μετά από την έκδοση του πρώτου καθιερωμένου λεξικού της Accademia della Crusca (Spyridonidis et Kritharidou, 2015:263-268).

Πίνακας 3.2.1.2 Οι 34 εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της ΚΔΒΚ σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
Vocabolario italiano et greco	1622	Roma	Girolamo Germano della compagnia di Giesu	
Θησαυρός	1659	Βενετία	Γεράσιμος Βλάχου	
Θησαυρός τετράγλωσσος	1723	Βενετία	Γεράσιμος Βλάχου	
Λεξικόν τετράγλωσσον της ιταλικής, ρωμαϊκής, ελληνικής και λατινικής γλώσσης	1750	Βενετία	επιμέλεια Λάμπρου Μπούμπα	
Ραντισμού στηλίτευσις	1758	Λειψία	Ευστράτιος Αργέντης	
Διδασκαλία περί του ιερού θρόνου του Ρώμης κατά την γνώμην των Φραντζέζων	1765	Πετρούπολη Ρωσίας		Αγάπιος Λοβέρδος
Grammatica italiana	1778	Βενετία		
Γραμματική της ιταλικής γλώσσης	1779	Βιέννη	Θωμάς Δημητρίου	
Νουθεσίαι	1780	Βενετία	Samuel Auguste Tissot	Γεώργιος Βεντότης
Εισαγωγή προς την ευλαβή ζωή (Introduzione alla vita devota)	1782	Verona	Francois de Sales	Benedetto Credo
Θησαυρός της Εγκυκλοπαιδικής βάσεως τετράγλωσσος	1784	Βενετία	Γεράσιμος Βλάχου	
Λεξικόν τρίγλωσσον	1790	Βιέννη	Γεώργιος Βεντότης	
Νέον λεξικόν Ιταλικό-Γραικικόν	1792	Βενετία	Σπυρίδων Βλαντής	
Σκριτούρα Δόπια	1794	Βιέννη	Θωμάς Δημητρίου	
Λεξικόν τετράγλωσσον	1801	Βενετία	Γεώργιος Κωνσταντίνου	

(Dictionarium quatuor linguarum)				
Ιστορικόν χαρτοπαίγιον	1808	Βιέννη	Αλέξανδρος Βασιλείου	
Σύνοψις γνωμών ηθικών του ινδού φιλοσόφου Σανάκεα	1825	Ρώμη	Chanakya	Νικόλαος Καιφάλας εκ Ζακύνθου
Εγχειρίδιον διαλόγων ιταλοελληνικών	1851	Ερμούπολη	Μ.Π.Περίδης	
Γραμματική της ιταλικής γλώσσης (Grammatica della lingua italiana)	1851	Βενετία	Σπυρίδων Βλαντής	
Λεξικόν της ιταλικής γλώσσας	1852	Βενετία	Σπυρίδων Βλαντής	
Γραμματική της ιταλικής γλώσσας	1856	Ερμούπολη	Μ.Π.Περίδης	
Βίος Λαυρεντίου του από Μεδίκων επικαλουμένου Μεγαλοπρεπούς	1858	Αθήνα	William Roscoe	Χρήστος Α. Παρμενίδης
Λεξικόν ιταλικόν και ελληνικόν	1862	Ερμούπολη	Μ.Π.Περίδης	
Η εν Νεαπόλει ελληνική εκκλησία	1866	Ζάκυνθος	Νικόλαος Κατράμης	
Ελλήνων ορθοδόξων αποικία εν Βενετία	1893	Βενετία	Ιωάννης Βελούδης	
Χρυσόβουλα	1893	Βενετία	Ιωάννης Βελούδης	
Λεξιλόγιον ή τέλειος οδηγός προς ταχείαν εκμάθησιν της Αραβικής και Ιταλικής γλώσσας	1900	Αλεξάνδρει α Αιγύπτου	Ευθύμιος Ελευθερόπουλος	
Ολλενδόρφου μέθοδος εφηρμοσμένη εις την Ιταλικήν γλώσσαν	1900	Αθήνα	Μ.Π.Περίδης	
Η ιστορία της ιταλικής λογοτεχνίας	1903	Αθήνα	Adolf Gaspar	Άγγελος Βλάχου
Νεώτατον πλήρες ιταλο-ελληνικόν	1903	Αθήνα	Μ.Π.Περίδης	

λεξικόν				
Η Ιταλία	1905	Αθήνα	Άννινος Χ.	
Η ιταλική άνευ διδασκάλου	1906	Αθήνα	Xavier de Bouge και Γ. Αλεξάνδρου	
[Γραμματική της ιταλικής γλώσσας]				
[λεξικό ιταλο-ελληνικό]				

Από τα δύο πρώτα κομμάτια της έρευνας στην ΚΔΒΚ, διαφαίνεται ότι η πλειοψηφία των μεταφράσεων ανήκει στη λογοτεχνία και στη φιλοσοφία, ενώ η πλειοψηφία των τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος είναι λεξικά, γραμματικές και γενικότερα εκδόσεις εκπαιδευτικού περιεχομένου.

3.2.2 Ιταλικά πρωτότυπα και ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος

Στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ εντοπίσαμε έναν αξιόλογο αριθμό πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων (84 τεκμήρια). Τα πρωτότυπα ιταλικά τεκμήρια τα διαχωρίσαμε σε δύο ομάδες πληθυσμού – κομμάτια: το ένα σώμα αποτελείται από 45 πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις γενικότερου ενδιαφέροντος, ενώ το δεύτερο αποτελείται από 39 πρωτότυπες εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας. Η ιταλική παρουσία στην ΚΔΒΚ ολοκληρώνεται με την ύπαρξη ενός μικρότερου σώματος δέκα κειμένων ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος, δηλαδή κείμενα κυρίως στη γερμανική ή στη γαλλική γλώσσα τα οποία μιλούν για την Ιταλία ή γραμματικές και λεξικά συνήθως στα γερμανικά.

Οι πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις είναι κυρίως βιβλία εκπαιδευτικού χαρακτήρα, δηλαδή πρόκειται συνήθως για λεξικά, γραμματικές, βιβλία διαλόγων. Η παλαιότητα, η ποσότητα και η ποιότητα των τεκμηρίων μαρτυρούν μια διαρκή ενασχόληση της τοπικής κοινωνίας με την

εκμάθηση της ιταλικής γλώσσας. Ένα χειρόγραφο¹⁷ σημειώσεων φωνητικής – φωνολογίας της ιταλικής με τίτλο *Ta grámmata των λατίνων και Ιταλών*, το οποίο βρέθηκε στη βιβλιοθήκη, αποδεικνύει την ύπαρξη μαθημάτων εκμάθησης της ιταλικής ήδη από τον 18^ο αι. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει η σχέση της ιταλικής με την γερμανική γλώσσα. Στην ΚΔΒΚ εντοπίσαμε αρκετά εγχειρίδια εκμάθησης της ιταλικής γλώσσας, διαλόγων, γραμματικές ή λεξικά στα γερμανικά. Πιθανόν η παρουσία των συγκεκριμένων τεκμηρίων να σχετίζεται με τους Κοζανίτες εμπόρους και επαγγελματίες που δραστηριοποιούνταν κυρίως σε περιοχές της Αυστροουγγαρίας. Προφανώς, αφού διαβιούσαν σε γερμανόφωνες περιοχές, γνώριζαν άριστα τη γερμανική γλώσσα και κατ'επέκταση χρησιμοποιούσαν γερμανικά εγχειρίδια για την εκμάθηση της ιταλικής. Εξάλλου, η ΒΑ Ιταλία και κυρίως οι περιφέρειες Trentino, Alto Adige, Veneto, Friuli, Venezia, Giulia, Dalmazia κτλ. βρίσκονταν υπό Αυστριακή κατοχή. Ειδικά στην Τεργέστη, αξίζει να σημειωθεί ότι υπήρχε μια ακμάζουσα ελληνική κοινότητα, πολλά από τα μέλη της οποίας προέρχονταν από την Κοζάνη, τη Σιάτιστα ή άλλες περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας.

Πίνακας 3.2.2.1 Οι 45 πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις σε χρονολογική σειρά

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
Della selva rinovata	1638	Venezia	Ghirardo Imberti	Pietro Messia
Ragionamenti dottissimi et curiosi	1638	Venezia	Ghirardo Imberti	Pietro Messia
Pauli Freunds Neosalzensi syllabus N. testamenti bipartitus	1689	Cygneae	Excudebat Gabriel Buschel	Paul Freund
Dizionario italiano e francese	1703	Venezia	Lorenzo Basegio	Giovanni Veneroni (1642- 1708), Filippo Neretti
Lezioni di lingua toscana	1729	Venezia	Bartolomero Giavarina	Girolamo Gigli (1660-1722)

¹⁷Η. Σπυριδωνίδης, *Το χειρόγραφο του 18^{ου}-19^{ου} αι. «Τα γράμματα των λατίνων και Ιταλών» της βιβλιοθήκης της Κοζάνης: ανάλυση των σημειώσεων φωνητικής και φωνολογίας της ιταλικής γλώσσας*. Στο περιοδικό *ΕΛΙΜΕΙΑΚΑ* έτος 32^ο, τεύχος 70.

Trattato dell'antimonio	1732	Venezia	Gabriel Hertz	Niccolo Lemery (1645-1715)
Della lingua toscana	1735	Venezia	Gasparo Girardi	Benedetto Buonmattei (1581-1647)
Vocabolario degli Accademici della Crusca	1741	Venezia	Francesco Pitteri	Accademia della Crusca
Trattato delle malattie più frequenti e de' rimedj	1743	Venezia	Luigi Pavini	Jean Andrien Helvetius (1662-1727)
Reggia Oratoria	1747	Venezia	Stamperia Baglioni	Giovanni Margini
Vocabolario italiano e latino	1751	Napoli	Giuseppe Antonio Elia	
Vocabula latini italiacque	1751	Napoli	Apud Josephumantonium Elia	
Nuovo metodo per apprendere agevolmente la lingua latina	1752	Napoli	Serafino Porsile Regio Stampatore	
Ciclopedia ovvero dizionario universale delle arti e delle scienze	1754	Napoli		
Grammatica oder Sprach - Meister	1754	Dresden - Vienna		Giovanni Veneroni (1642-1708)
Nuovo dizionario italiano tedesco e tedesco italiano ed. seconda	1759	Leipzig	Weidmannschen	Niccolo Castelli (1661-)
Osservazioni concernenti varie importanti materie di medicina	1761	Venezia	Zatta	
Grammatica	1763	Frankfurt - Leipzig	In der Andraischen buchhandlung	Giovanni Veneroni (1642-1708) Giovanni Tomaso di Castelli

Vocabolario degli Accademici della Crusca	1763	Venezia	Francesco Pitteri	Accademia della Crusca
Istituzioni di chimica	1774	Milano	Giuseppe Galeazi Regio Stampatore	Jacob Reinbold Spielmann (1722-1783)
[Grammatica]	1775			
Osservazioni sopra le malattie di armata	1781	Bassano - Venezia	Remondini	Sir John Pringle (1707-1782), Gerard Freiherr van Swieten (1700-1772)
Nuovo dizionario italiano tedesco e tedesco italiano ed. seconda	1782	Leipzig	M. G. Weidmanns Erben und Reich	Niccolo Castelli (1661-)
Dizionario di chimica	1784- 1786	Napoli	Giuseppe Maria Porcelli	Pierre Joseph Macquer (1718- 1784)
Principi elementari delle Belle Lettere	1785	Venezia	Stamperia di Giammaria Bassaglia	Sig. Formey
Nuova grammatica italiana e francese	1789	Venezia	Carlo Palese	Lodovico Goudar
Des Herrn von Veneroni italienischer Sprachmeister ober Italienisch franzoesisch deutsche Grammatik	1789	Frankfurt	Andreaeischen Buchhandlung	Giovanni Veneroni (1642- 1708), Filippo Giacomo Flathe (1735-1810)
Nueva y completa gramatica italiana, explicada en espanol, dividida en dos tratados	1789	Madrid	Imprenta Real	Abate Don Pedro Tomasi
Elementi di chimica	1792	Napoli	Giuseppe Maria Porcelli Librajo, e Stampatore della R.	Jean-Antoine-Claude Chaptal, Conte de Chanteloup (1756- 1832)

			Accad. Militare	
Prelezioni anatomiche	1793	Venezia	Silvestro Gatti	Edler Leber, Ferdinand Joseph (1727-1808)
Trattato di materia medicina	1793- 1794	Padova	Stamperia del Seminario Tommaso Bettinelli	William Cullen (1710-1790)
Trattato elementare di chimica	1796	Venezia	Tipografia Pepoliana	Antoine Laurent Lavoisier (1743-1794)
Nouveau dictionnaire françois-italien	1796	Bassano - Venezia	Remondini	M. l' abbe Francois D' Alberti de Villeneuve (1737-1801)
Nuovo dizionario italiano francese	1796	Bassano - Venezia	Remondini	abate Francesco de Alberti Di Villanuova (1737-1801)
Lettere amorose scritte da una dama ad un cavaliere	1797	Firenze	Giuseppe Luchi	
Italienische Sprachlehre praktisch - theoretisch	1799	Nurnberg	Beh Johann Eberhard Zeh	Domenico Antonio Filippi
Italienische Sprachlehre	1806	Vienna	Camesinischen Buchhandlung	Domenico Antonio Filippi
Corso teorico-pratico della lingua tedesca	1837	Vienna	Federico Volke	Andrea Giuseppe Fornasari di Verge (1786-1865)
Der geschwinde italiener	1837	Vienna	Druck und Verlag von Leopold Grund	J.Valentini
Dictionnaire portatif françois-italien et italien-français	1843	Paris - Lyon	Ancienne Maison Cormon et Blanc	S.H.Blanc
Vocabolario della lingua italiana	1865	Firenze	Felice Le Monnier	Pietro Fanfani (1815-1879)
Dictionnaire Francais-Italien				

[dizionario]				Niccolo Castelli
La Reale Scuola Superiore d’Agricoltura di Portici	1903	Portici	Stabilimento tipografico vesuviano	Scuola superiore d’Agricoltura di Portici
Italienische Grammatik	Konversations- 1910	Berlin	Langenscheidtsche Verlagsbuch	von Gustavo Sacerdote (1867- 1948)

Η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στις παλιές συλλογές της ΚΔΒΚ επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη ενός αξιόλογου ποιοτικά και ποσοτικά σώματος εκδόσεων έργων ιταλικής λογοτεχνίας. Οι παλαιότερες εκδόσεις που φιλοξενούνται στις παλιές συλλογές της βιβλιοθήκης είναι του 1561 όπως το *Il Petrarca* του Francesco Petrarca (1304-1374) και το *Le prose di M. Pietro Bembo* του Pietro Bembo προερχόμενες από τη Βενετία. Ορισμένοι συγγραφείς έχουν μεγαλύτερη παρουσία με περισσότερα έργα τους στη βιβλιοθήκη όπως οι Carlo Goldoni (1707-1793), Torquato Tasso (1544-1595), Pietro Metastasio (1698-1782).

Πίνακας 3.2.2.2 Οι 40 πρωτότυπες εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας στην ΚΔΒΚ σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
Il Petrarca	1561	Venezia	Ludovico Avanzo	Francesco Petrarca (1304- 1374)
Le prose di M. Pietro Bembo	1561	Venezia	Gabriel Giolito de Ferrari	Pietro Bembo
Quaresimale	1603	Treviso	Gasparo Pianta e Compagno Stampatori Episcopali	Paolo Segneri (1624-1694)
Primi studi di Antonio Loredano	1662	Venezia	Guerigli	Antonio Loredano

Orazione	1691	Venezia	Andrea Poletti	Giovanni Battista Cornero
Il Giubilo delle sirene	1716	Napoli		Giuseppe Parascandolo di Monte Santo
Osservazioni letterarie	1737	Verona	Stamperia di Jacopo Vallarsi	
L'incognita	1751	Venezia		Carlo Goldoni
Delle lettere familiari	1751	Venezia	Remondini	Annibal Caro (1507-1566) Anton Federico Seghezzi
Le commedie del dottore Carlo Goldoni	1753	Firenze	Eredi Paperini	Carlo Goldoni
Le commedie del dottore Carlo Goldoni	1753	Firenze	Eredi Paperini	Carlo Goldoni
La Gerusalemme liberata	1764	Avignon	Stamperia di Luigi Chambeau, presso il Collegio de RR. PP. Gesuiti	Torquato Tasso (1544-1595)
Raccolta di storiette	1765	Lindo		Carlo Visconti
La moglie saggia	1770	Venezia	Agostino Savioli	Carlo Goldoni
La donna vendicativa	1771	Venezia	Agostino Savioli	Carlo Goldoni
Opere drammatiche	1772	Venezia	Giuseppe Bettinelli	Pietro Metastasio (1698-1782)
La villeggiatura	1773	Venezia	Agostino Savioli	Carlo Goldoni
Della Diceosina o sia della filosofia del Giusto e del Onesto	1777	Napoli	Domenico Terres	Abate Antonio Genovesi (Castiglione, Salerno 1713 - Napoli 1769)
L'Eneide	1777	Venezia	Remondini	Virgilio
Il decamerone	1789	Amsterdam		Giovanni Boccaccio (1313-

				1375)
Rime e prose	1794	Venezia	Tipografia Pepoliana	Onofrio Minzoni Ferrarese (1734-1817)
Opere	1794-5	Venezia	Antonio Zatta e figli	Pietro Metastasio (1698-1782)
Rime e prose	1797	Genova		
Novelle piacevoli 2 tomi	1797	Venezia	Giovanni Zatta	Giovanni Batista Casti
Lo spirito di contraddizione		Venezia		Carlo Goldoni
Degli amori di Leucippe e Clitofonte	1803	Crisopoli	Tipografia della Società Letteraria	Αχιλλεύς Τάτιος, 2ος αι. μ.Χ
Ricciardeto ammogliatto	1803	Crema	Antonio Ronna	Luigi Tadini
Oreste in Tauride	1804	Milano	Tipografia Pirola	
Poesie	1805	Milano	Dai Torchj di Luigi Veladini Stampatore Nazionale	Vincenzo Monti
P.C.Scipione	1805	Firenze	Domenici Ciardetti	Giuseppe Maria Emiliani
L'italiana in Algeri	1808	Milano	Societa Tipografica de Classici Italiani	Gioachino Rossini (1792- 1868)
L'oro non compra amore	1808	Milano	Società tipografica dei classici Italiani	
Ifigenia in Aulide	1809	Milano	Societa Tipografica de Classici Italiani	Luigi Romanelli
L'amante prigioniero	1809	Milano	Societa Tipografica de Classici Italiani	Luigi Romanelli
Opere poetiche	1810	Milano		Filippo Pananti (1766-1837)
Amor non ha ritegno	1812	Milano	Giacomo Pirola	Francesco Marconi

Poesie diverse	1815	Vienna		Matteo Bevilacqua
La Gerusalemme liberata	1895	Milano	Ulrico Hoepli	Torquato Tasso (1544-1595)
Il bambino italiano alla scuola	1895	Milano	Antonio Vallardi	Siro Corti e Pietro Cavazzuti

Πίνακας 3.2.2.3 Οι δέκα ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος της ΚΔΒΚ σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
Le theatre italien de Gherardi	1707	Amsterdam	Isaac Elzevir	Evaristo Gherardi
Praktische Bemerkungen über die venerischen Krankheiten	1798	Vienna	Bey Joseph Comesina und Compagnie in der unteren Bräunerstrasse	Monteggia, Giovanni Battista, (1762-1815)
Medicinische Bemerkungen ueber das heerschende Fieber zu Livorno	1805	Salzburg	In der Mayr'schen Buchhandlung	Gaetano Paloni (1766-1830)
The vision: or, Hell, Purgatory, and Paradise of Dante Alighieri	1814	London	Frederick Warne co.	Dante Alighieri (1265-1321)
Rom	1869	Leipzig	Otto Spammer	Wilhelm Wagner (1843-1880)
Aosta und seine Alterthuemer	1896	Hamburg	Verlagsanstalt und Druckerei A.G	Franz Rudolf Eyssenhardt (1838-1901)
La Jerusalem delivree	1899	Paris	Librairie de la	Torquato Tasso (1544-1595)

			Bibliothèque Nationale	
L'Eneide	1890	Paris	Librairie de la Bibliothèque Nationale	Βιργίλιος
Contes de Boccace	1903	Paris	Ernest Flammarion	Giovanni Boccaccio (1313-1375)
Das alte Rom : sein Werden, Bluehen und Vergehen	1909	Leipzig	Verlag von Quelle & Meyer	Ernst Diehl (1874-1947)

3.3 Ανάλυση των corpora της ΚΔΒΚ: δείκτες και μεταβλητές

Η ανάλυση των πέντε corpora της ΚΔΒΚ πραγματοποιείται σε οκτώ βασικούς δείκτες με τη δημιουργία και κατασκευή των αντίστοιχων μεταβλητών περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης:

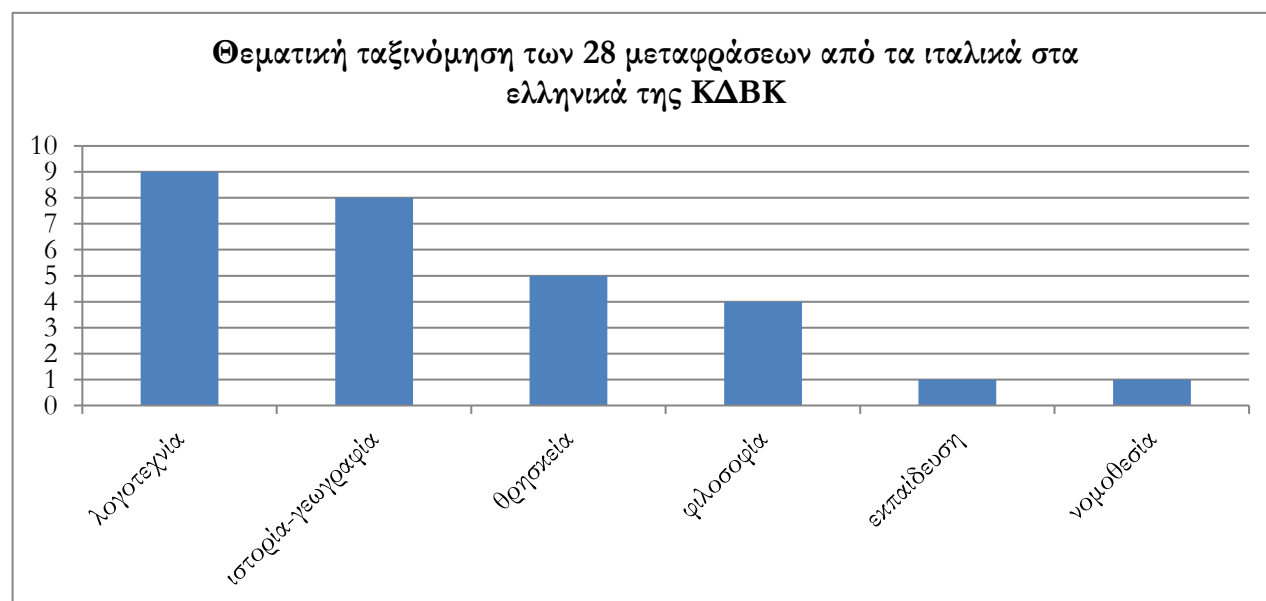
- τη θεματική ανάλυση σύμφωνα με το περιεχόμενο των τεκμηρίων,
- τη χρονολογική ανάλυση,
- την ανάλυση βάσει λογοτεχνικών περιόδων,
- τη γεωγραφική – χωρική ανάλυση,
- την ανάλυση της ομάδας πληθυσμού των συγγραφέων,
- την ανάλυση της ομάδας πληθυσμού των μεταφραστών,
- την ανάλυση της ομάδας πληθυσμού των εκδοτών και τυπογράφων,
- την ανάλυση της ομάδας πληθυσμού των κτητόρων και δωρητών.

Φυσικά, ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε έρευνας οι δείκτες και οι μεταβλητές ανάλυσης μπορούν να τροποποιηθούν ή και να αλλάξουν.

3.3.1 Θεματική ανάλυση και κατηγοριοποίηση των corpora της ΚΔΒΚ

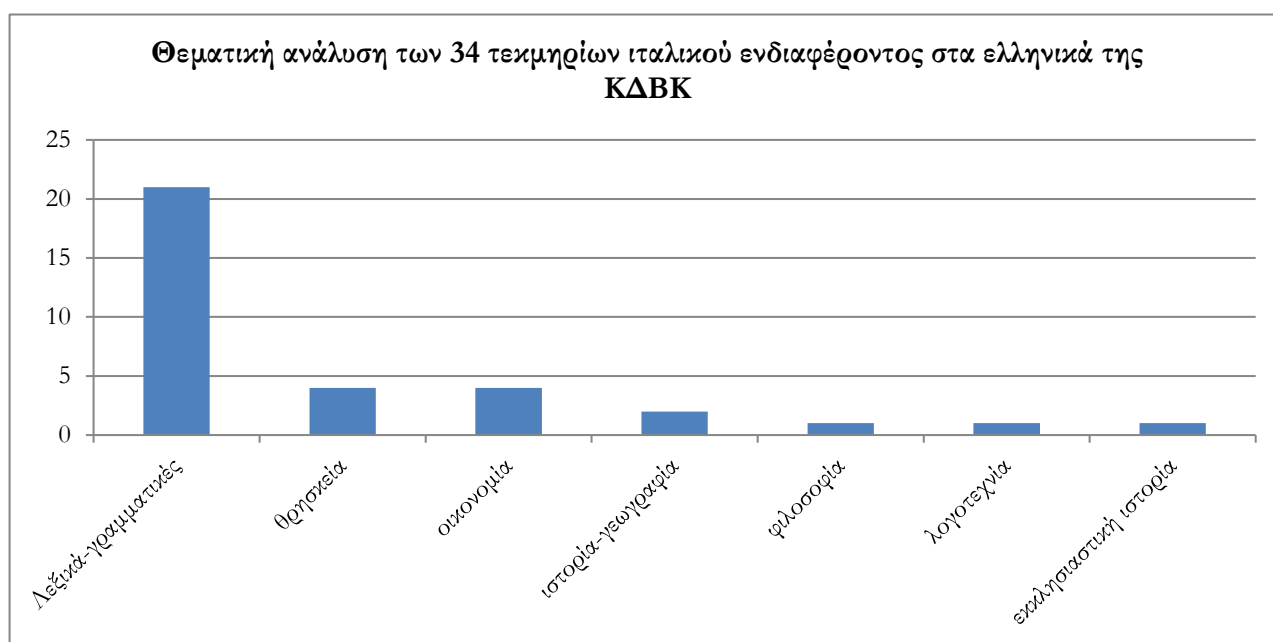
Η θεματική ανάλυση των πέντε ομάδων πληθυσμού κειμένων, δηλαδή των πέντε corpora, βασίζεται στη δεκαδική ταξινόμηση Dewey, η οποία είναι μια βιβλιογραφική θεματική ταξινόμηση ευρύτερης αποδοχής σύμφωνα με το περιεχόμενο και το είδος κάθε κειμένου. Στη συνέχεια ακολουθούν τα διαγράμματα ανάλυσης για κάθε ομάδα πληθυσμού κειμένων, τα δεδομένα της ανάλυσης και ο αντίστοιχος σχολιασμός τους. Η ανάλυση των corpora πραγματοποιείται ακριβώς με την ίδια σειρά παρουσίασης τους και γίνεται βάσει κοινών μεταβλητών, έτσι ώστε εύκολα τα δεδομένα να είναι συγκρίσιμα μεταξύ των διαφόρων corpora, για να μπορούμε ακολούθως να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα μετά από τη συγκριτική και συστηματική τους προσέγγιση και ανάλυση. Αρχικά επομένως παρουσιάζεται η περιγραφική στατιστική ανάλυση των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της ΚΔΒΚ. Η ποσοστιαία κατανομή των μεταφράσεων ανά θεματική κατηγορία έχει ως εξής: οι μεταφράσεις ιταλικής λογοτεχνίας αποτελούν το 32,1%, οι μεταφράσεις ιστορικών ή γεωγραφικών κειμένων αποτελούν το 28,6%, οι μεταφράσεις κειμένων θρησκευτικού περιεχομένου ανέρχονται στο 17,8%, φιλοσοφίας 14,3%, εκπαίδευσης 3,5% και νομοθεσίας 3,5%.

Πίνακας 3.3.1.1 Θεματική ταξινόμηση των 28 μεταφράσεων της ΚΔΒΚ. Τα στοιχεία βασίζονται στο (Σπυριδωνίδης 2012:102).

Όσον αφορά την ομάδα τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά παρατηρούμε μια ξεκάθαρη πλειοψηφία της τάξης του 61,8% των εκδόσεων γραμματικών, λεξικών και έργων εκμάθησης της ιταλικής γλώσσας. Η προτίμηση λεξικών και γραμματικών αποδεικνύει τον προσανατολισμό των επιλογών του αναγνωστικού κοινού στην κατεύθυνση εκμάθησης της ιταλικής γλώσσας και χρήσης των κατάλληλων έντυπων εγχειριδίων για την επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού. Εξάλλου η βιβλιοθήκη λειτουργεί ως δανειστική υποστηρικτικά στο εκπαιδευτικό έργο των σχολών της Κοζάνης. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είχε καινοτόμο χαρακτήρα επηρεασμένο από το πνεύμα του Διαφωτισμού και συχνά περιελάμβανε την εκμάθηση ξένων γλωσσών.

Πίνακας 3.3.1.2 Θεματική ταξινόμηση των 34 τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα της ΚΔΒΚ.

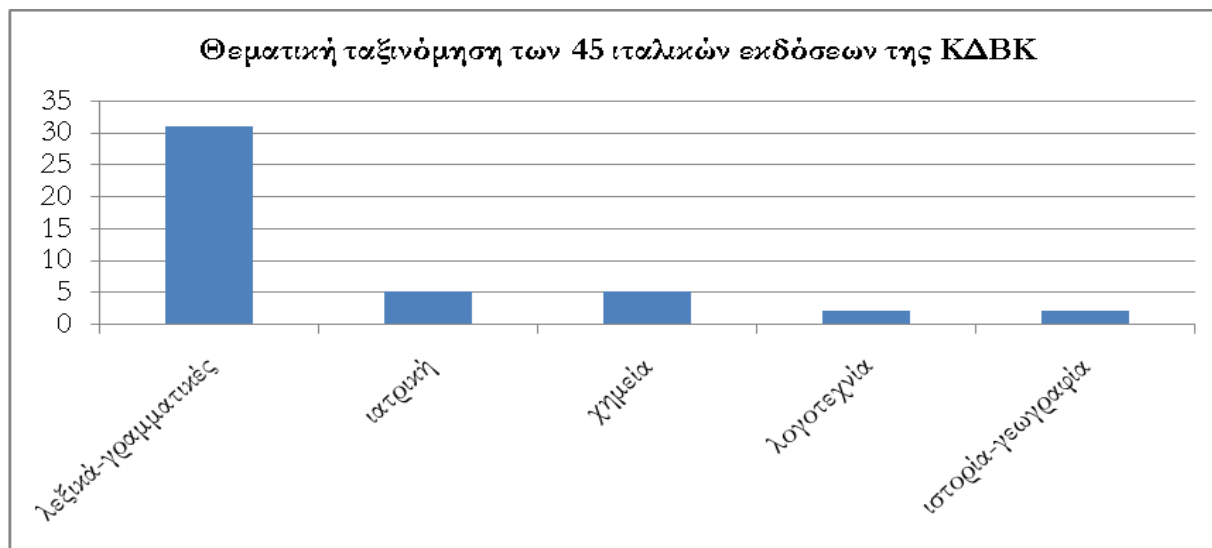

Η θεματική ταξινόμηση των ιταλικών εκδόσεων δείχνει μια προτίμηση εκ νέου σε λεξικά, γραμματικές και εγχειρίδια εκμάθησης της γλώσσας σε ποσοστό 68,9%. Είναι σκόπιμο να σημειωθεί ότι οι ιταλικές εκδόσεις είναι χωρισμένες σε δύο corpora ένα εκ των οποίων περιλαμβάνει αποκλειστικά τις εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας. Επομένως, μπορούμε σύμφωνα με τα δεδομένα να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι ιταλομαθείς λόγιοι της εποχής αλλά και όσοι ήρθαν, μέσα από τις παλαιές εκδόσεις της βιβλιοθήκης, σε επαφή με τον ιταλικό πολιτισμό είχαν δύο βασικές

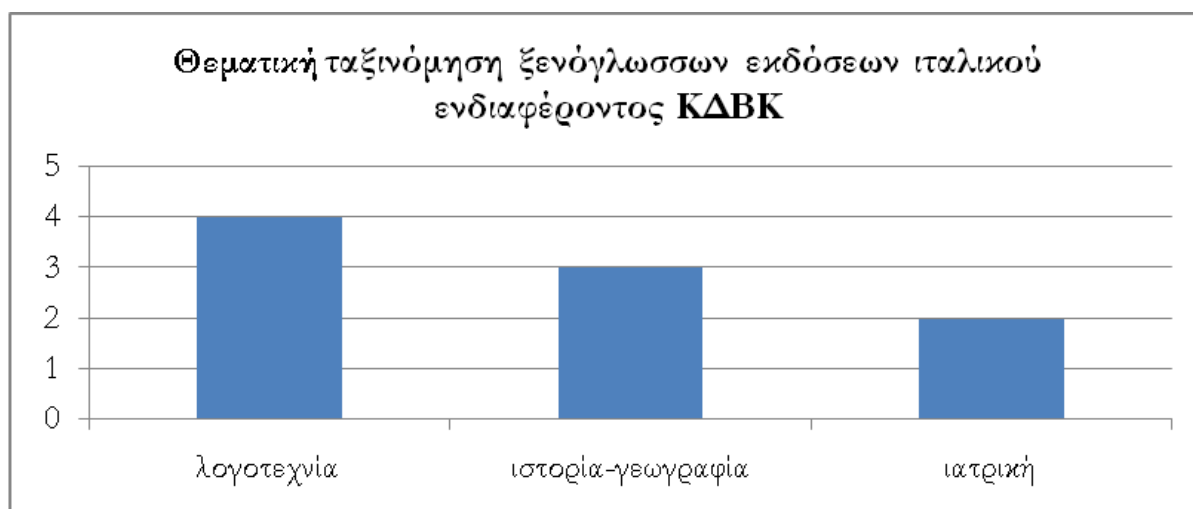
προτιμήσεις: μια για λεξικά, γραμματικές και εγχειρίδια εκμάθησης της γλώσσας και μια άλλη για την ιταλική λογοτεχνία για την εμβάθυνση της γνωριμίας με τον πλούτο του ιταλικού πολιτισμού.

Πίνακας 3.3.1.3 Η θεματική ταξινόμηση των 45 ιταλικών εκδόσεων της ΚΔΒΚ.

Η θεματική ανάλυση του σώματος ιταλικών εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας δεν έχει κάποιο νόημα δεδομένου ότι σχεδόν το σύνολο των τεκμηρίων ανήκουν ουσιαστικά στο πεδίο της λογοτεχνίας. Ακολουθεί ο πίνακας θεματικής ταξινόμησης των ξενόγλωσσων εκδόσεων που παρουσιάζουν ιταλικό ενδιαφέρον.

Πίνακας 3.3.1.4 Θεματική ταξινόμηση των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος

3.3.2 Χρονολογική διάσταση και ανάλυση των corpora της ΚΔΒΚ

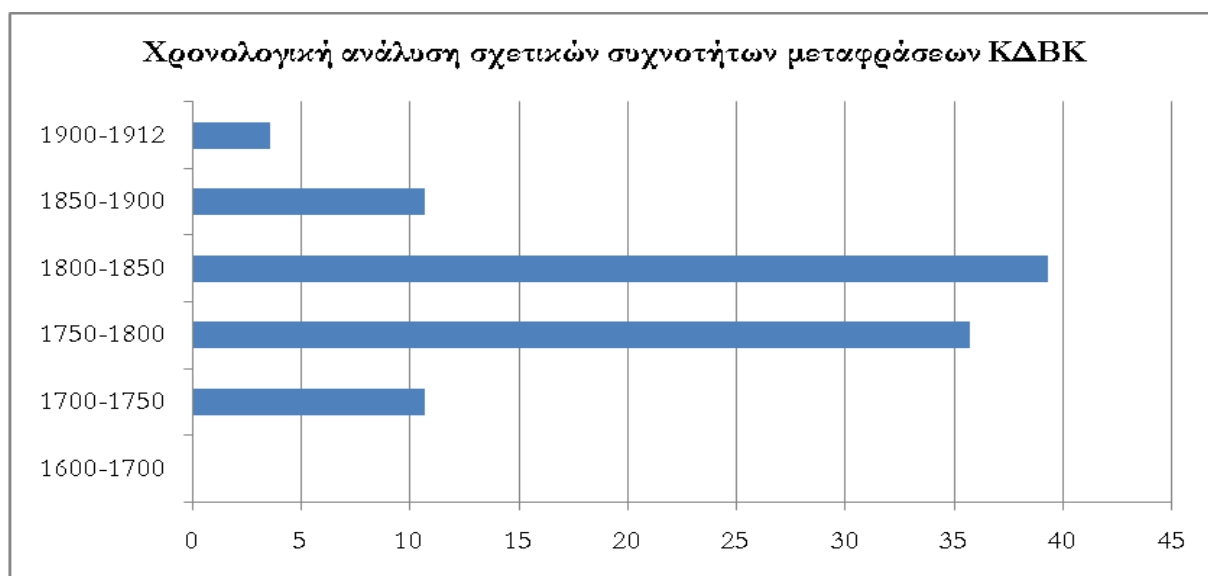
Η μεταβλητή του χρόνου μας επιτρέπει να αποκτήσουμε μια ξεκάθαρη εικόνα όσον αφορά τις χρονολογικές περιόδους έντονης παρουσίας ιταλικών κειμενικών τεκμηρίων στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης (ΚΔΒΚ). Με την στατιστική περιγραφική ανάλυση των συχνοτήτων και των σχετικών συχνοτήτων μπορούμε να διακρίνουμε τις χρονολογικές περιόδους έντονης επίδρασης της ιταλικής γραμματείας στη βιβλιοθήκη και κατ'επέκταση στην πόλη. Επίσης, μπορούμε να εντοπίσουμε τις λογοτεχνικές περιόδους έντονης επίδρασης της ιταλικής γραμματείας αναλύοντας τα δεδομένα σύμφωνα με τα λογοτεχνικά πολιτισμικά κινήματα. Από την καταγραφή των χρονολογιών έκδοσης των εντύπων της ιταλικής γραμματείας φάνηκε μια έντονη κινητικότητα κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Πίνακας 3.3.2.1 Η χρονολογική ανάλυση συχνοτήτων παρουσίας των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της ΚΔΒΚ.

Οι σχετικές συχνότητες εμφάνισης των μεταφράσεων σε διαχρονικό επίπεδο που υπάρχουν στην ΚΔΒΚ, παρουσιάζουν την ακόλουθη εικόνα:

Πίνακας 3.3.2.2 Η χρονολογική ανάλυση σχετικών συχνοτήτων της παρουσίας των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της ΚΔΒΚ.

Από την ανάλυση των παραπάνω δεδομένων παρατηρούμε μια έντονη παρουσία των μεταφράσεων στο χρονικό διάστημα μεταξύ 1750-1850. Ουσιαστικά, το μεγαλύτερο ποσοστό μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά, το οποίο βρίσκεται στις παλιές συλλογές της ΚΔΒΚ, ανήκει στην περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η έντονη πνευματική κινητικότητα στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αι., επιβεβαιώνεται επομένως και από την παρουσία των μεταφράσεων. Οι περισσότερες μεταφράσεις από τα ιταλικά αφορούν έργα που ανήκουν στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό ή κείμενα που ανήκουν στην Αρκαδία, όπως οι μεταφράσεις του Μεταστασίου ή κείμενα του ανανεωμένου θεάτρου του Carlo Goldoni.

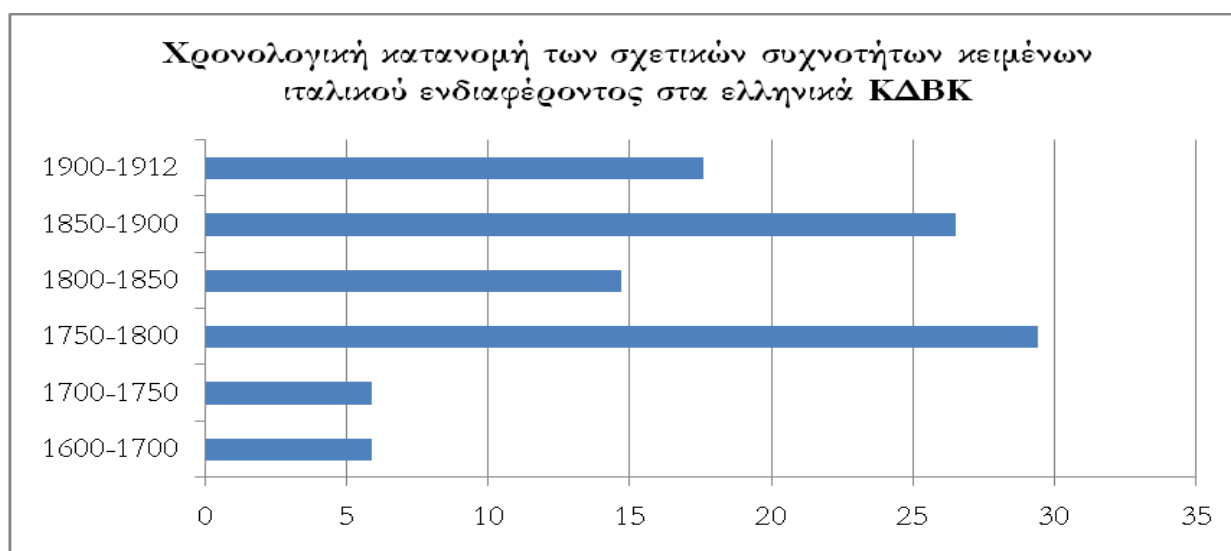
Τα ελληνικά κείμενα ιταλικού ενδιαφέροντος που βρίσκονται στις παλιές συλλογές της ΚΔΒΚ έχουν σημαντική παρουσία. Επαναλαμβάνεται και στη συγκεκριμένη ομάδα πληθυσμού κειμένων η εντονότερη παρουσία περισσότερων τίτλων ιταλικού ενδιαφέροντος από το 1750 και μετά, δηλαδή από την εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Πίνακας 3.3.2.3 Η χρονολογική ανάλυση κατανομής των συχνοτήτων της παρουσίας των κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της ΚΔΒΚ.

Αντίστοιχα, ο πίνακας των σχετικών συχνοτήτων των τίτλων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα έχει ως εξής:

Πίνακας 3.3.2.4 Η χρονολογική ανάλυση κατανομής των σχετικών συχνοτήτων της παρουσίας των κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της ΚΔΒΚ.

Η παρουσία του ιταλικού κειμενικού πολιτισμικού κεφαλαίου στην ΚΔΒΚ και πιο συγκεκριμένα η εισαγωγή τίτλων της ιταλικής λογοτεχνίας δεν είναι αμελητέα. Στη χρονολογική ανάλυση του corpus πρωτοτύπων εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας, η συντριπτική πλειοψηφία των

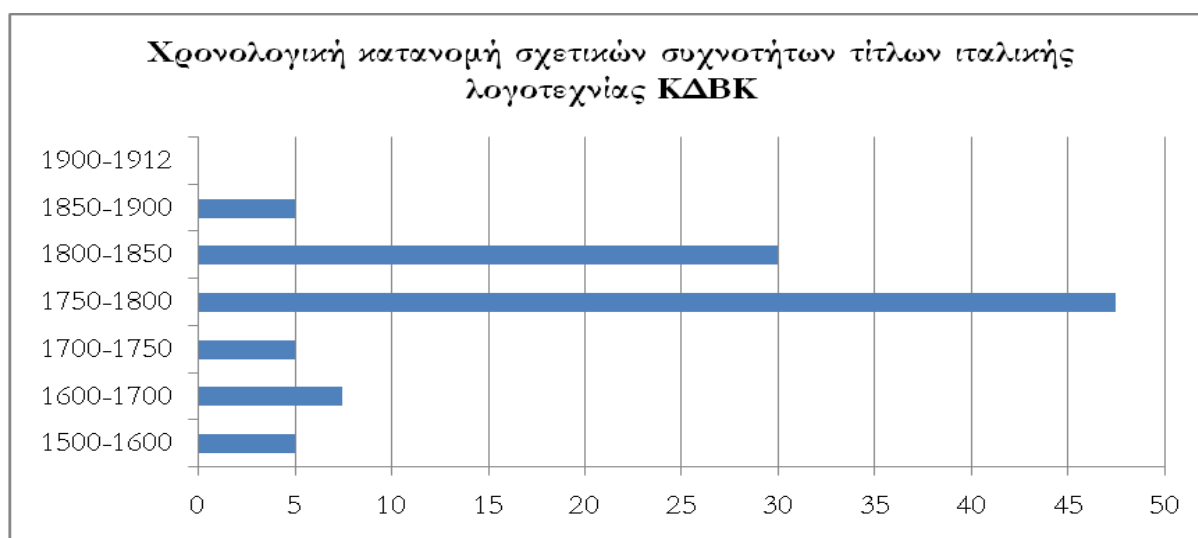
κειμένων ανήκει στην περίοδο 1750-1850. Παρουσιάζεται επομένως μια αναλογία σε σχέση με τις ελληνικές εκδόσεις είτε των μεταφράσεων, είτε των κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος, η οποία αποδεικνύει ως περίοδο έντονης πνευματικής δράσης στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης το μεταίχμιο 18^ο και 19^ο αι.

Πίνακας 3.3.2.5 Η χρονολογική ανάλυση κατανομής των συχνοτήτων των τίτλων ιταλικής λογοτεχνίας της ΚΔΒΚ.

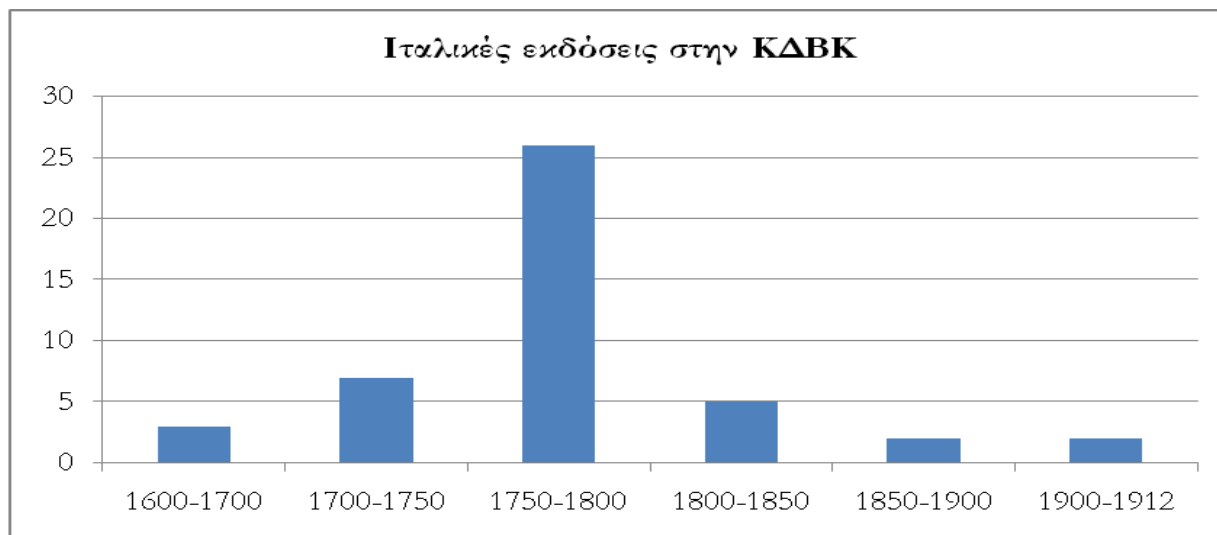
Κατά αναλογία, ο πίνακας των σχετικών συχνοτήτων έχει ως εξής:

Πίνακας 3.3.2.6 Η χρονολογική ανάλυση κατανομής των σχετικών συχνοτήτων των τίτλων ιταλικής λογοτεχνίας της ΚΔΒΚ.

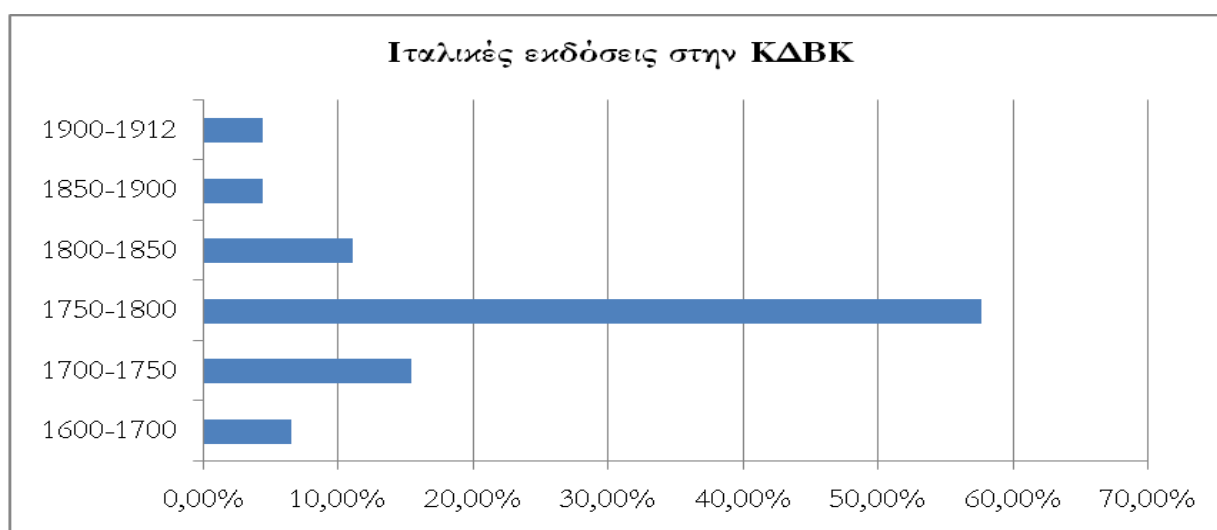
Στη συνέχεια παρουσιάζεται η ανάλυση του corpus ιταλικών εκδόσεων γενικού ενδιαφέροντος.

Πίνακας 3.3.2.7 Η χρονολογική ανάλυση κατανομής των συχνοτήτων των ιταλικών εκδόσεων στην ΚΔΒΚ.

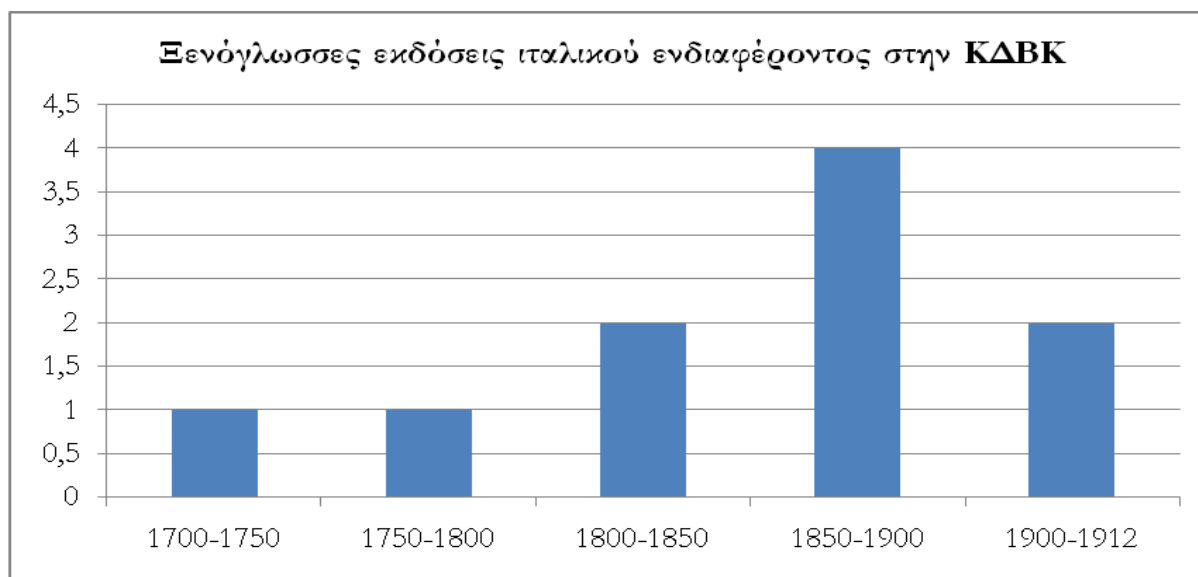
Όσον αφορά τις ιταλικές εκδόσεις γενικότερου ενδιαφέροντος που βρίσκονται στις παλιές συλλογές της ΚΔΒΚ παρατηρούμε μια συγκέντρωση των συχνοτήτων, βάσει της ανάλυσης των δεδομένων, στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αι. Στην ανάλυση των σχετικών συχνοτήτων που ακολουθεί παρατηρούμε το φαινόμενο κατά αντιστοιχία. Από το σώμα των ιταλικών παλαιών εκδόσεων που βρίσκεται στην ΚΔΒΚ το 57,7% έχει εκδοθεί κατά την πεντηκονταετία 1750-1800.

Πίνακας 3.3.2.8 Η χρονολογική ανάλυση κατανομής των σχετικών συχνοτήτων των ιταλικών εκδόσεων στην ΚΔΒΚ.

Η τελευταία ομάδα πληθυσμού χρονολογικής ανάλυσης είναι οι ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος και αποτελεί αριθμητικά το μικρότερο σώμα κειμένων. Τα αποτελέσματα της χρονολογικής ανάλυσης κατανομής των τίτλων έχουν ως εξής:

Πίνακας 3.3.2.9 Η χρονολογική ανάλυση κατανομής των συχνοτήτων των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ΚΔΒΚ.

Η χρονολογική ανάλυση των πέντε corpora της ΚΔΒΚ φανερώνει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό κειμένων του ιταλικού αποτυπώματος ανήκει στην περίοδο 1750-1850. Πρόκειται για μια έκρηξη της παρουσίας των μεταφράσεων και των πρωτοτύπων στην τοπική κοινοτική βιβλιοθήκη, γεγονός που επιβεβαιώνει το ρόλο της Κοζάνης ως σημαντικού κέντρου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

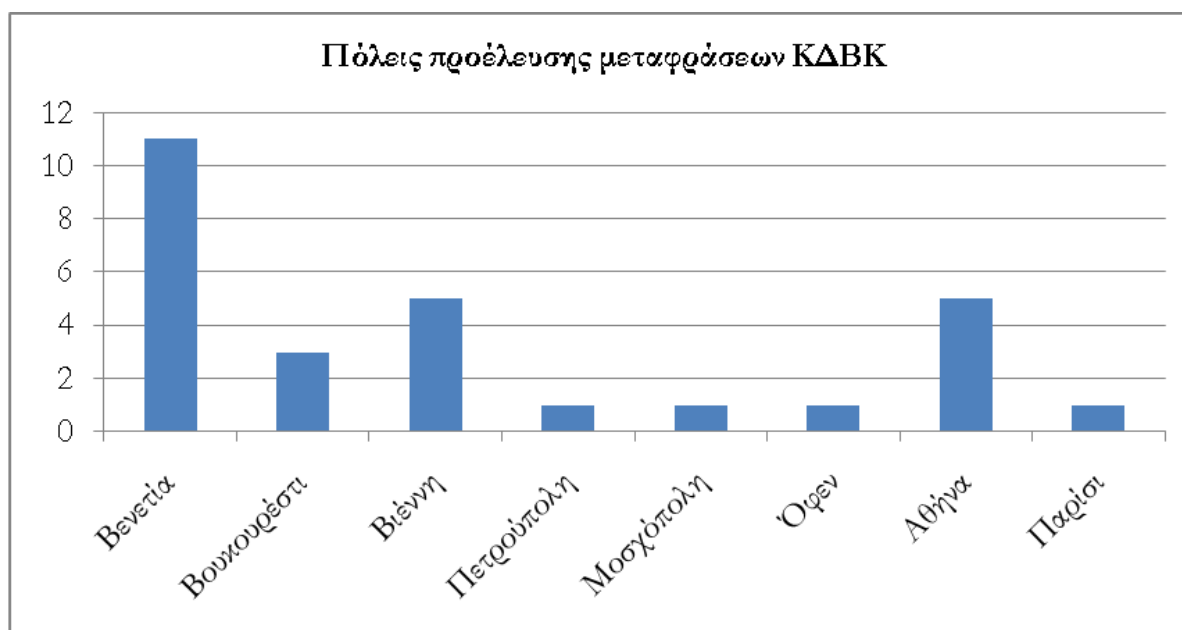
3.3.3 Η γεωγραφική διάσταση και ανάλυση των corpora της ΚΔΒΚ

Η προέλευση των εκδόσεων, των μεταφράσεων ή των πρωτοτύπων, αποτελεί μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πτυχή της ιστορίας των μεταφράσεων, της ιστορίας των μεταφράσεων ιταλικής λογοτεχνίας, της ιστορίας του πολιτισμού και των γεωπολιτισμικών ροών και σχέσεων μεταξύ των διαφόρων πολιτισμικών συστημάτων. Οι πόλεις έκδοσης των κειμενικών τεκμηρίων της έρευνας φανερώνουν τα εκδοτικά και πολιτισμικά κέντρα της εποχής, ενώ παράλληλα φωτίζουν τις ιστορίες

της μεταφοράς των κειμένων στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης, τις πολιτισμικές ροές της περιοχής και τη σχέση της με το ιταλικό πολιτισμικό σύστημα.

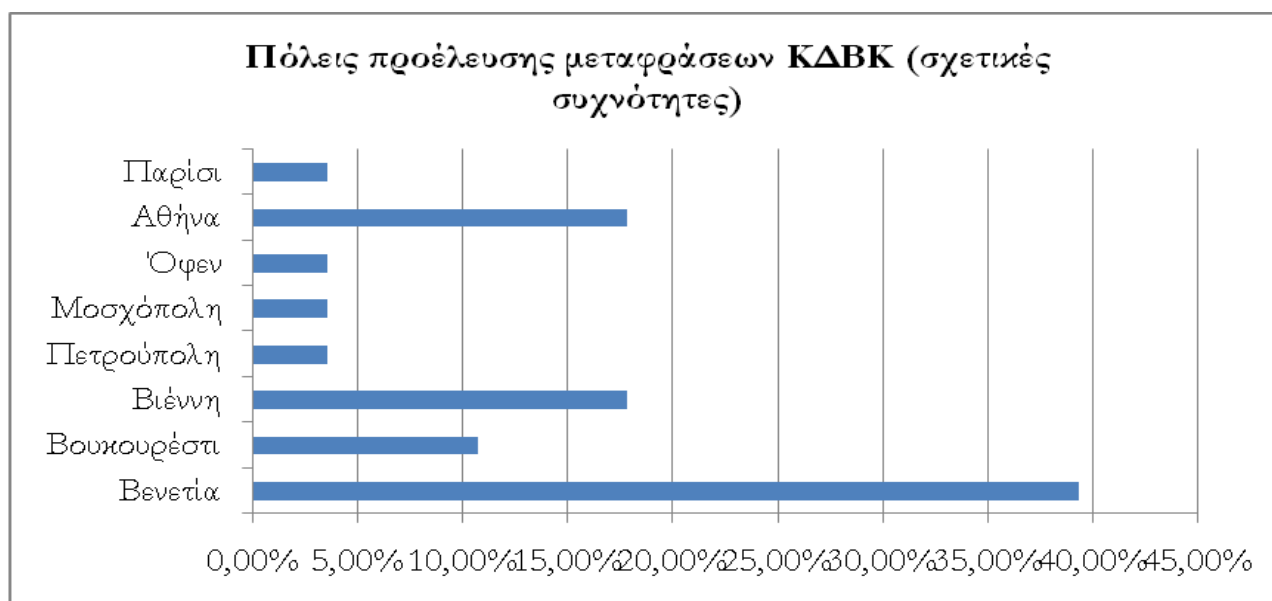
Η γεωγραφική και γεωπολιτισμική ανάλυση της προέλευσης των μεταφράσεων, επιβεβαιώνει το γεγονός ότι τα εκδοτικά και πολιτισμικά κέντρα του ελληνισμού κατά τον 17^ο, 18^ο και 19^ο αι. ήταν η Βενετία και η Βιέννη. Οι συγκεκριμένες πόλεις, εκτός από φάροι του ελληνικού πολιτισμού, υπήρξαν αστικά κέντρα με ισχυρή πληθυσμιακά και οικονομικά παρουσία ελληνικών κοινοτήτων αποδήμων. Η Αθήνα κάνει δειλά την εμφάνισή της στην εκδοτική και μεταφραστική παραγωγή πολύ αργότερα και συγκεκριμένα μετά από την καθιέρωσή της ως πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους (Σπυριδωνίδης, 2012:178).

Πίνακας 3.3.3.1 Η γεωγραφική ανάλυση συχνότητας των πόλεων προέλευσης των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά στην ΚΔΒΚ (Σπυριδωνίδης 2012:114).

Πίνακας 3.3.3.2 Η γεωγραφική ανάλυση σχετικών συχνοτήτων των πόλεων προέλευσης των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά στην ΚΔΒΚ.

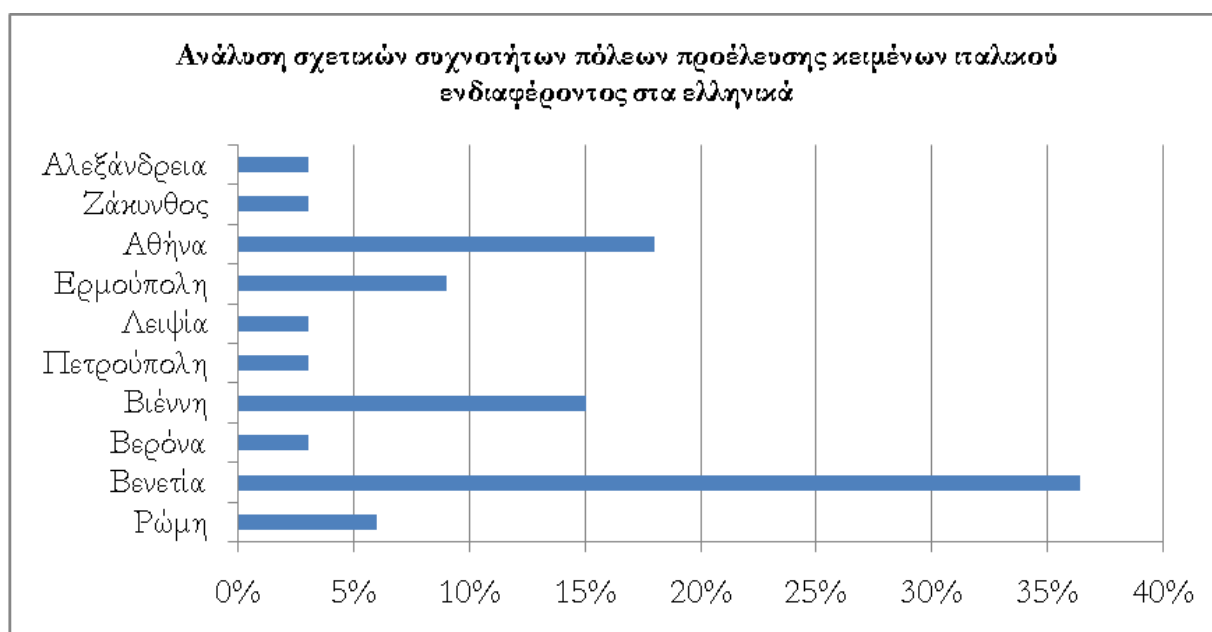
Η παρουσία εκδόσεων που προέρχονται κυρίως από τις πόλεις της Βενετίας και της Βιέννης δεν αφορά μόνο την περίπτωση των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά, αλλά ισχύει και για τις εκδόσεις ευρύτερου ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά. Τα εκδοτικά κέντρα της Βενετίας και της Βιέννης αποτελούν τις δύο βασικές πηγές προέλευσης των κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά και επισφραγίζουν τη σπουδαιότητά τους για τον ελληνισμό από την άλωση της Πόλης έως το τέλος του 19^{ου} αι. Η Βενετία και η Βιέννη υπήρξαν καταφύγια για τους Έλληνες αποδήμους και μετατράπηκαν σε αποθετήρια, κιβωτούς και θεματοφύλακες χιλιάδων κειμενικών τεκμηρίων. Παράλληλα, ανταποκρίθηκαν στον ιδιαίτερο ιστορικό ρόλο που τους επιφύλασσε η μοίρα ως γεωπολιτισμικά κέντρα παραγωγής, συνέχισης, διάδοσης και διαμόρφωσης του ελληνικού πολιτισμού.

Πίνακας 3.3.3.3 Η γεωγραφική ανάλυση συχνοτήτων προέλευσης των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά στην ΚΔΒΚ.

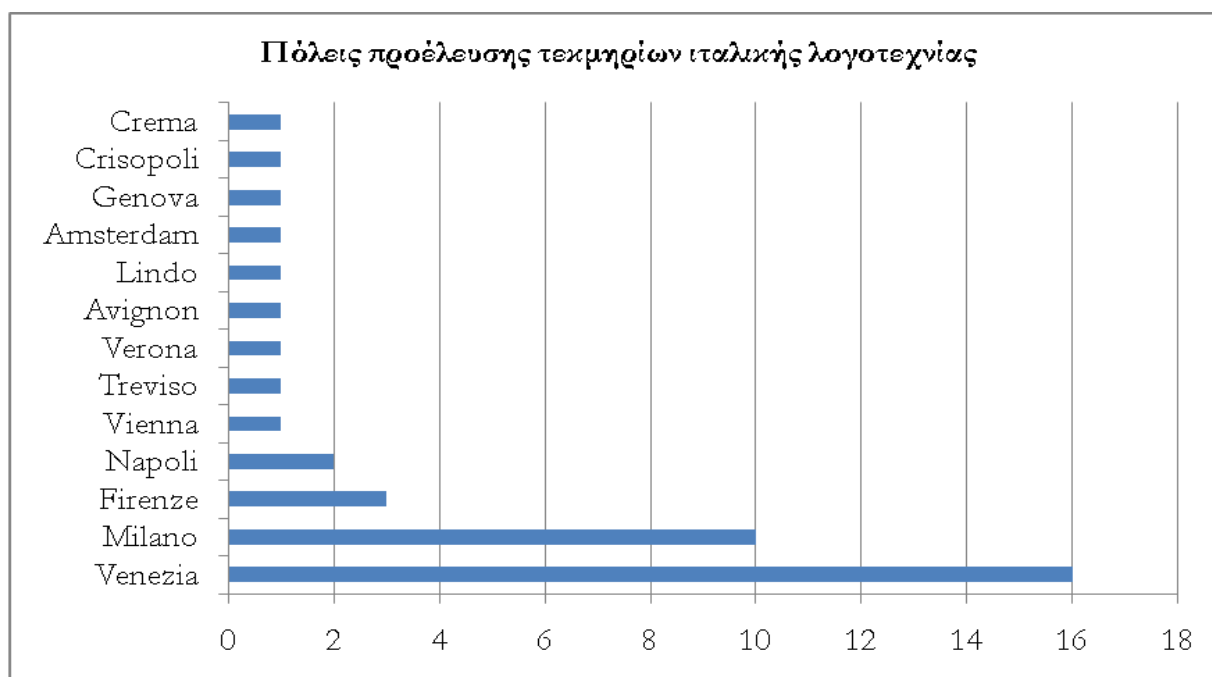

Αντίστοιχα, οι σχετικές συχνότητες εμφάνισης, στις παλιές συλλογές της βιβλιοθήκης, των πόλεων προέλευσης των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος είναι οι εξής:

Πίνακας 3.3.3.4 Η γεωγραφική ανάλυση σχετικών συχνοτήτων προέλευσης των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά στην ΚΔΒΚ.

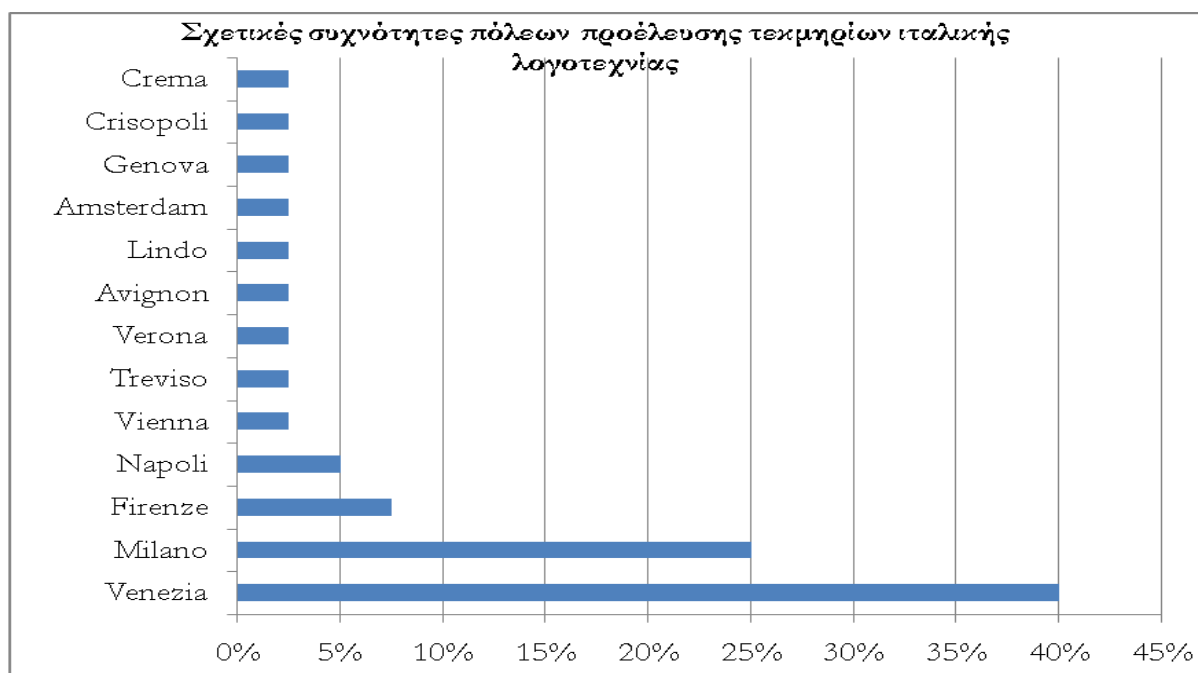

Πίνακας 3.3.3.5 Η γεωγραφική ανάλυση συχνοτήτων των πόλεων προέλευσης των εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας της ΚΔΒΚ.

Η γεωγραφική ανάλυση του corpus των πρωτοτύπων εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας δείχνει ότι η πλειοψηφία των τεκμηρίων προέρχεται από τη Βενετία και το Μιλάνο.

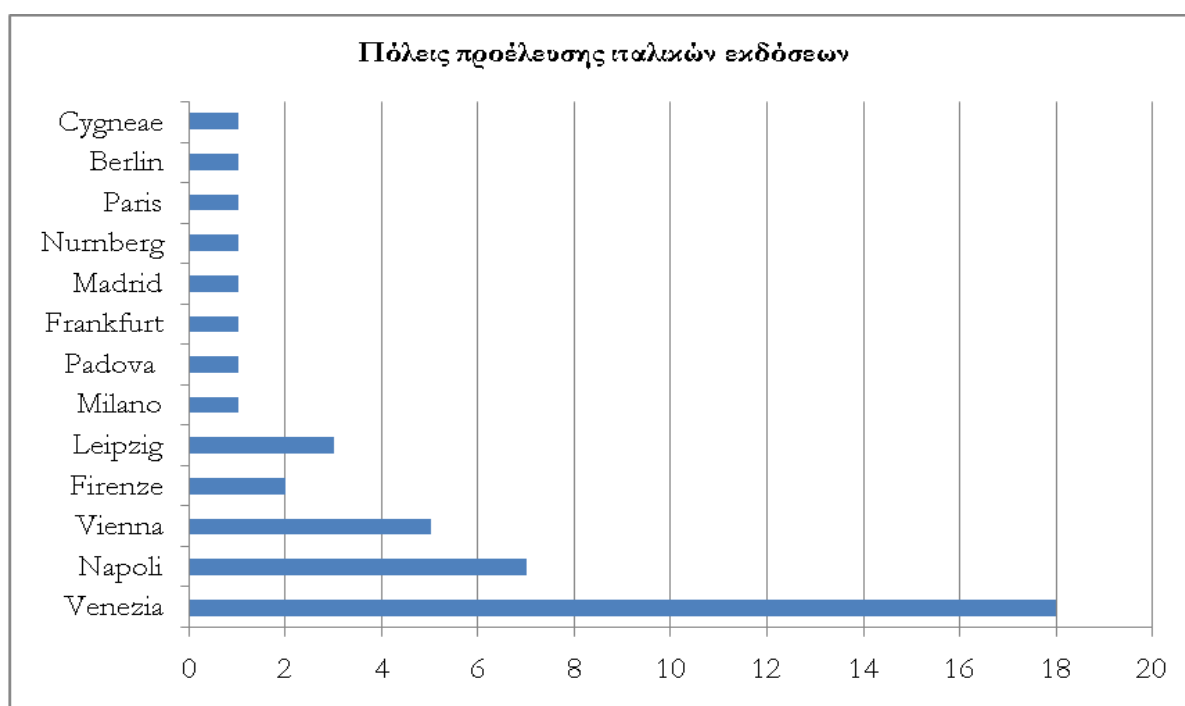
Πίνακας 3.3.3.6 Η γεωγραφική ανάλυση σχετικών συχνοτήτων των πόλεων προέλευσης των εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας της ΚΔΒΚ.

Από το Μιλάνο (25%) και τη Βενετία (40%) προέρχεται το 65% των πρωτότυπων εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας, που εντοπίστηκαν στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ και είχαν εισαχθεί μέχρι το 1912. Η παρουσία εκδόσεων που έχουν παραχθεί στις συγκεκριμένες πόλεις επιβεβαιώνει τη δυναμική θέση της πόλης του Μιλάνο στην εκδοτική παραγωγή της Ιταλίας στα χρόνια του Διαφωτισμού. Η Βενετία, παρά την κατάκτησή της από το Ναπολέοντα το 1797, εξακολουθεί να παραμένει ίσως το σημαντικότερο εκδοτικό κέντρο της ιταλικής χερσονήσου.

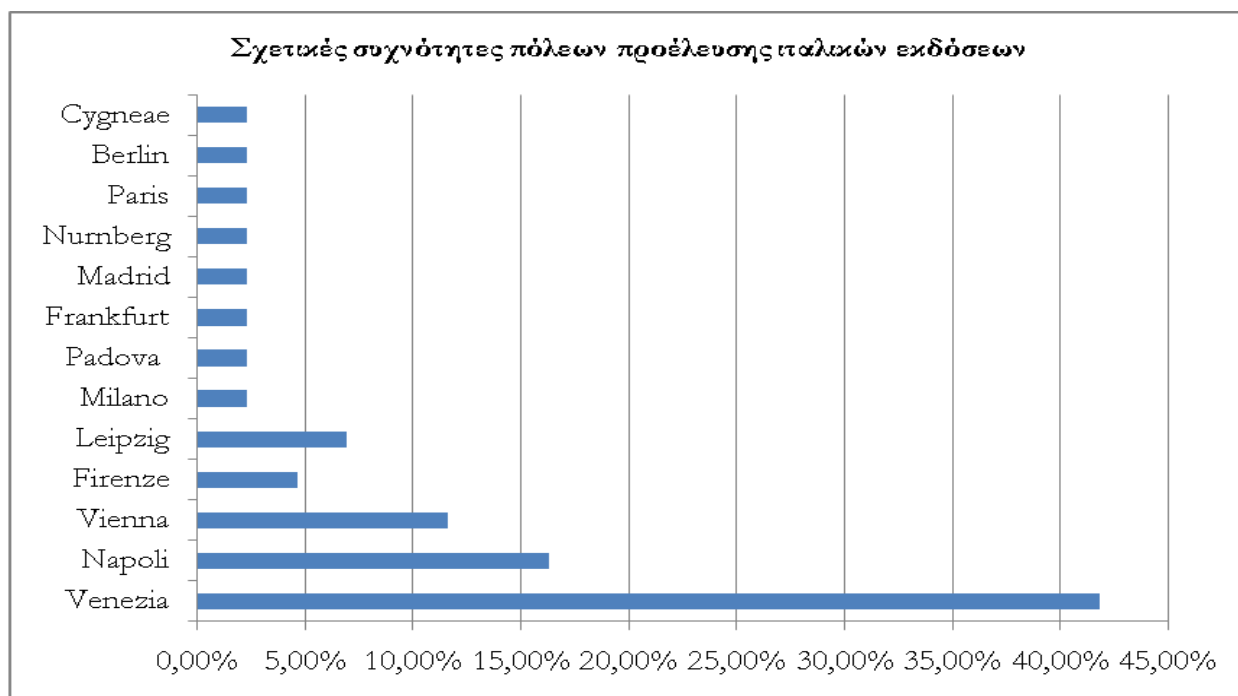
Όσον αφορά την περίπτωση της γενικότερης ιταλικής εκδοτικής παραγωγής, από τους τίτλους που εντοπίστηκαν στην ΚΔΒΚ, οι περισσότεροι προέρχονται από τη Βενετία, τη Νάπολη και τη Βιέννη. Το συγκεκριμένο στοιχείο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι αναδεικνύει τη σημαντικότητα και το ρόλο των γεωπολιτισμικών κέντρων της Βενετίας και της Βιέννης για τον ιταλικό πολιτισμό. Επομένως, οι δύο συγκεκριμένες πόλεις διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην εκδοτική παραγωγή της ελληνικής και ιταλικής γραμματείας, επηρέασαν και καθόρισαν την εξέλιξη του ελληνικού και ιταλικού πολιτισμικού συστήματος.

Πίνακας 3.3.3.7 Η γεωγραφική ανάλυση συχνότητας των πόλεων προέλευσης των ιταλικών εκδόσεων της ΚΔΒΚ.

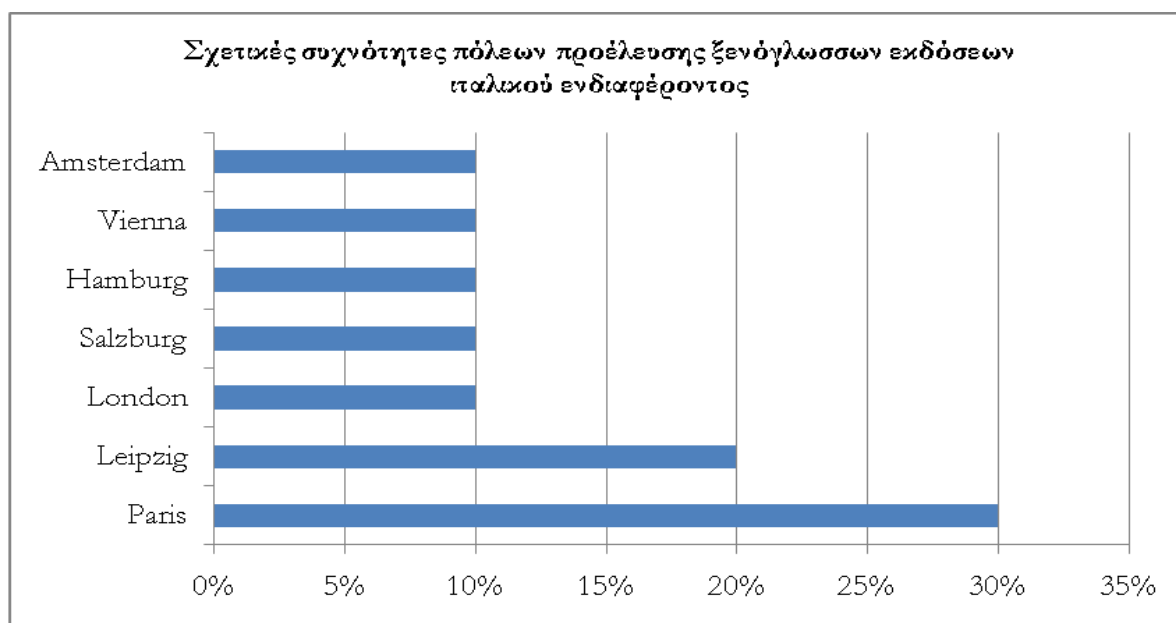

Σχεδόν το 42% των ιταλικών εκδόσεων, πλην των τίτλων ιταλικής λογοτεχνίας και των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά που παρουσιάσαμε αναλυτικά παραπάνω, προέρχονται από τη Βενετία. Εάν, παράλληλα με το συγκεκριμένο ποσοστό, λάβουμε υπόψη τις σχετικές συχνότητες και των προηγούμενων *corpora*, τα οποία αναλύσαμε σε προηγούμενα υποκεφάλαια, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι περίπου οι μισές έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας που βρίσκονται στις παλιές συλλογές της ΚΔΒΚ, παρήχθησαν και προέρχονται από τη Βενετία.

Πίνακας 3.3.3.8 Η γεωγραφική ανάλυση σχετικών συχνοτήτων των πόλεων προέλευσης των ιταλικών εκδόσεων της ΚΔΒΚ.

Πίνακας 3.3.3.9 Η γεωγραφική ανάλυση σχετικών συχνοτήτων των πόλεων προέλευσης των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος της ΚΔΒΚ.

Παρά το γεγονός ότι το corpus ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος της ΚΔΒΚ αποτελείται από μικρό αριθμό τίτλων (10), ωστόσο είναι ενδεικτικό, ως ομάδα πληθυσμού, των πόλεων από τις οποίες προέρχονται οι εκδόσεις σχετικά με την Ιταλία και τον ιταλικό πολιτισμό, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στην αγγλική, γερμανική και γαλλική γλώσσα. Η θεματολογία των κειμένων παρουσιάζει ποικιλία. Ανάμεσα στις εκδόσεις που εντοπίσαμε στις παλιές συλλογές της ΚΔΒΚ, υπάρχουν μεταφράσεις ιταλικής λογοτεχνίας στα γαλλικά, όπως το *La Jerusalem delivree* του Τορκουάτο Τάσσο του 1899 από το Παρίσι· κείμενα ταξιδιωτικά, όπως το *Rom* στα γερμανικά, μια έκδοση του 1869 από τη Λειψία· ιατρικά όπως το *Medicinische Bemerkungen ueber das heerschende Fieber zu Livorno* του 1805 από το Salzburg, κ.α.

3.3.4 Συγγραφείς έργων της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ

Η παρουσία της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές έντυπων εκδόσεων έως το 1912 της ΚΔΒΚ είναι αξιοπρόσεκτη όχι μόνο από ποσοτική άποψη αλλά και από ποιοτική. Τα τεκμήρια που εντοπίστηκαν είτε πρόκειται για μεταφράσεις από τα ιταλικά, είτε για πρωτότυπες εκδόσεις

στην ιταλική γλώσσα, είτε για εκδόσεις στην ελληνική γλώσσα ιταλικού ενδιαφέροντος, μας παρέχουν χρήσιμα στοιχεία για τους συγγραφείς των συμπληρώνοντας τις γνώσεις μας για τους δημιουργούς, τα έργα τους, τις προτιμήσεις του αναγνωστικού κοινού της Κοζάνης από το 1650, τις επιλογές των κτητόρων και των δωρητών των βιβλίων. Επίσης, φωτίζονται περισσότερο οι σχέσεις των λογίων της δυτικομακεδονικής πόλης με τους συγγραφείς των πρωτοτύπων ή τους μεταφραστές, όπως και ο ρόλος τους στην εισαγωγή και πρόσληψη έργων της ιταλικής γραμματείας στο υπό διαμόρφωση νεοελληνικό πολιτισμικό σύστημα κατά την Τουρκοκρατία.

3.3.4.1 Οι μεταφρασμένοι Ιταλοί συγγραφείς

Οι Ιταλοί συγγραφείς που έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά και των οποίων ορισμένοι τίτλοι εντοπίζονται στο corpus των μεταφράσεων παρουσιάζονται σε χρονολογική σειρά εμφάνισης σύμφωνα με την έκδοση ή τις εκδόσεις έργων τους που φυλάσσονται στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ. Η εισαγωγή και παρουσία των μεταφράσεων στη βιβλιοθήκη αποτελεί έναυσμα για την περαιτέρω μελέτη της τύχης, της πρόσληψης και της επιρροής των κειμένων στο ελληνικό πολιτισμικό σύστημα εισαγωγής.

Η παλαιότερη μετάφραση από τα ιταλικά είναι το έργο *Παίγνια της φαντασίας (Scherzi geniali)* του Giovanni Francesco Loredano σε έκδοση του 1711. Ο Loredano ή Loredan γεννήθηκε στη Βενετία στις 27 Φεβρουαρίου 1607 και πέθανε στην Peschiera, μια μικρή πόλη στις όχθες της λίμνης Garda στις 13 Αυγούστου 1661. Ο Loredan ήταν ένας από τους ιδρυτές της Ακαδημίας των Incogniti¹⁸. Το πρώτο μέρος του έργου του *Scherzi geniali* εκδόθηκε το 1632, ενώ το δεύτερο μέρος εκδόθηκε δύο χρόνια αργότερα, το 1634. Το κείμενο, το οποίο ανήκει στο είδος της ηρωϊκής επιστολής, έτυχε ιδιαίτερα μεγάλης απήχησης στο αναγνωστικό κοινό της εποχής.

---

¹⁸ Ακαδημία η οποία ιδρύθηκε το 1630 ή το 1628 σύμφωνα με την Clizia Carminati, www.treccani.it/enciclopedia/giovan-francesco-loredan.

Μια παρουσία με ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η μετάφραση της *Filosofia Morale* (*Ηθικής φιλοσοφίας*) του Ludovico Antonio Muratori (1672-1750)¹⁹. Πρόκειται για μια έκδοση του 1762 η οποία πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στο τυπογραφείο του Antonio Bortoli. Η μετάφραση στα ελληνικά ολοκληρώθηκε χάρη στην επιμονή και υπομονή του λόγιου Ιώσηπου Μοισιόδακα, σημαντική φυσιογνωμία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η εισαγωγή και η παρουσία των δύο τόμων της *Ηθικής φιλοσοφίας* στην ΚΔΒΚ οφείλεται αφενός στον μητροπολίτη Θεόφιλο και αφετέρου στον λόγιο ιατροφιλόσοφο Χαρίσιο Μεγδάνη. Οι διακειμενικές σχέσεις (Σπυριδωνίδης, 2012:153) ανάμεσα στο έργο του Μεγδάνη *Λύχνος του Διογένους ή χαρακτήρες ηθικοί*, τη *Filosofia Morale* του Ludovico Antonio Muratori και τα αρχικά πρότυπά τους που εδράζονταν στους ηθικούς χαρακτήρες του Θεόφραστου και του Αριστοτέλη, αποτελούν μια περίπτωση πρόσληψης κειμένου και αποδεικνύουν ταυτόχρονα την επιρροή που άσκησε στο τοπικό πολιτισμικό σύστημα εισαγωγής.

Ο Torquato Tasso (Sorrento 1544–Ρώμη 1595) βρίσκεται επίσης μεταξύ των συγγραφέων της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ με το έργο του *Gerusalemme liberata* (*Η Ιερουσαλήμ ελευθερωμένη*) σε μετάφραση Δημητρίου Γουζέλη και έκδοση του 1807 στη Βενετία από τον Πάνο Θεοδοσίου.

Η βιβλιοθήκη φιλοξενεί επίσης τη μετάφραση του Ρήγα Φεραίου του δράματος *L'Olimpiade* του καισαρικού ποιητή Pietro Metastasio (Ρώμη 1698-Βιέννη 1782). Σε παλαιότερη μελέτη (Σπυριδωνίδης, 2013) αναλύσαμε την εισαγωγή, παρουσία και πρόσληψη του Μεταστασίου στο ελληνικό πολιτισμικό σύστημα φωτίζοντας την επιρροή που άσκησε ακόμη και σε σπουδαίους λογοτέχνες όπως ο εθνικός μας ποιητής Διονύσιος Σολωμός.

Ο Carlo Goldoni (Βενετία 1707-Παρίσι 1793) αγαπήθηκε από το αναγνωστικό κοινό και τους λόγιους της εποχής καθώς βρίσκουμε έργα του σε πρωτότυπες εκδόσεις και σε μεταφράσεις τόσο στην Κοζάνη όσο και στην Σιάτιστα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της μετάφρασης δύο κωμωδιών του Goldoni από τη Μητώ Μεγδάνη Σακελλαρίου, ένα τολμηρό

---

¹⁹ <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

εκδοτικό εγχείρημα του 1818 από μία από τις πρώτες γυναίκες μεταφράστριες (Σπυριδωνίδης, 2008:17pdf). Η Μητιώ Μεγδάνη παρουσίασε στο ελληνικό κοινό της εποχής της και κυρίως της πόλης της Κοζάνης, τις κωμωδίες *La vedova scaltra* (*Η πανούργος χήρα*) και *L'amore paterno* (*Η ευγνώμων δούλη*).

Από το έργο του ποιητή και δραματουργού Vittorio Alfieri (Asti 1749-Φλωρεντία 1803) εντοπίσαμε στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ τις μεταφράσεις τριών δραμάτων: *Ορέστης*, *Φίλιππος* και *Βρούτος*, οι οποίες εκδόθηκαν από το Νεοσύστατο τυπογραφείο Βουκουρεστίου το 1820 στο φαναριώτικο περιβάλλον των Παραδουνάβιων ηγεμονιών.

Ο Francesco Soave (Lugano 1743-Pavia 1806) ήταν ένας φιλόσοφος σύγχρονος του Vittorio Alfieri. Υπήρξε δάσκαλος του Alessandro Manzoni και ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους και εκφραστές του ιταλικού αισθητισμού. Στο corpus των μεταφράσεων υπάρχουν δύο έργα του Soave: οι *Συζητήσεις* σε μετάφραση Εμμανουήλ Φωτιάδη, τυπογραφείο Anton von Haykul, Βιέννη 1833 και η *Στοιχειώδης πραγματεία περί των χρεών του ανθρώπου ή χρηστοθήεια* σε μετάφραση Γεώργιου Γεννάδιου, τυπογραφείο Ανδρέα Κορομηλά, Αθήνα 1853.

Στη βιβλιοθήκη υπάρχουν οι σπάνιες εκδόσεις της *Ρωμαϊκής ιστορίας* του ιστορικού Francesco Bertolini (1836-1909)²⁰ σε μετάφραση Σπυρίδων Λάμπρου και έκδοση Κάρουλου Μπέκ στην Αθήνα το 1893-1894 και της *Τηλεπάθειας* του Α. Pappalardo σε μετάφραση Αρίστου Καμπάνη και έκδοση Φέξη στην Αθήνα το 1911.

3.3.4.2 Οι συγγραφείς από το corpus των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος

Από το corpus των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά μια ξεχωριστή περίπτωση είναι ο Girolamo Germano (Παλέρμο 1568-Παλέρμο 1632) ή αλλιώς Ιερώνυμος Γερμανός, Σικελός ιησουίτης. Στο *Les Cahiers du dictionnaire. Langues et cultures de la Mediterranée dans le dictionnaire* παρουσιάσαμε (Spyridonidis et Kritharidou, 2015:263-268)

---

²⁰ www.woldcat.org/identities

αναλυτικά το σπάνιο ιταλο-ελληνικό λεξικό σε έκδοση του 1622 στη Ρώμη. Η αξία της συγκεκριμένης έκδοσης είναι αδιαμφισβήτητα μοναδική, δεδομένου ότι ο Germano αποτυπώνει με αριστουργηματικό τρόπο την ιταλική και ελληνική γλώσσα της εποχής του. Η ιταλική γλώσσα βρίσκεται στην αρχή της παγιωμένης διαμόρφωσής της με δεδομένο ότι το πρώτο λεξικό της Accademia della Crusca εκδόθηκε μόλις μια δεκαετία πριν, το 1612²¹, ενώ η ελληνική του 1600 είναι μια εξόχως ενδιαφέρουσα γλώσσα μεταξύ της μεσαιωνικής ελληνικής της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της νέας ελληνικής του 18^{ου} και 19^{ου} αι.

Το βιβλίο *Νουθεσίαι* του Ελβετού Samuel Auguste Tissot (1728-1797) έχει μεταφραστεί από τον Γεώργιο Βεντότη σε έκδοση του Νικολάου Γλυκή από τη Βενετία. Το έργο *Εισαγωγή προς την ευλαβή ζωή* (*Introduzione alla vita devota*) είναι του επίσης Ελβετού Francois de Sales (1567-1622) από τη Γενεύη, σε μετάφραση του Benedetto Credo του 1782 και έκδοση της τυπογραφίας των κληρονόμων Καραττώνου από τη Βερόνα. Ο Francois de Sales κατάγονταν από το Chateau de Sales της οικογενείας Σαβόια, ενώ το όνομα του ήταν Francis Bonaventura. *Η ιστορία της ιταλικής λογοτεχνίας* του Adolfo Gaspari (1849-1892) σε μετάφραση Άγγελου Βλάχου περιέχεται στο corpus των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά. Επίσης, υπάρχει και η μετάφραση του Χρήστου Παρμενίδη του *Βίος Λαυρεντίου του από Μεδίκων επικαλουμένου Μεγαλοπρεπούς* του Άγγλου ιστορικού William Roscoe (1753-1831).

Από τους Έλληνες συγγραφείς έργων που ανήκουν στις εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά, σταχυολογούμε τον Γεράσιμο Βλάχο (Κρήτη 1607-Κέρκυρα 1685) με το σπουδαίο έργο του *Θησαυρός τετράγλωσσος*, το οποίο εντοπίστηκε σε τρεις διαφορετικές εκδόσεις στην ΚΔΒΚ:

1. έκδοση του 1659 στη Βενετία του Ιωάννη Πέτρω τω Πινέλλω,
2. έκδοση του 1723 στη Βενετία του Antonio Bortoli,
3. έκδοση του 1784 στη Βενετία του Νικόλαου Γλυκύ.

---

²¹ Accademia della Crusca, *Vocabolario degli accademici della Crusca*, 1612.

Ο *Θησαυρός τετράγλωσσος* είναι ένα τετράγλωσσο λεξικό, το οποίο αποτελεί σπάνιο τεκμήριο, ως ένα από τα πρώτα λεξικά της νέας ελληνικής²². Ο Βλάχος ήταν άριστος γνώστης της ιταλικής δεδομένου ότι υπηρέτησε ως εφημέριος στη Βενετία, υπήρξε ηγούμενος στην Κέρκυρα ενώ το 1679 χειροτονήθηκε μητροπολίτης Φιλαδελφείας.

Ο Ευστράτιος Αργέντης (1685-1762) γεννήθηκε και πέθανε στη Χίο. Κατάγονταν από σημαντική οικογένεια του νησιού και είχε τη δυνατότητα να σπουδάσει θεολογία και ιατρική στην Ιταλία και στη Γερμανία. Ως λόγιος, ιατρός και θεολόγος είχε πολυσχιδή δράση. Ένα από τα έργα του ήταν το *Ραντισμού στηλίτευσις*, το οποίο εκδόθηκε στη Λειψία το 1758.

Ο Θωμάς Δημητρίου ο Σιατιστεύς υπήρξε πληθωρική προσωπικότητα του 18ου αι. Ως λόγιος και παράλληλα έμπορος επιχειρηματίας αποτέλεσε πρότυπο διαφωτιστή στο πλαίσιο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Στην ΚΔΒΚ εντοπίστηκαν τα έργα του *Γραμματική της ιταλικής γλώσσας* που εκδόθηκε το 1779 στη Βιέννη και το *Σκριτούρα Δόπια* του 1794 που επίσης εκδόθηκε στη Βιέννη. Το *Σκριτούρα Δόπια* είναι ένα από τα πρώτα έργα διπλογραφικού συστήματος στην Ευρώπη.

Ο Γεώργιος Βεντότης (Ζάκυνθος 1757 –Βιέννη 28/11/1795), παρά το γεγονός ότι απεβίωσε σε νεαρή ηλικία, άφησε πίσω του ως συγγραφέας, εκδότης και τυπογράφος πλούσιο έργο ιταλο-ελληνικού ενδιαφέροντος. Στην ΚΔΒΚ υπάρχει το *Λεξικόν τρίγλωσσον*, το οποίο εκδόθηκε στη Βιέννη το 1790 στο τυπογραφείο του Josef Baumeister.

Ο Σπυρίδων Βλαντής (1765-1830) γεννήθηκε και πέθανε στη Βενετία. Το έργο του παρουσιάζει ιδιαίτερο φιλολογικό ενδιαφέρον τόσο από πλευράς ιταλικής όσο και από πλευράς ελληνικής γλώσσας. Στις παλιές συλλογές της ΚΔΒΚ βρίσκονται τα εξής έργα του:

1. *Νέον λεξικόν Ιταλικό-Γραικικόν*, Βενετία 1792, τυπ. Νικολάου Γλυκύ,
2. *Γραμματική της ιταλικής γλώσσας (Grammatica della lingua italiana)*, Βενετία 1851, τυπ. Αγ. Γεωργίου,

3. *Λεξικόν της ιταλικής γλώσσας*, Βενετία 1852, τυπ. Φοίνικος.

Ο Γεώργιος Κωνσταντίνου κατάγονταν από το Ζαγόρι Ιωαννίνων και έζησε κατά το 18^ο αι. κυρίως στη Βενετία. Συνέγραψε το *Λεξικόν τετράγλωσσον (Dictionarium quatuor linguarum)* το οποίο εκδόθηκε το 1801 από τον Πάνο Θεοδοσίου στη Βενετία. Το συγγραφικό έργο του Κωνσταντίνου περιλαμβάνει επίσης την *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, ένα κείμενο με πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του μεγάλου Μακεδόνα βασιλιά.

Ο Αλέξανδρος Βασιλείου (1760-1818) ήταν λόγιος και έμπορος από το Αργυρόκαστρο. Στη βιβλιοθήκη εντοπίστηκε το έργο του *Ιστορικόν χαρτοπαίγνιον* το οποίο εκδόθηκε το 1808 στη Βιέννη από τον Γεώργιο Βεντότη.

Ο Μ. Π. Περίδης ήταν συγγραφέας και τυπογράφος και έζησε στη Σύρο το 19^ο αι. Στην ΚΔΒΚ εντοπίστηκαν τα εξής έργα του:

1. *Εγχειρίδιον διαλόγων ιταλοελληνικών*, Ερμούπολη 1851, τυπ. Περίδου-Μέμου
2. *Γραμματική της ιταλικής γλώσσας*, Ερμούπολη 1856, τυπ. Περίδου
3. *Λεξικόν ιταλικόν και ελληνικόν*, Ερμούπολη 1862, τυπ. Περίδου
4. *Ολλενδόρφου μέθοδος εφηρμοσμένη εις την Ιταλικήν γλώσσαν*, Αθήνα 1900, τυπ. Βλαστός.
5. *Νεώτατον πλήρες ιταλο-ελληνικόν λεξικόν*, Αθήνα 1903, Αναστ. Φέξη.

Ο Νικόλαος Κατράμης (1820-1886) ήταν αρχιεπίσκοπος Ζακύνθου και έγραψε ένα βιβλίο για την ελληνική κοινότητα και εκκλησία Νεαπόλεως, *Η εν Νεαπόλει ελληνική εκκλησία*, Ζάκυνθος 1866, τυπ. Παρνασσός, έκδοση η οποία βρίσκεται μεταξύ των τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά.

Ο Ιωάννης Βελούδης έζησε στη Βενετία, όπου και γεννήθηκε και πέθανε (15/12/1811-10/5/1890). Υπήρξε εξέχων μέλος της ελληνικής κοινότητας της Βενετίας, ενώ το πολύπλευρο έργο του δεν έχει μελετηθεί ακόμη σε όλη του την έκταση. Στην ΚΔΒΚ βρίσκονται τα βιβλία του *Ελλήνων ορθοδόξων αποικία εν Βενετία*, έκδοση τυπ. Φοίνικος, Βενετία 1893 και τα *Χρυσόβουλα* έκδοση επίσης τυπ. Φοίνικος, Βενετία 1893.

Τέλος, ο Ευθύμιος Ελευθερόπουλος συνέγραψε το *Λεξιλόγιον ή τέλειος οδηγός προς ταχείαν εκμάθησιν της Αραβικής και Ιταλικής γλώσσας* το οποίο εκδόθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1900. Υπάρχει επίσης ένα έργο του Χαράλαμπου Άννινου με τίτλο *Η Ιταλία*, έκδοση του 1905 στην Αθήνα και η *Η ιταλική άνευ διδασκάλου* των Xavier de Bouge και Γ. Αλεξάνδρου σε έκδοση Φέξη του 1906 στην Αθήνα.

3.3.4.3 Οι συγγραφείς από το corpus ιταλικής λογοτεχνίας

Στην Κοζάνη κατά τον 17^ο, 18^ο και 19^ο αι. ήταν αρκετά διαδεδομένη η γνώση της ιταλικής γλώσσας, όχι μόνο μεταξύ των λογίων που σπούδασαν σε ιταλικά πανεπιστήμια κυρίως ιατρική, θεολογία και φιλοσοφία, αλλά και μεταξύ των εμπόρων, μεταφορέων και απλών υπαλλήλων των εμπορικών οίκων ως *lingua commercialis* εκατοντάδων οικογενειών Κοζανιτών και Δυτικομακεδόνων (Ηλιαδέλης, 2005) που διατηρούσαν τις επιχειρήσεις τους στη Βιέννη, στη Βενετία, στην Τεργέστη. Χειρόγραφα ντοκουμέντα, όπως *Το χειρόγραφο του 18^{ου}-19^{ου} αι. «Τα γράμματα των λατίνων και Ιταλών» της βιβλιοθήκης της Κοζάνης: ανάλυση των σημειώσεων φωνητικής και φωνολογίας της ιταλικής γλώσσας* (Σπυριδωνίδης, 2013:78-85), αποδεικνύουν αποδεικνύουν την ύπαρξη διδακτικής δραστηριότητας της ιταλικής γλώσσας στην Κοζάνη του 18^{ου}-19^{ου} αι. Η γνώση της ιταλικής, ως ένα βαθμό από πλευράς τοπικής κοινωνίας, εξηγεί την ύπαρξη ενός σημαντικού αριθμού τεκμηρίων πρωτότυπων της ιταλικής λογοτεχνίας και γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ.

Από τους συγγραφείς ιταλικής λογοτεχνίας και ιταλικής γραμματείας γενικότερα, των οποίων οι πρωτότυπες εκδόσεις στην ιταλική γλώσσα βρίσκονται στις προθήκες των παλαιών συλλογών της ΚΔΒΚ, η έρευνα εντόπισε τον Πετράρχη (1304-1374) από μια σπάνια έκδοση του 1561 στη Βενετία, του Ludovico Avanzo με τίτλο *Il Petrarca*. Η παρουσία των ιταλών συγγραφέων, έργα των οποίων βρίσκονται στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ, είναι μεγάλη σε αριθμό και παρουσιάζει ποικιλία και ευρύτητα χρονολογική και θεματική αντιπροσωπεύοντας σχεδόν όλες τις

λογοτεχνικές περιόδους, με ιδιαίτερη παρουσία όμως των συγγραφέων της περιόδου του Διαφωτισμού. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται εν συντομία οι συγγραφείς, των οποίων ορισμένες πρωτότυπες εκδόσεις συναντούμε στη βιβλιοθήκη:

Ο Pietro Bembo (1470-1519) ήταν βενετσιάνος ουμανιστής με καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιταλικής γλώσσας και λογοτεχνίας. Γνώριζε ελληνικά, τα οποία διδάχθηκε στη Μεσσήνη (1492-1494) και συνέβαλε στον καθαρισμό της φλωρεντινής διαλέκτου από διαλεκτολογικά και λατινικά στοιχεία. Στην ΚΔΒΚ βρίσκουμε μια έκδοση του έργου του *Le prose di M. Pietro Bembo* η οποία πραγματοποιήθηκε στη Βενετία το 1561 από τον Gabriel Giolito de Ferrari.

Ο Paolo Segneri (1624-1694) ήταν θεολόγος και ιησουίτης κατηχητής. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται μια σπάνια έκδοση του 1703 από το Treviso του σημαντικότερου έργου του *Quaresimale*, το οποίο είχε εκδοθεί για πρώτη φορά το 1679 ενώ είχε συνταχθεί μεταξύ του 1655 και 1665²³. Το κείμενο είναι μια συλλογή κηρυγμάτων απευθυνόμενων σε ένα κοινό γεμάτο προκαταλήψεις.

Ο Antonio Loredano έζησε το 17^ο αι. Στο corpus της ιταλικής λογοτεχνίας βρίσκεται το έργο του *Primi studi* από μια έκδοση του 1662 από το τυπογραφείο Guerigli στη Βενετία.

Ο Giovanni Battista Cornero ή Corner γεννήθηκε την 1/4/1613 στη Βενετία και απεβίωσε στην ίδια πόλη το 1692. Ήταν γιος του ευγενούς και λόγιου Giacomo Alvise Corner Piscopia, ενετού πατρικίου κατόχου του φέουδου της Επισκοπής στην Κύπρο. Ο πατέρας Corner διατηρούσε μια βιβλιοθήκη 1500 και πλέον τόμων, την οποία ο γιος φρόντισε να διπλασιάσει. Στη βιβλιοθήκη εντοπίσαμε το έργο του *Orazione* σε έκδοση του 1691 από το τυπογραφείο του Andrea Poletti στη Βενετία.

Για τον Giuseppe Parascandolo di Monte Santo γνωρίζουμε ότι ήταν κληρικός στα τέλη του 17^{ου} και στις αρχές του 18^{ου}. Στο corpus της ιταλικής λογοτεχνίας υπάρχει το *Il Giubilo delle sirene* σε έκδοση του 1716 από τη Νεάπολη.

²³

Enciclopedia della letteratura italiana, a cura di P. Hainsworth e D. Robey, Bologna 2004:Zanichelli, p.725.

Ο Carlo Goldoni (Βενετία 1707-Παρίσι 1793), εκτός από τις μεταφράσεις των έργων του που παρουσιάσαμε παραπάνω, έχει σημαντική παρουσία στην ΚΔΒΚ επίσης διαμέσου πρωτοτύπων ιταλικών εκδόσεων. Στις παλαιές συλλογές εντοπίστηκαν *L'incognita* σε έκδοση του 1751 από τη Βενετία, *Le commedie del dottore Carlo Goldoni* σε έκδοση του 1753 από τη Φλωρεντία των Eredi Paperini, *La moglie saggia* σε έκδοση του 1770 από τη Βενετία του Agostino Savioli, *La donna vendicativa* του 1771 από τη Βενετία επίσης του Agostino Savioli, *La villeggiatura* του 1773 από τη Βενετία επίσης του Agostino Savioli, *Lo spirito di contraddizione* και πάλι σε έκδοση Βενετίας.

Ο Annibal Caro (1507-1566) γεννήθηκε στην Civitanova και πέθανε στη Ρώμη, υπήρξε πέρα από συγγραφέας, μεταφραστής, ακαδημαϊκός και κριτικός. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται το έργο του με τίτλο *Delle lettere familiari* σε έκδοση του 1751 από τον Remondini στη Βενετία. Ο Anton Federico Seghezzi (1706-1743) γεννήθηκε και πέθανε στη Βενετία και ξεχώρισε κυρίως για τη φιλολογική επιμέλεια εκδόσεων κειμένων του 15^{ου} αι. όπως αυτή των επιστολών του Annibal Caro.

Ο Torquato Tasso (1544-1595) βρίσκεται επίσης στο corpus εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας εκτός από τις μεταφράσεις που παρουσιάσαμε παραπάνω. Εντοπίσαμε την έκδοσης της *La Gerusalemme liberata* του 1764 από το τυπογραφείο Stamperia di Luigi Chambeau, presso il Collegio de RR. PP. Gesuiti της Αβινιόν. Επίσης υπάρχει και μια πιο πρόσφατη έκδοση του Ulrico Hoepli του 1895 από το Μιλάνο επίσης του αριστουργήματός του *La Gerusalemme liberata*.

Οι πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις του Pietro Metastasio (1698-1782) που βρίσκονται στην ΚΔΒΚ είναι η συλλογή *Opere drammatiche* του 1772 από τη Βενετία του Giuseppe Bettinelli και η συλλογή *Opere* του 1794-95 από τη Βενετία του Antonio Zatta e figli.

Ο αββάς Abate Antonio Genovesi (Castiglione, Salerno 1713 - Napoli 1769) ήταν εκτός από κληρικός, φιλόσοφος και οικονομολόγος με σπουδαίο ακαδημαϊκό και συγγραφικό έργο στο πανεπιστήμιο της Νεαπόλεως. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται ένα σπάνιο δοκίμιό του το *Della Diceosina o sia della filosofia del Giusto e del Onesto* σε έκδοση του 1777 στη Νεάπολη από τον Domenico Terres.

Στη βιβλιοθήκη υπάρχει και μια ιταλική έκδοση της *Αινιάδας* του Βιργιλίου του 1777 από τη Βενετία, όπως και το έργο *Degli amori di Leucippe e Clitofonte* του Αχιλλέα Τάτιου του 2^{ου} αι. μ.Χ σε έντυπη έκδοση του 1803.

Από τον Giovanni Boccaccio (1313-1375) εντοπίσαμε το αριστούργημά του *Il decamerone* [Το δεκαήμερο] σε έκδοση του 1789 από το Amsterdam.

Ο Onofrio Minzoni Ferrarese (1734-1817) ήταν κληρικός και ποιητής από τη Ferrara. Έγραφε σονέτα²⁴ εμπνευσμένα από το στυλ του Carlo Innocenzo Frugoni και Giuliano Cassiani. Στο corpus βρίσκεται το *Rime e prose* μια έκδοση του 1794 της Tipografia Peroliana από τη Βενετία.

Ο Giovanni Batista Casti (1724-1803) ξεκίνησε ως ποιητής μέλος της Αρκαδίας. Το έργο του σε σημαντικό βαθμό είναι σατυρικό. Ακολούθησε τα βήματα του Μεταστασίου και του Da Ponte ως καισαρικός ποιητής στην αυλή των Αψβούργων στη Βιέννη. Στο corpus συναντάμε δύο τόμους από το έργο του *Novelle piacevoli* σε έκδοση του 1797 του Giovanni Zatta από τη Βενετία.

Ο Luigi Tadini γεννήθηκε στη Βερόνα στις 25/11/1745 και απεβίωσε στη Lovere στις 12/5/1829. Στο corpus βρίσκεται το *Ricciardeto ammogliatto* μια έκδοση του 1803 του Antonio Ronna από την Crema.

Ο Vincenzo Monti (1754-1828) ήταν σπουδαίος νεοκλασικός ποιητής. Γεννήθηκε στο Alfonsine κοντά στη Ραβέννα και παρήγαγε σημαντικό συγγραφικό έργο. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται μια έκδοση από το Μιλάνο του 1805 με τίτλο *Poesie* από το τυπογραφείο Dai Torchj di Luigi Veladini Stampatore Nazionale.

Ο Giuseppe Maria Emiliani γεννήθηκε στη Faenza στις 16/1/1776 και πέθανε στο Fognano της επαρχίας της Ravenna στις 29/5/1847. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται το δράμα *Publio Cornelio Scipione* σε έκδοση του 1805 στη Φλωρεντία, στου οποίου την εισαγωγή εξυμνεί τον Pietro Metastasio, τον μόνο που με μια αληθινή γλώσσα κατάφερε να αγγίξει την καρδιά και τα πάθη των ανθρώπων.

²⁴

Enciclopedia della letteratura italiana, a cura di P. Hainsworth e D. Robey, Bologna 2004:Zanichelli, p.511.

Ο Gioachino Rossini (1792-1868) είναι ενδεχομένως ένας από τους γνωστότερους συνθέτες διεθνώς. Στο corpus της ιταλικής λογοτεχνίας βρίσκεται το νεανικό έργο του *L'italiana in Algeri* σε έκδοση του 1808 από το Μιλάνο της Società Tipografica dei Classici Italiani.

Ο Luigi Romanelli γεννήθηκε στη Ρώμη στις 21/7/1751 και απεβίωσε στο Μιλάνο την 1^η/3/1839. Στο corpus της ιταλικής λογοτεχνίας συμπεριλαμβάνονται τα έργα του *Ifigenia in Aulide* σε έκδοση του 1809 στο Μιλάνο και *L'amante prigioniero* επίσης του 1809 στο Μιλάνο από τη Società Tipografica dei Classici Italiani.

Στον Filippo Pananti (1766-1837) ανήκει το έργο *Opere poetiche* σε έκδοση του 1810 στο Μιλάνο. Ο Francesco Marconi ήταν λιμπρετίστας του 18^{ου}-19^{ου} αι. και στη βιβλιοθήκη υπάρχει το έργο του *Amor non ha ritegno* σε έκδοση του 1812 του Giacomo Pirola από το Μιλάνο. Στον Matteo Bevilacqua (1772-1849) ανήκει η ποιητική συλλογή *Poesie diverse* του 1815 από τη Βιέννη. Τέλος, ο Siro Corti και ο Pietro Cavazzuti βρίσκονται στο corpus της ιταλικής λογοτεχνίας με τον τίτλο *Il bambino italiano alla scuola* σε έκδοση του 1895 από το Μιλάνο από τον Antonio Vallardi.

3.3.4.4 Οι συγγραφείς από το corpus εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας

Οι Ιταλοί συγγραφείς αλλά και ορισμένοι ξένοι, κυρίως Γάλλοι και Ελβετοί, έργα των οποίων εντοπίστηκαν στο corpus εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας γενικότερου ιταλικού ενδιαφέροντος, είναι επίσης αρκετοί σε αριθμό. Στη συνέχεια, ακολουθεί μια σύντομη παρουσίαση για τον καθένα. Η συγκέντρωση περισσότερων πληροφοριών για το έργο τους καθώς και για την παρουσία και την ενδεχόμενη πρόσληψή των κειμένων τους στο ελληνικό πολιτισμικό σύστημα αποτελεί μια νέα ερευνητική πρόκληση. Ορισμένοι από τους συγγραφείς είναι αρκετοί γνωστοί, άλλοι λιγότερο και μερικοί είναι σχεδόν άγνωστοι.

Ο Pietro Messia ή αλλιώς Pedro Mexia (Σεβίλλη 1496-ivi 1551) ήταν ιστορικός με σπουδαίο συγγραφικό έργο προστατευόμενος του Καρόλου του V. Υπήρξε τυπικός εκπρόσωπος του επιστημονικού εγκυκλοπαιδισμού της Αναγέννησης. Στην ΚΔΒΚ βρίσκουμε τα έργα του *Della selva*

rinovata και *Ragionamenti dottissimi et curiosi* σε εκδόσεις του 1638 από τη Βενετία από το τυπογραφείο του Ghirardo Imberti.

Ο Giovanni Veneroni (1642-Παρίσι 1708) ήταν καθηγητής της ιταλικής γλώσσας στο Παρίσι, γλωσσολόγος και λεξικογράφος. Σε συνεργασία με τον Filippo Neretti, ο οποίος επιμελήθηκε την ιταλική έκδοση, δημοσίευσε το *Dizionario italiano e francese* το 1703 στη Βενετία, στο τυπογραφείο του Lorenzo Basegio. Στην ΚΔΒΚ υπάρχουν επίσης τα έργα του:

- *Grammatica oder Sprach – Meister*, μια γραμματική της ιταλικής γλώσσας απευθυνόμενη σε γερμανόφωνους σε έκδοση του 1754 από τη Dresden – Vienna,
- *Grammatica* του 1763 από Frankfurt - Leipzig από το In der Andraischen buchhandlung,
- *Des Herrn von Veneroni italienischer Sprachmeister ober Italienisch franzoesisch deutsche Grammatik*, μια ιταλική, γαλλική και γερμανική γραμματική του 1789 από Frankfurt από το τυπογραφείο Andraischen buchhandlung.

Ο Girolamo Gigli (1660-1722) ήταν λόγιος, ακαδημαϊκός, ιστορικός, φιλόλογος, μεταφραστής και κωμωδιογράφος από τη Σιένα. Γεννήθηκε στη Σιένα στις 14 Οκτωβρίου 1660 και πέθανε στη Ρώμη στις 4 Ιανουαρίου του 1722. Το έργο του είναι πολύπλευρο και ενδιαφέρον από ιστορική, φιλολογική και θεατρολογική άποψη. Στο corpus βρίσκεται το σπουδαίο έργο του *Lezioni di lingua toscana* σε έκδοση του 1729 από τη Βενετία από το τυπογραφείο Bartolomeo Giavarina.

Ο Niccolo Lemery (1645-1715) ήταν Γάλλος χημικός, ο οποίος γεννήθηκε στη Ρουέν και πέθανε στο Παρίσι. Στη βιβλιοθήκη υπάρχει η πραγματεία του στα ιταλικά *Trattato dell'antimonio* σε έκδοση του 1732 από τη Βενετία του Gabriel Hertz.

Ο Benedetto Buonmattei (Φλωρεντία 1581-ivi 1647) ήταν κληρικός και θεολόγος, μέλος της Accademia della Crusca και της Accademia Fiorentina. Ο δούκας Φερδινάνδος II τον διόρισε Λέκτορα της Τοσκανικής γλώσσας και Πρύτανη του πανεπιστημιακού κολεγίου Ferdinando της Πίζας. Στην ΚΔΒΚ υπάρχει το έργο του *Della lingua toscana* σε έκδοση του 1735 από τον Gasparo Girardi στη Βενετία. Η πρώτη έκδοση είχε πραγματοποιηθεί το 1643.

Ο Jean Andrien Helvetius (1661-1727) ήταν Γάλλος ιατρός. Στη βιβλιοθήκη βρίσκεται η μελέτη του *Trattato delle malattie più frequenti e de' rimedj* σε έκδοση του 1743 από τον Luigi Pavini στη Βενετία.

Ο Giovanni Margini (1643-1706) έγραψε τη *Reggia Oratoria* η οποία βρίσκεται στο corpus της έρευνας σε έκδοση του 1747 από το τυπογραφείο Stamperia Baglioni στη Βενετία.

Ο Niccolo Castelli (Lucca 1661-) κατάγονταν από την Τοσκάνη και ήταν μεταφραστής, λεξικογράφος και καθηγητής ιταλικής γλώσσας στο Πανεπιστήμιο της Χάγης. Πιθανόν, το πραγματικό όνομά του να ήταν Biagio Anguselli. Στο corpus βρίσκεται το *Nuovo dizionario italiano tedesco e tedesco italiano edizione seconda* σε έκδοση της Λειψίας από το τυπογραφείο Weidmannschen το 1759.

Ο Jacob Reinbold Spielmann (1722-1783) έγραψε μια μονογραφία για την επιστήμη της χημείας, η μετάφραση της το *Istituzioni di chimica* εκδόθηκε από τον Giuseppe Galeazi Regio Stampatore το 1774 στο Μιλάνο.

Το έργο των Sir John Pringle (1707-1782) και Gerard Freiherr van Swieten (1700-1772) που μεταφράστηκε ως *Osservazioni sopra le malattie di armata* υπάρχει σε έκδοση του 1781 του Remondini από τη Βενετία.

Ο Pierre Joseph Macquer (1718-1784) ήταν Γάλλος χημικός, ο οποίος γεννήθηκε και πέθανε στο Παρίσι. Στη βιβλιοθήκη υπάρχει σε μετάφραση στα ιταλικά το έργο του *Dizionario di chimica* σε έκδοση 1784-86 από τη Νάπολη από το τυπογραφείο του Giuseppe Maria Porcelli.

Ο Johann Heinrich Samuel Formey (31/5/1711-7/3/1797) ήταν Γερμανός συγγραφέας που γεννήθηκε και πέθανε στο Βερολίνο. Έγραφε στα γαλλικά. Στη βιβλιοθήκη υπάρχει μια ιταλική μετάφραση, το *Principi elementari delle Belle Lettere* σε έκδοση του 1785 από τη Βενετία από Stamperia di Giammaria Bassaglia.

Ο Lodovico Goudar γεννήθηκε και πέθανε στο Μονπελιέ (13/10/1709-1782). Στη βιβλιοθήκη υπάρχει η ιταλο-γαλλική γραμματική του *Nuova grammatica italiana e francese* σε έκδοση του 1789 του Carlo Palese από τη Βενετία.

Ο Jean-Antoine-Claude Chaptal Conte de Chanteloup (1756-1832) ήταν διακεκριμένος Γάλλος χημικός, φυσικός, βιομήχανος και φιλάνθρωπος. Στο corpus βρίσκεται το *Elementi di chimica*, έκδοση του 1792 από τη Νάπολη, μετάφραση του πρωτοτύπου *Elements de chimie* του 1790 από το Μονπελιέ.

Ο Leber Ferdinand Joseph (1727-1808) ήταν χειρουργός και ανατόμος από τη Βιέννη. Έλαβε τον τίτλο von Edler το 1778. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται μια ιταλική μετάφραση μιας μονογραφίας του για την ανατομία με τίτλο *Prelezioni anatomiche* σε έκδοση του Silvestro Gatti το 1793 από τη Βενετία.

Ο William Cullen (1710-1790) ήταν Σκοτσέζος χημικός, φυσικός και καθηγητής της ιατρικής σχολής του Εδιμβούργου. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται το *Trattato di materia medicina*, ιταλική μετάφραση μιας ιατρικής πραγματείας του, σε έκδοση της Stamperia del Seminario presso Tommaso Bettinelli του 1793-94 από την Πάντοβα.

Ο Antoine Laurent Lavoisier (1743-1794) ήταν Γάλλος ευγενής και χημικός διεθνούς φήμης. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται το *Trattato elementare di chimica* σε έκδοση του 1796 από τη Βενετία από την Tipografia Pepoliana.

Ο abate Francesco de Alberti Di Villanuova (1737-1801) ήταν κληρικός, λεξικογράφος και γλωσσολόγος. Γεννήθηκε στη Νίκαια και πέθανε στη Lucca. Στην ΚΔΒΚ βρίσκονται τα λεξικά του:

- *Nouveau dictionnaire francois-italien*, Remondini 1796, Βενετία.

- *Nuovo dizionario italiano francese*, Remondini 1796, Βενετία.

Από τον Andrea Giuseppe Fornasari di Verce (1786-1865) έχουμε το βιβλίο *Corso teorico-pratico della lingua tedesca* σε έκδοση του 1837 του Federico Volke από τη Βιέννη.

Ο Pietro Fanfani (Collesalveti 1815-Φλωρεντία 1879) ήταν φιλόλογος, εκδότης αρχαίων κλασικών και λεξικογράφος. Έγραψε σημαντικές μελέτες για την ιταλική γλώσσα και εκπαίδευση. Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται το έργο του *Vocabolario della lingua italiana* σε έκδοση του 1865 του Felice Le Monnier από τη Φλωρεντία. Η πρώτη έκδοση του συγκεκριμένου λεξικού είχε γίνει το 1855.

Ο Gustavo Sacerdote (1867-1948) γεννήθηκε στο Moncalvo Monferrato της επαρχίας της Alessandria και απεβίωσε στη Ρώμη. Ήταν μεταφραστής και δημοσιογράφος, ανταποκριτής στο Βερολίνο της εφημερίδας *Avanti!* Στην ΚΔΒΚ βρίσκεται το έργο του *Italianische Konversations-Grammatik* σε έκδοση του 1910 του Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung από το Βερολίνο.

3.3.4.5 Οι συγγραφείς από το corpus ξενόγλωσσων εκδόσεων της ΚΔΒΚ

Στο corpus ξενόγλωσσων εκδόσεων της ΚΔΒΚ συναντούμε ορισμένους κλασικούς της ιταλικής γραμματείας οι οποίοι μεταφράστηκαν στα αγγλικά, γερμανικά ή γαλλικά, δηλαδή στις επικρατούσες γλώσσες κατά τον 17^ο, 18^ο και 19^ο αι. στην Ευρώπη. Παράλληλα εντοπίστηκαν και άλλα έργα λιγότερο γνωστά ή λιγότερο διαδεδομένα, τα οποία έχουν επίσης συνταχθεί στις παραπάνω γλώσσες. Η σχέση της ιταλικής γλώσσας και του ιταλικού πολιτισμού με τα κεντρικά πολιτισμικά συστήματα της Αγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας και λιγότερο της Ισπανίας, είναι ουσιαστικά συστημική. Ο ιταλικός πολιτισμός είναι σε συνεχή διάλογο και συνδιαλλαγή με τις συγκεκριμένες γλώσσες και πολιτισμούς.

Στο corpus ξενόγλωσσων εκδόσεων της ΚΔΒΚ υπάρχει επομένως η μετάφραση της *Θείας Κωμωδίας* του Δάντη στα αγγλικά σε έκδοση του 1814 από το Λονδίνο με τίτλο *The vision: or, Hell, Purgatory, and Paradise of Dante Alighieri*. Επίσης, υπάρχει η μετάφραση της *Gerusalemme liberata* του Torquato Tasso (1544-1595) σε γαλλική έκδοση του 1889 από τη Librairie de la Bibliotheque Nationale στο Παρίσι με τίτλο *La Jerusalem delivree*. Επιπλέον, υπάρχει η μετάφραση της *Αινειάδας* του Βιργιλίου σε γαλλική έκδοση του 1890 από τη Librairie de la Bibliotheque Nationale στο Παρίσι με τίτλο *L'Eneide*. Στο corpus ξενόγλωσσων εκδόσεων βρίσκεται επίσης ένα

βιβλίο αφιερωμένο στον Βοκκάκιο (1313-1375) με τίτλο *Contes de Boccace*, έκδοση του 1903 στο Παρίσι από τον Ernest Flammarion.

Ο Evaristo Gherardi (Prato 11/11/1663-Παρίσι 31/8/1700) ήταν ηθοποιός και συγγραφέας της commedia dell'arte. Στο corpus υπάρχει το έργο του *Le theatre italien de Gherardi* σε έκδοση του 1707 από το Άμστερνταμ από τον εκδότη Isaac Elzevir. Η πρώτη έκδοση είχε πραγματοποιηθεί το 1694 στο Παρίσι.

Ο Giovanni Battista Monteggia (Laveno 8/8/1762-Milano 17/1/1815) ήταν χειρουργός και ανατόμος. Το 1795 πήρε τη θέση καθηγητή χειρουργικής στην έδρα του νοσοκομείου Maggiore του Μιλάνο. Στη βιβλιοθήκη βρίσκεται το *Praktische Bemerkungen über die venerischen Krankheiten*, έκδοση του 1798 από τη Βιέννη.

Ο Gaetano Paloni (1766-1830) θεωρείται ο πρώτος παιδίατρος. Ο ίδιος ήταν καθηγητής Παιδιατρικής στο πανεπιστήμιο της Πίζας. Στη βιβλιοθήκη υπάρχει η γερμανική μετάφραση *Medicinische Bemerkungen ueber das heerschende Fieber zu Livorno*, έκδοση του 1805 από το Salzburg.

Ο Wilhelm Wagner (1843-1880) δεν είναι ο ομώνυμος μουσικοσυνθέτης, αλλά ένας Γερμανός λόγιος της μεσαιωνικής και νέας ελληνικής ποίησης. Στη βιβλιοθήκη εντοπίσαμε ένα ταξιδιωτικό οδηγό των μνημείων της Ρώμης με τίτλο *Rom* σε έκδοση του 1869 από τη Λειψία.

Στον Franz Rudolf Eyssenhardt (1838-1901) ανήκει ένας ταξιδιωτικός οδηγός για την Αόστα. Ο τίτλος είναι *Aosta und seine Alterthuemer*, έκδοση του 1896 από Verlagsanstalt und Druckerei A.G στο Αμβούργο.

Τέλος, στον Ernst Diehl (1874-1947) ανήκει το *Das alte Rom : sein Werden, Bluehen und Vergehen* του 1909 από Verlag von Quelle & Meyer στη Λειψία.

3.3.5 Οι μεταφραστές της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ

Οι μεταφραστές είναι αναμφισβήτητα οι πρωταγωνιστές στην ιστορία των μεταφράσεων. Αποτελούν τους παράγοντες που πραγματοποιούν τη μεταφορά των κειμένων σε άλλα γλωσσικά και πολιτισμικά συστήματα. Ουσιαστικά, αποτελούν το κύριο μέσο διάδοσης της κουλτούρας και της λογοτεχνικής παράδοσης ενός πολιτισμικού συστήματος. Ο Pym (1998:5) αναφέρει ότι οι μεταφραστές επηρεάζουν άμεσα και τα τρία βασικά πεδία της ιστορίας της μετάφρασης, τα οποία είναι η αρχαιολογία της μετάφρασης, η ιστορική κριτική και η εξήγηση. Ο Pym σημειώνει (1998:5) ότι οι μεταφραστές είναι οι πρωταγωνιστές του πεδίου της αρχαιολογίας της μετάφρασης: «ποιος μετέφρασε τι, πώς, πού, πότε, από ποιόν και με ποιο αποτέλεσμα». Ο όρος ιστορική κριτική καθορίζει την αξία του έργου των μεταφραστών σε σχέση με τα αποτελέσματα που αυτό παρήγαγε στο παρελθόν. Το πεδίο της εξήγησης, όπως το ονομάζει ο Pym (1998:6) έχει ως στόχο να δώσει απαντήσεις στο γιατί τα «αρχαιολογικά πολιτισμικά τεκμήρια» πραγματοποιήθηκαν όταν και όπου έγιναν και πώς συνδέονται με την αλλαγή θεωρώντας τους μεταφραστές ως αποτελεσματικούς κοινωνικούς παράγοντες. Οι επιλογές των μεταφραστών και οι πράξεις τους δεν αφήνουν ανεπηρέαστες τις πολιτισμικές αλλαγές ενός πολιτισμικού ή κοινωνικού συστήματος.

Στα κομμάτια της ιταλικής γραμματείας της ΚΔΒΚ είδαμε, ότι παρουσιάζεται ένας αρκετά μεγάλος αριθμός μεταφράσεων και μεταφραστών από τα ιταλικά στα ελληνικά²⁵, αλλά και από τα γαλλικά στα ιταλικά, από τα γερμανικά στα ιταλικά, από τα ιταλικά στα αγγλικά κτλ. Από την ανάλυση που πραγματοποιήσαμε παραπάνω αποδεικνύεται από το σύνολο των έντυπων εκδόσεων κειμένων της ιταλικής γραμματείας μια συστημική γεωπολιτισμική σχέση με κείμενα (σε σειρά συχνότητας) ελληνικά, γαλλικά, γερμανικά, αγγλικά και ισπανικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο χρονικό διάστημα μελέτης πέντε αιώνων Τουρκοκρατίας (1400-1912) δεν εντοπίστηκε στην ΚΔΒΚ κανένα κειμενικό τεκμήριο ιταλο-βουλγαρικού ή ιταλο-τουρκικού ενδιαφέροντος.

²⁵

<http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>

Οι μεταφραστές που εντοπίστηκαν στην ΚΔΒΚ (Σπυριδωνίδης, 2012:132) σε μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά και σε κείμενα ελληνο-ιταλικού ενδιαφέροντος είναι σε χρονολογική σειρά οι ακόλουθοι:

- Γεώργιος Κωνσταντίνου (περ.1710/1730 - περ. 1790)
- Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806)
- Ιερέας Γεώργιος Φατζέας (περ. 1722-1768)
- Ιώσηπος Μοισιόδακας (περ.1725-1800)
- Αλέξανδρος Καγκελλάριος (μέσα 18^{ου} αι.)
- Ρήγας Φεραίος Βελεστινλής (1757-1798)
- Γεώργιος Βεντότης (1757-1795)
- Δημήτριος Γουζέλης (1774-1843)
- Αντώνιος Μανουήλ (τέλη 18^{ου} αι.), εκ παλαιών Πατρών Αχαΐας (Ζαβίρα, [1872]1972:195).
- Γεώργιος Ρουσιάδης (1783-1854)
- Γεώργιος Γεννάδιος (1786-1854)
- Χρήστος Α. Παρμενίδης (Κων/πολη 1820-1869)
- Άγγελος Βλάχου (1838-1920)
- Άριστος Καμπάνης (1883-1956)
- Ιερομόναχος Διονύσιος Πούρης
- Πολυζώης Λαμπανιτζιώτης
- Μαλακής Γιακουμής του Καστρισίου
- Benedetto Credo
- Νικόλαος Καϊφάλας
- Εμμανουήλ Φωτιάδης

Υπάρχουν επίσης τρεις μεταφραστές με σημαντικότερη παρουσία, δεδομένου ότι εντοπίστηκαν δύο μεταφρασμένα έργα από τον καθένα. Πρόκειται για τον Αγάπιο Λοβέρδο (1710-1795), τη Μητιώ Μεγδάνη-Σακελλαρίου (1790-1863) και τον Σπυρίδων Π. Λάμπρου (1851-1919).

Οι μεταφραστές που εντοπίστηκαν στην ΚΔΒΚ (Σπυριδωνίδης, 2012:133) σε μεταφράσεις από τα ιταλικά προς άλλες γλώσσες (κυρίως γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, λατινικά και ισπανικά) ή σε άλλα ξενόγλωσσα κείμενα ιταλικού ενδιαφέροντος είναι σε χρονολογική σειρά οι ακόλουθοι:

- Annibal Caro (1507-1566)
- Francesco Serao (1702-1783)
- Ferdinand Joseph von Edler Leber (1727-1808)
- Sabatier de Castres (1742-1817)
- Joseph Eyerel (1745-1821)
- Conte Angelo Dalla Decima (1752-1825)
- Conte Vincenzo Dandolo (1759-1819)
- Rev. Henry Francis Cary, A.M. (1772-1844)
- Prince Lebrun
- Niccolò Dallaporta
- Giovanni Antonio Scopoli
- Alfonso Villoa
- Selvaggio Canturani, ψευδώνυμο του Arcangelo Agostini.

3.3.6 Οι κτήτορες και οι δωρητές των βιβλίων της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι κτήτορες των βιβλίων έγιναν μετέπειτα και δωρητές χαρίζοντας τις προσωπικές βιβλιοθήκες τους στην κοινοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης. Από τις ιδιωτικές αυτές συλλογές, μπορούμε να ανιχνεύσουμε τις προσωπικές επιλογές και προτιμήσεις των

κτητόρων. Μπορούμε επίσης να συμπεράνουμε ότι οι κάτοχοι τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας ήταν ιταλομαθείς, διατηρούσαν επαφή με τον ιταλικό πολιτισμό, την ιταλική παιδεία και την ιταλική λογοτεχνία. Πιθανόν, πολλοί από αυτούς να είχαν ζήσει στην Ιταλία ή φοιτήσει σε κάποιο ιταλικό πανεπιστήμιο. Προφανώς, οι κάτοχοι τεκμηρίων πρωτότυπων εκδόσεων στα ιταλικά, γνώριζαν επίσης την ιταλική γλώσσα σε τέτοιο βαθμό ώστε να τους δίνει τη δυνατότητα πρόσβασης ακόμη και σε έργα λογοτεχνίας.

Πίνακας 3.3.6.1 Οι κτήτορες-δωρητές των 20 τίτλων (σε σειρά από τη μεγαλύτερη προς τη μικρότερη συχνότητα) μεταξύ των 28 μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της ΚΔΒΚ (Σπυριδωνίδης 2012:135-136):

Όνομα κτήτορα-δωρητή	Αριθμός τίτλων που εντοπίστηκαν πως δώρισε ανάμεσα στις 28 μεταφράσεις	Ημερομηνία δωρεάς – εισόδου στη βιβλιοθήκη
Επίσκοπος Θεόφιλος	7	1811 (Λιούφης, 1924:79)
Γεώργιος Σακελλάριος	2	Άγνωστο
Αφοί Διάφα	1	1961 (Δελιαλή, 1964:1α')
Ιγνάτιος	1	Επίσκοπος 1752-1785
Κωνσταντίνος Δ. Τακιατζής	1	Μετά το 1880 (Λιούφης, 1924:320)
Χαρίσιος Μεγδάνης	1	Αρχές 19 ^{ου} αι.
Ιερομόναχος Μεθόδιος	1	Άγνωστο
Παναγιώτης Μουράτης	1	1839
Χαρίσιος Παπαγιαννούσης ή Ευφρόνιος Ραφαήλ Πόποβιτς	1	1851, Εισήχθη το 1856
Μελέτιος	1	1745-1752 (Λιούφης, 1924:56)
Μητιώ Μεγδάνη-	1	1819

Σακελλαρίου		
Βενιαμίν	1	1818 και 1849 (Λιούφης, 1924:100)
Γεώργιος Ρουσιάδης	1	στη δεκαετία 1845-1954

Ο σπουδαιότερος δωρητής μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά είναι (Σπυριδωνίδης 2012:136) ο επίσκοπος Σερβίων και Κοζάνης Θεόφιλος (1785-1811), ιταλομαθής, με πλούσια δράση σε μια δύσκολη ιστορικά περίοδο για την πόλη και την ευρύτερη περιοχή. Οι μεταφράσεις που περιελάμβανε η προσωπική του βιβλιοθήκη που χάρισε το 1811 ήταν οι εξής²⁶:

1. *Παίγνια της φαντασίας (Scherzi geniali)* του Giovanni Francesco Loredano, Βενετία 1711.
2. *Βίος Πέτρου του Μεγάλου Αυτοκράτορος Ρουσίας* του Αντωνίου Κατήφορου, Βενετία 1737.
3. *Η αλήθεια κριτής* του Πατρός Βεντζόνη, Μοσχόπολη.
4. *Παγκόσμιος ιστορία της Οικουμένης* του Γεωργίου Κωνσταντίνου, Βενετία 1759.
5. *Ηθική φιλοσοφία* του Ludovico Antonio Muratori σε μετάφραση Ιώσηπου Μοισιόδακα, Βενετία 1761.
6. *Νέο άνθος χαρίτων (Nuovo fior di virtù)* αγνώστου, έκδοση Antonio Bortoli Βενετία 1764.
7. *Νέο άνθος χαρίτων (Nuovo fior di virtù)* αγνώστου, έκδοση Δημητρίου Θεοδοσίου Βενετία 1774.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι κτήτορες και δωρητές πρωτότυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας. Από τις προσωπικότητες της κατηγορίας αυτής ξεχωρίζουν ο επίσκοπος Θεόφιλος και ο ιατροφιλόσοφος Γεώργιος Σακελλάριος του οποίου η βιβλιοθήκη πέρασε στην κατοχή των κληρονόμων Διάφα.

Πίνακας 3.3.6.2 Οι κτήτορες-δωρητές των 22 τίτλων της ιταλικής γραμματείας της ΚΔΒΚ (σε σειρά από τη μεγαλύτερη προς τη μικρότερη συχνότητα) (Σπυριδωνίδης 2012:137):

Όνομα κτήτορα-δωρητή	Αριθμός τίτλων δωρεάς ανάμεσα στους 30 τίτλους ιταλο-ελληνικού ενδιαφέροντος	Ημερομηνία δωρεάς – εισόδου στη βιβλιοθήκη
Επίσκοπος Θεόφιλος	6	1811 (Λιούφης, 1924:79)
Αφοί Διάφα	3	1961
Μητροπολίτης Διονύσιος	3	1995
Ρούσης Κοντορούσης	1	Αρχές 19 ^{ου} αι.
Χαρίσιος Παπαγιαννούσης ή Ευφρόνιος Ραφαήλ Πόποβιτς	1	1851 Εισήχθη το 1856
Κωνστάντιος Τζηβίνης	1	άγνωστο
Δημήτριος Τακιατζής	1	1818
Γεώργιος Πασχάλης	1	1818
Κωνσταντίνος Τιάλιος	1	1831
Παυσανίας Αρμενόπουλος	1	1859
Ζήσης Αγραφιώτης	1	Αρχές 20 ^{ου} αι.
Κληρονόμοι Ι. Κάτσικα	1	1963
Ιερομόναχος Δανιήλ	1	άγνωστο

Οι ιστορίες των κτητόρων και των δωρητών των έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ, αποτελούν ένα ανεξερεύνητο πεδίο έρευνας ιδιαίτερα ενδιαφέρον για την σύνθεση της ιστορίας των μεταφράσεων ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα. Το σύστημα των σχέσεων μεταξύ συγγραφέων, μεταφραστών και κτητόρων – δωρητών, αποτελεί μια σημαντική πηγή πληροφοριών αναφορικά με την εισαγωγή, παρουσία, πρόσληψη και

επιρροή της ιταλικής λογοτεχνίας και γραμματείας στην Ελλάδα. Επίσης, μπορεί να αποτελέσει τη βάση και παράλληλα την αφορμή για μελλοντική έρευνα.

3.3.7 Τυπογράφοι και εκδότες της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ

Οι τυπογράφοι των οποίων οι έντυπες εκδόσεις εμφανίζονται συχνότερα στο corpus των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά είναι οι Antonio Zatta, Antonio Bortoli, Δημήτριος Θεοδοσίου, Κάρολος Μπεκ και το Νεοσύστατο τυπογραφείο Βουκουρεστίου. Οι υπόλοιποι τυπογράφοι και εκδότες, σε χρονολογική σειρά εμφάνισης των εκδόσεών τους, είναι οι:

Νικόλαος Σάρος, Σάντου Πέκωρα, Νικόλαος Γλυκύς, Josef Baumeister, Γεώργιος Βεντότης, Πάνος Θεοδοσίου, έκδοση Α. Κοραή τυπ. Ι.Μ. Εβεράρτου, Τυπογραφείο Πανδιδακτηρίου, Ιωάννη Σνείρερ, Francesco Andreola, Anton von Haykul, Αντωνίου Βέγκω, Βασιλικό τυπογραφείο, Ανδρέα Κορομηλά, Γεώργιος Φέξης.

Οι τυπογράφοι των οποίων οι έντυπες εκδόσεις εμφανίζονται συχνότερα στο corpus των τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος είναι οι Antonio Bortoli, Δημήτριος Θεοδοσίου, Νικόλαος Γλυκύς, Josef Baumeister, Μ. Π. Περίδης και τυπογραφείο Φοίνικος. Οι υπόλοιποι τυπογράφοι και εκδότες, σε χρονολογική σειρά εμφάνισης των εκδόσεών τους, είναι οι:

Per l' Herede di Bartolomeo Zanetti, Ιωάννης Πέτρω τω Πινέλλω, Breitkopf Johann Gottlob Emmanuel, Ιωσήφ Κούρτζβεκ, τυπογραφία κληρονόμων Καραττώνου, Πάνος Θεοδοσίου, Γεώργιος Βεντότης, Φιλίππου & Νικόλα ντε Ρωμάνη, τυπ. Αγ.Γεωργίου, Χ. Νικολαΐδη Φιλαδελφέως, Παρνασσός, Ευθύμιος Ελευθερόπουλος, Σ.Κ. Βλαστός, Π.Δ. Σακελλάριου, Αναστασίου Φέξη, Ραφτάνη-Παπαγεωργίου, Ιωάννη Φέξη.

Οι τυπογράφοι των κειμένων που ανήκουν στο corpus πρωτοτύπων ιταλικής λογοτεχνίας της ΚΔΒΚ είναι οι εξής:

Ludovico Avanzo, Gabriel Giolito de Ferrari, Gasparo Pianta e Compagno Stampatori Episcopali, Guerigli, Andrea Poletti, Stamperia di Jacopo Vallarsi, Remondini, Eredi Paperini, Stamperia di

Luigi Chambeau presso il Collegio de RR. PP. Gesuiti, Agostino Savioli, Giuseppe Bettinelli, Domenico Terres, Tipografia Pepoliana, Antonio Zatta e figli, Giovanni Zatta, Tipografia della Società Letteraria, Antonio Ronna, Tipografia Pirola, Dai Torchj di Luigi Veladini Stampatore Nazionale, Domenici Ciardetti, Società Tipografica de Classici Italiani, Ulrico Hoepli, Antonio Vallardi.

Οι τυπογράφοι των κειμένων που ανήκουν στο corpus κειμένων ευρύτερου ενδιαφέροντος της ιταλικής γραμματείας στην ΚΔΒΚ είναι οι εξής:

Ghirardo Imberti, Excudebat Gabriel Buschel, Lorenzo Basegio, Bartolomeo Giavarina, Gabriel Hertz, Gasparo Girardi, Francesco Pitteri, Luigi Pavini, Stamperia Baglioni, Giuseppe Antonio Elia, Serafino Porsile Regio Stampatore, Weidmannschen, Zatta, Andraischen buchhandlung, Giuseppe Galeazi Regio Stampatore, Remondini, M. G. Weidmanns Erben und Reich, Giuseppe Maria Porcelli, Stamperia di Giammaria Bassaglia, Carlo Palese, Andreaeischen Buchhandlung, Imprenta Real, Giuseppe Maria Porcelli Librajò e Stampatore della R. Accad. Militare, Silvestro Gatti, Stamperia del Seminario Presso Tommaso Bettinelli, Tipografia Pepoliana, Giuseppe Luchi, Beh Johann Eberhard Zeh, Camesinaischen Buchhandlung, Federico Volke, Druck und Verlag von, Leopold Grund, Ancienne Maison Cormon et Blanc, Felice Le Monnier, Stabilimento tipografico vesuviano, Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung.

Οι τυπογράφοι των εκδόσεων που ανήκουν στο corpus ξενόγλωσσων κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ΚΔΒΚ είναι οι εξής:

Isaac Elzevir, Bey Joseph Camesina und Compagnie in der untern Bräunerstrasse, In der Mayr'schen Buchhandlung, Frederick Warne co., Otto Spammer, Verlagsanstalt und Druckerei A.G, Librairie de la Bibliotheque Nationale, Ernest Flammarion, Verlag von Quelle & Meyer.

Η περιγραφή και ανάλυση κάθε μεμονωμένης περίπτωσης εκδότη ή τυπογράφου έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της μετάφρασης, τις γεωπολιτισμικές επιρροές στις διάφορες χρονολογικές περιόδους όπως και για το μέγεθος της εκδοτικής παραγωγής και την εισαγωγή των

παραγομένων κειμενικών πολιτισμικών τεκμηρίων σε άλλες περιοχές ή βιβλιοθήκες της Ελλάδας ή της Ευρώπης ή ακόμη και σε παγκόσμιο επίπεδο. Φυσικά, είναι αδύνατον να παρουσιαστεί μια έρευνα τέτοιων διαστάσεων στο πλαίσιο μιας εργασίας. Παρόλα αυτά, ο εντοπισμός, η καταγραφή και η αναλυτική παρουσίαση των εκδοτών και των τυπογράφων των έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ, μπορεί να αποτελέσει τη βάση και παράλληλα την αφορμή για μελλοντική έρευνα.

4. Περιγραφή και ανάλυση της ιταλικής γραμματείας στην ιστορική δημόσια βιβλιοθήκη της Σιάτιστας

4.1 Το γεωγραφικό, ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον της Σιάτιστας στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Η Σιάτιστα, ως πόλη της Δυτικής Μακεδονίας, αποτελεί μια ανάλογη περίπτωση με αυτή της Κοζάνης. Πρόκειται επίσης για μια πόλη η οποία κληρονόμησε τη βυζαντινή παράδοση των δυτικομακεδονικών καστροπολιτειών της Καστοριάς, του Σισανίου, των Σερβίων και άκμασε στα χρόνια του Οθωμανικού ζυγού. Οι απόδημοι Κοζανίτες και Σιατιστινοί, οι οποίοι ζουν και επιχειρούν στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, στην Αυστροουγγαρία και στην Ιταλία, κομίζουν στις ιδιαίτερες πατρίδες τους τις ιδέες του Διαφωτισμού και του Νεοκλασικισμού και στις αποσκευές τους φέρουν επίσης μεταφράσεις ή πρωτότυπα έργα στα ιταλικά, γαλλικά, γερμανικά ή αγγλικά. Σύμφωνα με τους ιστορικούς Κολιόπουλο και Μιχαηλίδη (2011:10-11), οι Μακεδόνες λόγιοι και έμποροι ήρθαν σε επαφή με τα παραπάνω κεντρικά ευρωπαϊκά πολιτισμικά συστήματα στο ιστορικό πλαίσιο της διασποράς τους κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας στη ΝΑ Ευρώπη, από την πτώση της Κωνσταντινούπολης έως τις αρχές του 20^{ου} αι. Τα αίτια της μετανάστευσης, που αναλύονται διεξοδικά στον τόμο της ΕΜΣ που επιμελήθηκαν οι ιστορικοί Κολιόπουλος και Μιχαηλίδης *Οι Μακεδόνες στη Διασπορά* (2011), ήταν κυρίως η έλλειψη οικονομικών και παραγωγικών πόρων, η βαρύτερη φορολογία, η ένδεια, η αναζήτηση ανώτερης εκπαίδευσης, τα

κίνητρα και οι ευκαιρίες που προσφέρονταν στο εξωτερικό, η πολιτική, οικονομική και θρησκευτική καταπίεση των Οθωμανών.

Από γεωγραφική άποψη η Σιάτιστα βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα δυτικά της Κοζάνης στη βόρεια πλευρά της κοιλάδας του μέσου ρου του Αλιάκμονα. Η Σιάτιστα αναφέρεται σε Οθωμανικό φορολογικό κατάστιχο του 1481 με 50 εστίες, ενώ το γειτονικό Σισάνι την ίδια χρονιά αριθμούσε 119²⁷ και η Καστοριά το 1445 είχε 962 (δηλ. περίπου 5000 κατοίκους). Ουσιαστικά, η Σιάτιστα στα τέλη του 15^{ου} αι., πριν από την άνθηση της βιοτεχνίας, του διαμετακομιστικού εμπορίου και τη δημογραφική ανάπτυξη που ακολούθησε, ήταν μια κοινότητα περίπου 250 κατοίκων. Η «Μανούσεια βιβλιοθήκη Κοινότητος Σιατίστης» ιδρύθηκε το 1858 με αρχικό της πυρήνα τη δωρεά του Θεόδωρου Μανούση, πρώτου καθηγητή της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από τον οποίο έλαβε και το όνομά της. Αρχικά στεγάστηκε στα κελιά του ναού του Αγίου Δημητρίου, ενώ το 1888 μεταφέρθηκε στο Τραμπάτζειο γυμνάσιο. Το 1954 μεταστεγάστηκε στην Αποστολική Διακονία, ενώ το 1987 μεταφέρθηκε οριστικά στο κτήριο του Κουκουλίδειου πνευματικού κέντρου. Οι παλαιότερες έντυπες εκδόσεις της βιβλιοθήκης είναι η Θουκυδίδου *Ξυγγραφή* και Ξενοφώντος *Ελληνικά* σε έκδοση του 1502 από τη Βενετία και τα *Άπαντα Ομήρου* σε έκδοση του 1504 από τη Βενετία. Σήμερα, στις συλλογές παλαιών και νέων βιβλίων θησαυρίζει περίπου 50.000 τόμους.

4.2 Τα κειμενικά τεκμήρια της ιταλικής γραμματείας στην Μανούσειο βιβλιοθήκη της Σιάτιστας (ΜΔΚΙΒΣ)

Η παρουσία της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της Μανουσειού βιβλιοθήκης της Σιάτιστας, με *terminus ante quem* την απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό το 1912, παρουσιάζει ανάλογο ενδιαφέρον με εκείνο της Κοζάνης. Στις παλαιές συλλογές της βιβλιοθήκης εντοπίσαμε μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά σημαντικών τίτλων της ιταλικής λογοτεχνίας, μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά φιλοσοφικών, θεολογικών ή εκπαιδευτικών κειμένων,

---

²⁷ Metodi Sokoloski, *Turski Documenti II*, Skopje 1973.

πρωτότυπα κείμενα της ιταλικής λογοτεχνίας και γενικότερα της ιταλικής γραμματείας ευρύτερου θεματικού περιεχομένου, ξενόγλωσσες εκδόσεις κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος.

Το ιταλικό corpus της βιβλιοθήκης της Σιάτιστας κατηγοριοποιήθηκε σε πέντε ομάδες πληθυσμού σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά των υπό μελέτη κειμένων. Αναλυτικότερα, από τα 116 τεκμήρια έντυπων εκδόσεων του ιταλικού αποτυπώματος στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας, διαμορφώσαμε τα εξής πέντε corpora:

1. 20 έντυπα παρατήρησης των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά
2. 26 έντυπα παρατήρησης εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά
3. 19 έντυπα παρατήρησης πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων
4. 25 έντυπα παρατήρησης πρωτότυπων ιταλικών εκδόσεων λογοτεχνίας
5. 26 έντυπα παρατήρησης ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος.

Πρόκειται κυρίως για κείμενα της ιταλικής λογοτεχνίας ή για τίτλους εκπαιδευτικού περιεχομένου όπως λεξικά ιταλο-ελληνικά και ελληνο-ιταλικά, γραμματικές της ιταλικής γλώσσας, ιστορικές και γεωγραφικές πραγματείες. Επίσης υπάρχουν κείμενα φιλοσοφικού, θεολογικού ενδιαφέροντος όπως και επιστημονικοί τίτλοι χημείας και φυσικής σε μικρότερο αριθμό. Η παλαιά συλλογή της Σιάτιστας επομένως παρουσιάζει ανάλογα χαρακτηριστικά με τις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ. Το είδος των κειμένων επιβεβαιώνει τον κοσμικό και χαρακτήρα των βιβλιοθηκών.

Στη συνέχεια ακολουθεί η συστηματική περιγραφική στατιστική ανάλυση των corpora με βάση τις ίδιες ακριβώς μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν και στην περίπτωση της βιβλιοθήκης της Κοζάνης, έτσι ώστε τα αποτελέσματα και τα νέα δεδομένα που θα προκύψουν να είναι εύκολα συγκρίσιμα.

4.2.1 Μεταφράσεις και κείμενα ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας

Οι μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά (it → el), οι οποίες εντοπίστηκαν στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας ξεκινούν από τη *Γραμματική γεωγραφική* 2ος τόμος του Patrick Gordon σε

έκδοση του 1760 από τον Antonio Zatta από τη Βενετία. Ουσιαστικά πρόκειται για τη μετάφραση από τα ιταλικά ενός έργου που πριν είχε μεταφραστεί από τα αγγλικά στα ιταλικά. Το πρώτο κείμενο ιταλικής γραμματείας, το οποίο βρίσκεται σε ελληνική μετάφραση απευθείας από το ιταλικό πρωτότυπο, είναι η *Ηθική φιλοσοφία* του 1761 σε έκδοση του Antonio Bortoli από τη Βενετία. Πρόκειται για μια φιλοσοφική πραγματεία του Ιταλού λόγιου Ludovico Antonio Muratori (1672-1750) σε μετάφραση του Ιώσηπου Μοισιόδακα, σπουδαία προσωπικότητα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί, ότι η συγκεκριμένη μετάφραση βρίσκεται στην ΚΔΒΚ σε τρία αντίτυπα δωρεές τριών διαφορετικών κτητόρων. Οι μεταφράσεις στη Σιάτιστα από τα ιταλικά στα ελληνικά είναι κείμενα τα οποία ανήκουν στα ίδια γνωσιολογικά πεδία με τις μεταφράσεις της ΚΔΒΚ.

Πίνακας 4.2.1.1 Οι 20 μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά της ΜΔΚΙΒΣ σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
Γραμματική γεωγραφική 2ος том.	1760	Βενετία	Αντωνίου Τζάττα	Patrick Gordon	Γεώργιος Φατζέας
Γραμματική γεωγραφική 3ος том.	1760	Βενετία	Αντωνίου Τζάττα	Patrick Gordon	Γεώργιος Φατζέας
Ηθική φιλοσοφία	1761	Βενετία	Antonio Bortoli	Ludovico Antonio Muratori	Ιώσηπος Μοισιόδαξ
Θρησκεία και έθνη των Εβραίων	1780	Βενετία	Antonio Bortoli	Paolo dei Medici	
Τρόπαιον της Ορθοδόξου Πίστεως	1791	Βιέννη	Ιωσήφ Βαουμείστερ	Αντώνιος Μανουήλ	Αντώνιος Μανουήλ
Στοιχεία μεταφυσικής	1802	Βενετία	Νικόλαος Γλυκής	Antonio Genovesi 1712-1769	Σπυρίδων Βλαντής
Στοιχεία της λογικής,	1804	Βενετία	Νικόλαος Γλυκής	Francesco Soave	Γρηγόριος

μεταφυσικής και ηθικής 1ος τομ.			επιμελ. εκδ. Σπυρίδων Βλαντής	1743-1806	Κωνσταντάς 1758-1844
Στοιχεία της λογικής, μεταφυσικής και ηθικής 2ος τομ.	1804	Βενετία	Νικόλαος Γλυκής επιμελ. εκδ. Σπυρίδων Βλαντής	Francesco Soave 1743-1806	Γρηγόριος Κωνσταντάς 1758-1844
Στοιχεία της λογικής, μεταφυσικής και ηθικής 3ος τομ.	1804	Βενετία	Νικόλαος Γλυκής επιμελ. εκδ. Σπυρίδων Βλαντής	Francesco Soave 1743-1806	Γρηγόριος Κωνσταντάς 1758-1844
Στοιχεία της λογικής, μεταφυσικής και ηθικής 4ος τομ.	1804	Βενετία	Νικόλαος Γλυκής επιμελ. εκδ. Σπυρίδων Βλαντής	Francesco Soave 1743-1806	Γρηγόριος Κωνσταντάς 1758-1844
Τα Ολύμπια	1815	Όφεν	τυπ. Πανδιδακτηρίου	Pietro Metastasio	Ρήγας Φεραίος
Βεκκαρίου περί αδικημάτων και ποινών	1823	Παρίσι	Φιρμίνου Διδότου	Cesare Beccaria 1738-1794	Αδαμάντιος Κοραής
Ο Αγαμέμνων	1827	Κέρκυρα	τυπογραφείο της κυβερνήσεως	Vittorio Alfieri	Ιωάννης Πετριτζόπουλος
Σοαίου συζητήσεις	1833	Βιέννη	Antonio Haykul	Francesco Soave 1743-1806	Εμμανουήλ Φωτιάδης
Πραγματεία περί κυβερνήσεως οικογενείας	1845	Αθήνα	Εμ. Αντωνιάδου	Agnolo Pandolfini 1365?-1446	Ε. Α. Σίμου

Αντιγόνη	1848	Κωνσταντ ινούπολη	Τύποις Λαζαρίδου	I. Vittorio Alfieri 1749-1803	Δ.Δ.
Η Ελλάδα και η Σερβία : η Ιταλία και η Αγγλία εν τη ανατολή	1863	Αθήνα	Τύποις Α. Κτένα	Marco Antonio Canini Ven 1822-1891	
Φιλοσοφία της τέχνης εν Ιταλία	1910	Αθήνα	Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Φέξη	Hippolyte Taine 1828- 1893	Αχιλλέας Αγαθόνικος
Ο Παράδεισος	1922	Αθήνα	Ι.Ν. Σιδέρης	Dante Alighieri 1265-1321	εισαγωγή και σχόλια του Κωστή Παλαμά 1859-1943
Σιλουίου Πέλλικου τα εν τη φυλακή μου, αχρονολόγητο				Silvio Pellico 1789-1854	

Εκτός από τις μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά, υπάρχουν επίσης 26 εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα. Ορισμένες από τις έντυπες εκδόσεις είναι σπάνιες. Κυρίως πρόκειται για λεξικά ιταλο-ελληνικά, για γραμματικές της ιταλικής γλώσσας, εκπαιδευτικά εγχειρίδια. Η παλαιότερη έκδοση τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά είναι ο *Θησαυρός τετράγλωσσος* σε έκδοση του Antonio Bortoli το 1723 από τη Βενετία. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα τετράγλωσσο λεξικό, το οποίο περιλαμβάνει την ιταλική ως *lingua commercialis* και την ελληνική. Ο συγγραφέας του είναι ο Γεράσιμος Βλάχος και το έργο του αποτελεί ένα από τα πρώτα λεξικά της νέας ελληνικής²⁸.

²⁸ www.babiniotis.gr

Πίνακας 4.2.1.1 Οι 26 έντυπες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος της ΜΔΚΙΒΣ σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
Θησαυρός τετράγλωσσος	1723	Βενετία	Antonio Bortoli	Γερασίμου Βλάχου	
Διδασκαλία περί του ιερού θρόνου του Ρώμης: κατά την γνώμην των Φραντζέζων	1765	Πετρούπολη	Δημήτριος Θεοδοσίου εξ Ιωαννίνων	Αγάπιος Λοβέρδος 1710-1795	
Διδασκαλία της εκκλησίας των Γάλλων	1766	Βενετία	Δημήτριος Θεοδοσίου εξ Ιωαννίνων	Αγάπιος Λοβέρδος 1710-1795	
Thesaurus encyclopaedicae basis quadrilinguis	1784	Βενετία	Νικολάου Γλυκύ	Γερασίμου Βλάχου	
Λεξικόν Τρίγλωσσον της Ιταλικής, Γαλλικής, και Ρωμαϊκής διαλέκτου 1ος τομ.	1790	Βιέννη	Ιωσήφ Βαουμειστέρου	Γεώργιος Βεντότης (1757-1795)	
Λεξικόν Τρίγλωσσον της Ιταλικής, Γαλλικής, και Ρωμαϊκής διαλέκτου 2ος τομ.	1790	Βιέννη	Ιωσήφ Βαουμειστέρου	Γεώργιος Βεντότης (1757-1795)	
Λεξικόν Τρίγλωσσον της Ιταλικής, Γαλλικής, και Ρωμαϊκής διαλέκτου 3ος τομ.	1790	Βιέννη	Ιωσήφ Βαουμειστέρου	Γεώργιος Βεντότης (1757-1795)	
Γραμματική Ιταλική	1800	Βενετία	Νικολάου Γλυκύ	Σπυρίδων Βλαντής	
Θησαυρός της εγκυκλοπαιδικής βάσεως τετράγλωσσος	1801	Βενετία	Νικολάου Γλυκύ	Γερασίμου Βλάχου (1605-1685)	
Ιεροκλέους φιλοσόφου	1812	Παρίσι	Ι.Μ Εβεράρτου	Ιεροκλής	επιμελητής έκδοσης

αστεία					Αδαμάντιος Κοραής 1748-1833
Λεξικόν της Ιταλικής Γλώσσης	1815	Βενετία	Νικολάου Γλυκού	Σπυρίδων Βλαντής	
Λεξικόν της Γραικικής Γαλλικής τε και Ιταλικής Γλώσσης	1820	Βενετία	Νικολάου Γλυκού	Γεώργιος Βεντότης (1757-1795) και Σπυρίδων Βλαντής	
Grammatica della lingua Italiana 6η έκδοση	1821	Βενετία	Νικολάου Γλυκού	Σπυρίδων Βλαντής	
Κορίνα ή τα ιταλικά	1835	Αθήνα	Κ. Ράλλη	Anne-Louise- Germaine de Stael (1766-1817)	Ε. Α. Σίμου
Γραμματική φιλοσοφική ήτοι λελογισμένη της ιταλικής γλώσσης	1836	Αθήνα	Γεωργίου Πολυμέρη	Ioseph De Kigallas (1812-1886)	
Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος και Ιταλίας	1850	Αθήνα	Κ. Αντωνιάδη	Thomas Keightley (1789-1872)	Σπυρίδων Αντωνιάδης
Λεξικόν της Ιταλικής Γλώσσης	1852	Βενετία	Ελληνικής Τυπογραφίας του Φοίνικος	Σπυρίδων Βλαντής	
Γραμματική της ιταλικής γλώσσης	1856	Ερμούπολη	Μ. Π. Περίδη	Μ. Π. Περίδης	
Ο Κουριαλιστής εν Παλινωδία	1859	Αθήνα	Δ. Αθ. Μαυρομάτη	Αντώνιος Μοσχάτος	
Βιογραφία μετά εικόνων των μεγάλων καλλιτεχνών της Ιταλίας	1862	Αθήνα	Π. Β. Μωραΐτινη	Γεράσιμος Ε. Μαυρογιάννης 1823-1905	

Γραμματική και μέθοδος της ιταλικής γλώσσας κατά το σύστημα του Ολλενδόρφου	1871	Πάτρα	Μητρόπουλου και Δημητριάδη	Heinrich Gottfried Ollendorf
Περί της αρχηθέν κοινωνίας των Ελλήνων προς τους Ιταλούς και Ρωμαίους και της εντεύθεν επενεργείας αυτών προς εκπολιτισμόν τούτων	1872	Αθήνα	Ανδρέα Κορομηλά	Ευθύμιος Καστόρχης 1815-1889
Περί του Θ.Αφεντούλη ως κριτού των μεταφράσεων του Δάντου	1875	Αθήνα	τυπ Παρθενώνας	Φ. Παρασκευαΐδης
Περί των εν Ιταλία Πανεπιστημίων, επιστημονικών φροντιστηρίων, θεραπευτηρίων	1888	Αθήνα	τυπ αδελφών Περρή	Θεόδωρος Αρεταΐος 1830-1893
Νεώτατον πλήρες Ιταλο- ελληνικόν λεξικόν	1903	Αθήνα	Αναστασίου Δ. Φέξη	Μ. Π. Περίδης
Ροδιακόν ιστορικόν λεύκωμα : επί τη καταλήψει της νήσου Ρόδου υπό των Ιταλών	1912	Αθήνα	τυπογραφείο "Εμπρός"	Γεώργιος Θ. Γεωργιάδης

4.2.2 Ιταλικά πρωτότυπα και ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος στη Σιάτιστα

Εκτός από τις έντυπες εκδόσεις στην ελληνική γλώσσα, είτε πρόκειται για μεταφράσεις είτε για κείμενα ιταλικού ενδιαφέροντος, υπάρχουν στη βιβλιοθήκη και αρκετές πρωτότυπες εκδόσεις στην ιταλική γλώσσα. Προφανώς οι ιταλικές εκδόσεις, είτε πρόκειται για κείμενα ιταλικής λογοτεχνίας είτε για εκδόσεις ευρύτερου θεματικού περιεχομένου, απευθύνονταν σε έναν αριθμητικά στενότερο κύκλο ατόμων ιταλομαθών με ευχέρεια στην πρόσβαση πρωτότυπων κειμένων της ιταλικής γλώσσας.

Υπάρχουν 19 τεκμήρια ιταλικών εκδόσεων διαφόρων γνωσιολογικών πεδίων και ευρύτερου θεματικού περιεχομένου. Η επιβλητική μορφή της ιταλικής Αναγέννησης, ο Marsilio Ficino (1433-1499), βρίσκεται στις προθήκες της βιβλιοθήκης της Σιάτιστας με δύο έργα του νεοπλατωνικού φιλοσοφικού περιεχομένου με ημερομηνία έκδοσης το 1576. Η τελευταία χρονολογικά έκδοση της συγκεκριμένης ομάδας κειμένων είναι η ιταλο-γαλλική γραμματική *Grammatica italiana e francese* του Ludovico Goudar του 1845 από τη Νάπολη.

Πίνακας 4.2.2.1 Οι 19 ιταλικές εκδόσεις σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
Marsilii Ficini Florentini, insignis philosophi Platonici, medici, atque theologi clarissimi, Opera 1ος τόμ.	1576	Βασιλεία	Ex officina Henricpetrina	Marsilio Ficino 1433-1499
Marsilii Ficini, Philosophi, Platonici, medici atque theologi omnium praestantissimi, Operum 2ος τόμ.	1576	Βασιλεία	Ex officina Henricpetrina	Marsilio Ficino 1433-1499
Vocabolario della Crusca	1623	Venezia	Iacopo Sarzina	accademici della Crusca
Agli studiosi della lingua toscana	1745	Roma		
Vocabolario della Crusca 5ος τόμ.	1763	Venezia	Francesco Pitter	accademici della Crusca

Vocabolario della Crusca 4ος τομ.	1763	Venezia	Francesco Pitter	accademici della Crusca
Vocabolario della Crusca 3ος τομ.	1763	Venezia	Francesco Pitter	accademici della Crusca
Vocabolario della Crusca 2ος τομ.	1763	Venezia	Francesco Pitter	accademici della Crusca
Vocabolario della Crusca 1ος τομ.	1763	Venezia	Francesco Pitter	accademici della Crusca
Grammatica italiana	1775	Vienna	Bey Rudolph Graffer	Renaldi Tarmini
Esperimento di traduzione della Iliade di Omero di Ugo Foscolo. Poesie di Giuseppe Giulio Ceroni da Verona	1807	Brescia - Mantova	Nicolo Bettoni	Omero e Giuseppe Giulio Ceroni
Nuovo Dizionario portatile Italiano-Tedesco e Tedesco-Italiano 1o tom.	1821	Βερολίνο	Da' Torchi ed a Spese di C. F. Amelang	Francesco Valentini
Saggio di lingua etrusca e di altre antiche d' Italia tom.1	1824	Firenze	Attilio Tofani	Luigi Lanzi 1732- 1810
Saggio di lingua etrusca e di altre antiche d' Italia tom.2	1824	Firenze	Attilio Tofani	Luigi Lanzi 1732- 1810
Saggio di lingua etrusca e di altre antiche d' Italia	1825	Firenze	Attilio Tofani	Luigi Lanzi
Enciclopedia dei Fanciulli tom.ii	1829	Livorno	Tipografia Vignozzi	Giovanni Battista Rampoldi 1761- 1836
Dictionnaire Classique Italien-Francais	1832	Παρίσι	Belin-Mandar	Prudence Guillaume Roujoux 1779-1836

Grammatica italiana e francese	1845	Napoli	Trani	Ludovico Goudar
Nuovo dizionario Italiano-Tedesco 2ος τόμ.				

Οι πρωτότυπες εκδόσεις της ιταλικής λογοτεχνίας παρουσιάζουν ενδιαφέρουσα ποικιλία. Η πρώτη χρονολογικά έκδοση είναι το *L'Arcadia in Brenta ovvero la Melanconia Sbandita* του 1693, έργο του Ginesio Gavardo Vacalerio (1617-1682) ψευδώνυμο του Giovanni Sagredo. Η τελευταία χρονολογημένη έκδοση της συγκεκριμένης ομάδας τεκμηρίων είναι το *C'era una volta.... fiabe* του 1898 του διάσημου Ιταλού παραμυθά και σπουδαίου λογοτέχνη Luigi Capuana (1839-1915).

Πίνακας 4.2.2.2 Οι 25 πρωτότυπες εκδόσεις ιταλικής λογοτεχνίας σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
L'Arcadia in Brenta ovvero la Melanconia Sbandita	1693	Bologna	Giovanni Recaldini	Ginesio Gavardo Vacalerio
Li reali di Francia	1715	Bassano Venezia	Iseppo Prodocimo	
Opere drammatiche	1764	Venezia	Giuseppe Bettinelli	Pietro Metastasio
Opere drammatiche 1ος τομ.	1744	Venezia	Giuseppe Bettinelli	Pietro Metastasio
Opere drammatiche 3ος τομ.	1744	Venezia	Giuseppe Bettinelli	Pietro Metastasio
Opere drammatiche 4ος τομ.	1744	Venezia	Giuseppe Bettinelli	Pietro Metastasio
Scelta delle commedie di Carlo Goldoni 2ος τομ.	1790	Lipsia	Giovanni Gottl. Imman.	Carlo Goldoni

			Breitkopf	
Il corrispondente triestino	1794	Amsterda m & Trieste	Wage, Fleis e Comp	un negoziante
Scelta delle commedie di Carlo Goldoni	1801	Lipsia	Breitkopf ed Haertel	Carlo Goldoni
Scelta delle commedie di Federici	1804	Vienna	Fil. Gius. Schalbacher	Camillo Federici 1749-1802
Museo italiano di scelta lettura 1ος τόμ. Num 1	1805	Vienna	Libreria Camesina	Dominico Antonio Filippi
Museo italiano di scelta lettura 1ος τόμ. seconda parte	1805	Vienna	Libreria Camesina	Dominico Antonio Filippi
Museo italiano di scelta lettura 1ος τόμ. Num iv	1805	Vienna	Libreria Camesina	Dominico Antonio Filippi
Il Ricciardetto	1812	Pisa	Sebastiano Nistri	Niccolo Forteguerri (1674-1735)
Novelle morali	1821	Venezia	Giuseppe Molinari	Francesco Soave (1743-1806), A. Parea e di L. Bramieri
Beatrice di Tenda	1841	Atene	Stamperia di C. Garbola	Felice Romani (1788-1865)
Fantasia e cuore	1850	Atene	Giovanni Angelopulo	Marco Antonio Canini (1822- 1892)
Tragedie di Vittorio Alfieri	1857	Trieste	Lloyd Austriaco	Vittorio Alfieri 1749-1803
Il figlio della colpa	1877	Trieste		Carlo Sabot
Gli scavi di Olimpia	1882			Cavarocchi, R.
C'era una volta.... fiabe	1898	Firenze	R. Bemporad	Luigi Capuana 1839-1915

			& Figlio	
Della Rosalinda				Bernardo Morando 1589-1656
Lettere di Raccomandatione				
La Dianea				Giovanni Francesco Loredano 1607-1661
La battaglia di Benevento : storia del secolo xiii		Milano	Edoardo Sonzogno	Francesco Domenico Guerrazzi (1804-1873)

Το τελευταίο μέρος της ιταλικής γραμματείας στη Μανούσειο βιβλιοθήκη της Σιάτιστας αποτελούν οι ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος, δηλαδή ορισμένες μεταφράσεις από τα ιταλικά στα αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά ή άλλα κείμενα, συνήθως στις γλώσσες αυτές, με θέμα την Ιταλία ή κάτι σχετικό με τον ιταλικό πολιτισμό. Συναντούμε μεταφράσεις, περισσότερο στα γερμανικά, του Μεταστασίου, του Δάντη, του Μακιαβέλι, του Πετράρχη, του Torquato Tasso και άλλων σπουδαίων συγγραφέων της ιταλικής λογοτεχνίας.

Πίνακας 4.2.2.3 Οι 26 ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος σε χρονολογική σειρά.

ΤΙΤΛΟΣ	ΕΤΟΣ	ΤΟΠΟΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
Les delices de l'Italie τ. 1ος	1743	Amsterdam	Chez Pierre Morlier		
Les delices de l'Italie τ. 2ος	1743	Amsterdam	Chez Pierre Morlier		
Les delices de l'Italie τ. 4ος	1743	Amsterdam	Chez Pierre Morlier		
Herrn von Veneroni Italianisch-Franzosisch-	1760	Frankfurt und Leipzig	Bey Johann Benjamin	Herrn Veneroni 1642-1708	επιμελ. Giovanni Tomaso di Castelli

und Teutsche Grammatica oder Sprach-Meister			Andrea		
Des Herrn Abt Peter Metastasio Kayserl. Konigl. Hofpoetens Dramatische Gedichte 1ος τόμ.	1768	Frankfurt und Leipzig	Krautzischen Buchhandlung	Pietro Metastasio	
Dante Alighieri von dem Paradiese	1769	Leipzig	Kosten	Dante Alighieri	L. Bachenschwanz
Des Herrn Abt Peter Metastasio Kayserl. Konigl. Hofpoetens Dramatische Gedichte 6ος τόμ.	1774	Frankfurt und Leipzig	Krautzischen Buchhandlung	Pietro Metastasio	
Die Briefe des Horaz	1793	Vienna	Kosten der Herausgeber	Οράτιος 65-8 π.Χ.	Christoph Martin Wieland (1733- 1813)
Des Nikolaus Machiavelli Florentinische Geschichten	1817	Vienna	Verlage der F. Buchhandlung	Niccoló Machiavelli 1469- 1527	Wilhelm Neumann
Lehrbuch der italischen sprache	1819	Leipzig	Weygandsche n Buchhandlung	Gottlob Heinrich Adolph Wagner 1774- 1835	
Auserlesene gedichte 2ος τόμ.	1821	Zwickau	Bey den Gebrudern Schumann	Torquato Tasso 1544-1595	Karl Forster 1784- 1841
Auserlesene gedichte	1821	Zwickau	Bey den Gebrudern Schumann	Torquato Tasso 1544-1595	Karl Forster 1784- 1841

Befreytes Jerusalem VIII- XIV	1825	Vienna	Gedruckt und verlegt bey Chr. Fr. Schade	Torquato Tasso 1544-1595	Karl Streckfutz
Befreytes Jerusalem	1825	Vienna	Gedruckt und verlegt bey Chr. Fr. Schade	Torquato Tasso 1544-1595	Karl Streckfutz
Die gottliche Komodie des Dante 1ος τόμ.	1826	Vienna	Gedruckt und verlegt bey Chr. Fr. Schade	Dante Alighieri	Karl Ludwig Kannegiesser 1781- 1864
Die gottliche Komodie des Dante 5ος τόμ.	1826	Vienna	Gedruckt und verlegt bey Chr. Fr. Schade	Dante Alighieri	Karl Ludwig Kannegiesser 1781- 1864
Die gottliche Komodie des Dante	1826	Vienna	Gedruckt und verlegt bey Chr. Fr. Schade	Dante Alighieri	Karl Ludwig Kannegiesser 1781- 1864
Italienische Gedichte 2ος τόμ.	1827	Vienna	Gedruckt und verlegt bey Chr. Fr. Schade	Francesco Petrarca 1304- 1374	Karl Forster 1784- 1841
Italienische Gedichte	1827	Vienna	Gedruckt und verlegt bey Chr. Fr.	Francesco Petrarca 1304- 1374	Karl Forster 1784- 1841

			Schade	
Chariton	1827	Gratz	Christoph Penz	Albert Johann Polsterer
Der italienische Lehrer 1ος τομ.	1827	Berlin	Cosmar und Krause	Francesco Valentini
Der italienische Lehrer 2ος τομ.	1828	Leipzig	Verlag von Joh. Ambr. Barth	Francesco Valentini
Neueste theoretisch- praktische Italienische Sprachlehre für Deutsche	1829	Nurnberg	C. H. Zeh'schen Buchhandlung	Dominico Antonio Filippi
Reise in Italien	1840	Bremen	Verlag von Wilh Kaiser	Johann Paul E. Greverus
Cours theorique et pratique de la langue italienne	1843	Vienna	Chez Frederic Volke	Andreas Joseph Fornasari-Verce 1787- 1865
Unter-Italien und Sizilien	1889	Leipzig	Bibliographisc hes Institut	Theodor Gsell-Fels (1818-1898)

4.3 Ανάλυση των Corpora της Μανουσείου βιβλιοθήκης της Σιάτιστας: δείκτες και μεταβλητές

Η ανάλυση των πέντε Corpora της Μανουσείου πραγματοποιείται με τη βοήθεια οκτώ βασικών δεικτών και με την παράλληλη δημιουργία και κατασκευή των αντίστοιχων μεταβλητών περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης:

- τη θεματική ανάλυση σύμφωνα με το περιεχόμενο των τεκμηρίων,
- τη χρονολογική ανάλυση,
- την ανάλυση βάσει λογοτεχνικών περιόδων,
- τη γεωγραφική – χωρική ανάλυση,
- την ανάλυση της ομάδας πληθυσμού των συγγραφέων,

- την ανάλυση της ομάδας πληθυσμού των μεταφραστών,
- την ανάλυση της ομάδας πληθυσμού των εκδοτών και τυπογράφων,
- την ανάλυση της ομάδας πληθυσμού των κτητόρων και δωρητών.

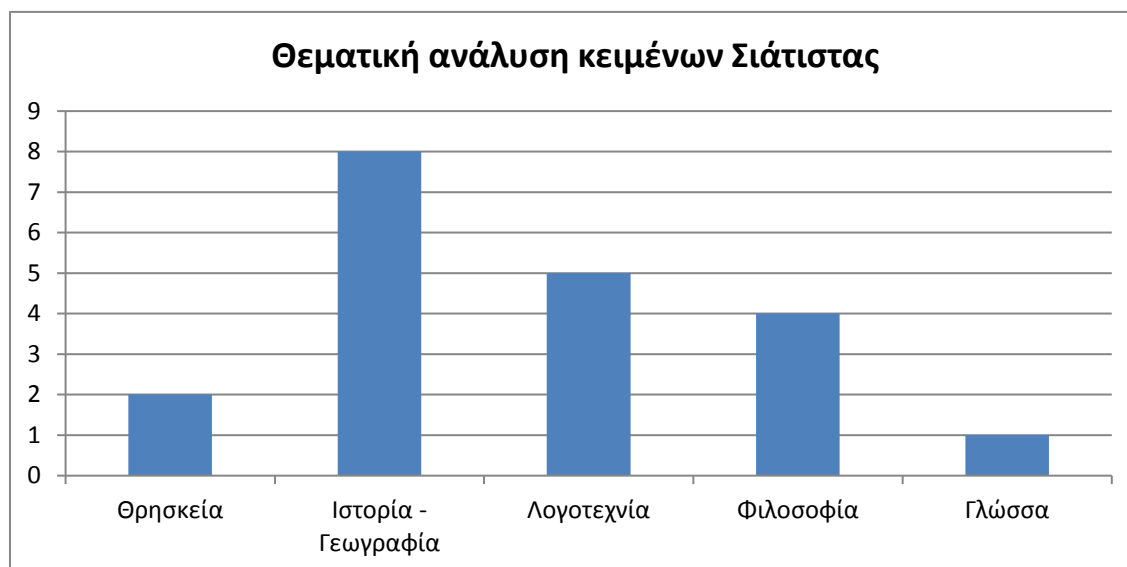
4.3.1 Θεματική ανάλυση και κατηγοριοποίηση των Corpora της Σιάτιστας

Η θεματική ανάλυση των πέντε ομάδων πληθυσμού κειμένων, δηλαδή των πέντε Corpora, βασίζεται στη δεκαδική ταξινόμηση Dewey, η οποία είναι μια βιβλιογραφική θεματική ταξινόμηση ευρύτερης αποδοχής σύμφωνα με το περιεχόμενο και το είδος κάθε κειμένου. Στη συνέχεια ακολουθούν τα διαγράμματα ανάλυσης για κάθε ομάδα πληθυσμού κειμένων, τα δεδομένα της ανάλυσης και ο αντίστοιχος σχολιασμός τους. Η ανάλυση των Corpora πραγματοποιείται ακριβώς με την ίδια σειρά παρουσίασης τους και γίνεται βάσει κοινών μεταβλητών, έτσι ώστε εύκολα τα δεδομένα να είναι συγκρίσιμα μεταξύ των διαφόρων Corpora, για να μπορούμε ακολούθως να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα μετά από τη συγκριτική και συστημική τους προσέγγιση και ανάλυση.

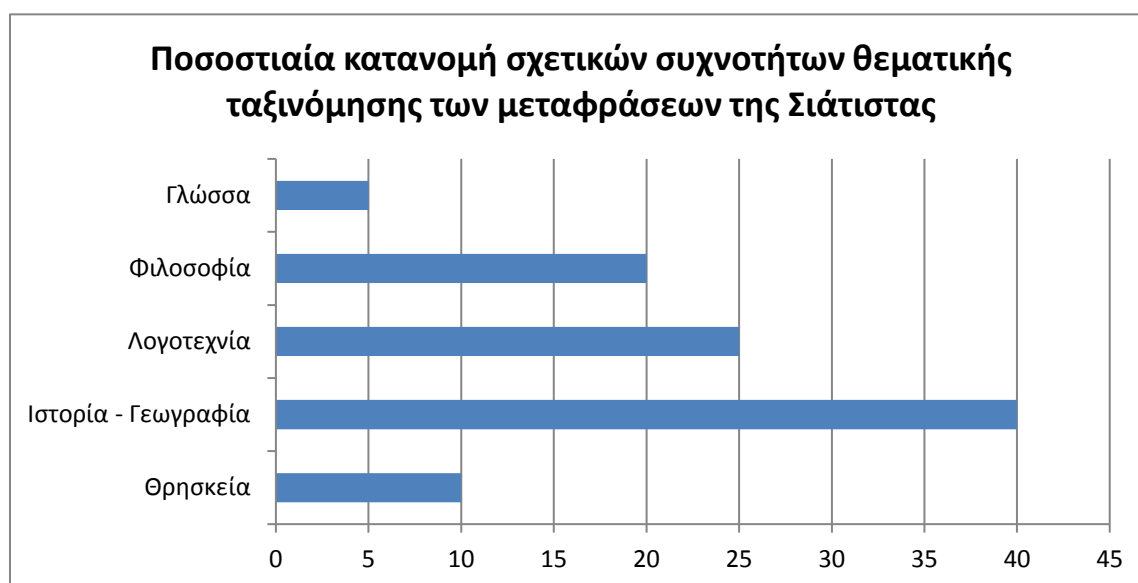
Η ποσοστιαία κατανομή των μεταφράσεων στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας ανά θεματική κατηγορία έχει ως εξής: οι μεταφράσεις ιταλικής λογοτεχνίας αποτελούν το 25%, οι μεταφράσεις ιστορικών ή γεωγραφικών κειμένων αποτελούν το 40%, οι μεταφράσεις θεολογίας ανέρχονται στο 10%, φιλοσοφίας 20%, εκπαίδευσης 5%. Επίσης, η πλειοψηφία των έντυπων εκδόσεων ανήκουν στην περίοδο του Διαφωτισμού.

Πίνακας 4.3.1.1 Θεματική ταξινόμηση των 20 μεταφράσεων της ΜΔΚΙΒΣ

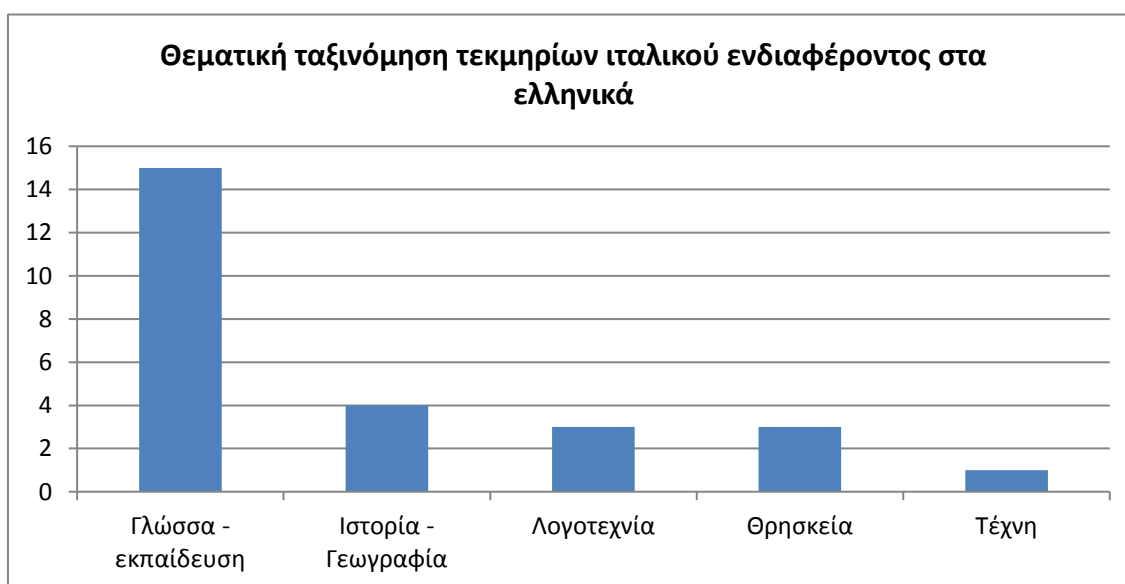
Πίνακας 4.3.1.2 Θεματική ταξινόμηση (σχετικές συχνότητες) των 20 μεταφράσεων της ΜΔΚΙΒΣ

Από τη θεματική ανάλυση του σώματος των τίτλων των έντυπων εκδόσεων μεταφράσεων της ιταλικής γραμματείας στην παλαιά συλλογή της Μανουσειού βιβλιοθήκης της Σιάτιστας, παρατηρούμε μια προτίμηση σε μεταφράσεις φιλοσοφίας, λογοτεχνίας και κυρίως ιστορίας και γεωγραφίας. Οι προτιμήσεις του αναγνωστικού κοινού της Σιάτιστας ήταν κοσμικού και ουμανιστικού χαρακτήρα, στοιχείο κοινό με τις μεταφράσεις της ΚΔΒΚ. Θα ήταν αναμενόμενο να συναντήσουμε ένα σώμα κειμένων κυρίως θεολογικού και εκκλησιαστικού περιεχομένου,

δεδομένου ότι βρισκόμαστε υπό Οθωμανικό ζυγό και η υποτυπώδης εκπαίδευση στα χρόνια εκείνα είχε πρωτίτως εκκλησιαστικό χαρακτήρα. Αντίθετα οι μεταφράσεις της ιταλικής γραμματείας στη Μανούσειο καταδεικνύουν τον αστικό χαρακτήρα των προτιμήσεων του αναγνωστικού κοινού της Σιάτιστας, εναρμονισμένες με τις επιταγές του κινήματος του Διαφωτισμού. Ανάλογη κατάσταση, ιδιάζουσα για τα δεδομένα της εποχής, επικρατεί και στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ των οποίων το περιεχόμενο έχει επίσης αστικό χαρακτήρα και η συντριπτική πλειοψηφία των τίτλων ανήκει στην περίοδο του Διαφωτισμού ή λίγα χρόνια πριν ή μερικά χρόνια μετά.

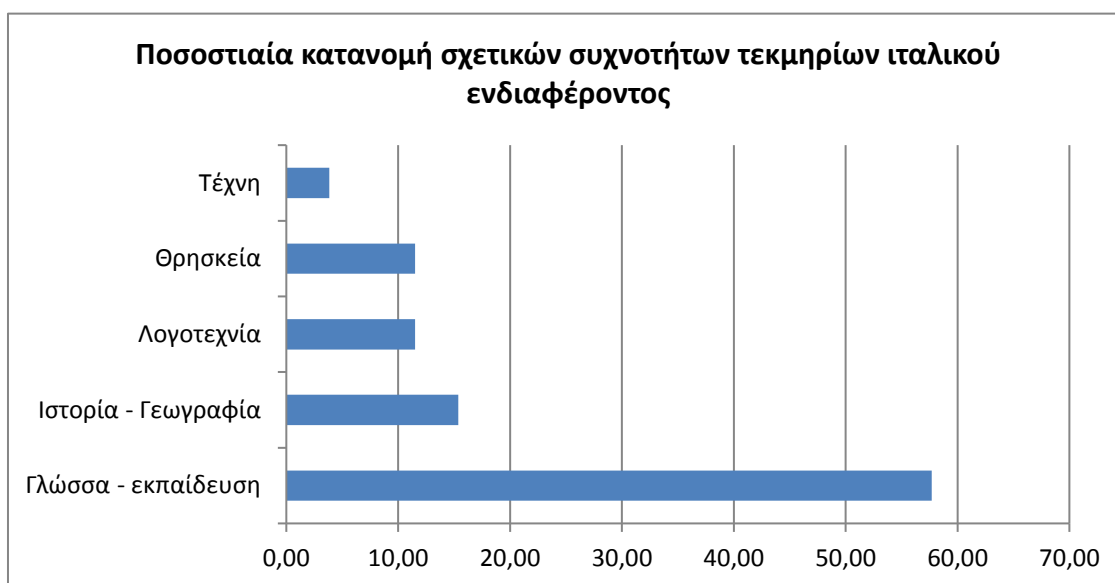
Πίνακας 4.3.1.3 Θεματική ταξινόμηση των 26 τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα της Σιάτιστας.

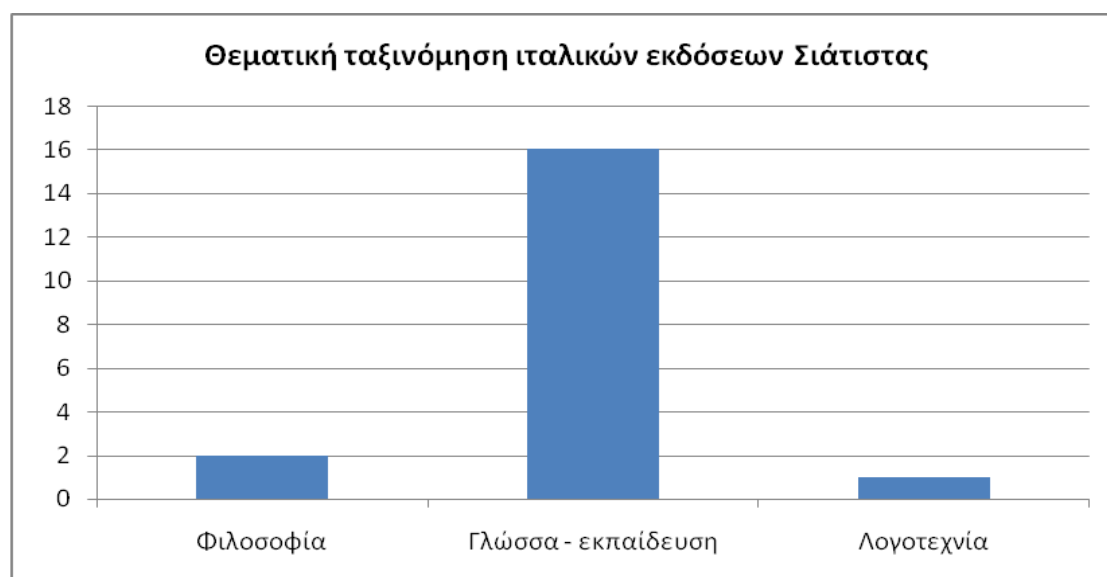
Από τη θεματική ταξινόμηση των 26 τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα της Σιάτιστας παρατηρείται μια ισχυρή προτίμηση σε έντυπες εκδόσεις εκπαιδευτικού περιεχομένου. Σε αναλογία με την περίπτωση του σώματος τίτλων των τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα στην ΚΔΒΚ, βλέπουμε και εδώ επίσης ιταλο-ελληνικά και ελληνο-ιταλικά λεξικά, γραμματικές της ιταλικής γλώσσας και βιβλία εκμάθησης των ιταλικών. Το νέο αυτό δεδομένο που προκύπτει από την θεματική ανάλυση των σωμάτων έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες της Σιάτιστας και της Κοζάνης στη Δυτική Μακεδονία,

καθρεπτίζει την ανάγκη των τοπικών κοινωνιών της εποχής για την εκμάθηση της ιταλικής γλώσσας, ως *lingua commercialis* όχι μόνο της ιταλικής χερσονήσου αλλά και των περισσότερων περιοχών της Αυστροουγγαρίας, χώρες στις οποίες δραστηριοποιούνταν εκατοντάδες οικογένειες Δυτικομακεδόνων διατηρώντας μεταφορικές ή εμπορικές επιχειρήσεις.

Πίνακας 4.3.1.4 Θεματική ταξινόμηση σχετικών συχνοτήτων των 26 τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική γλώσσα της Σιάτιστας.

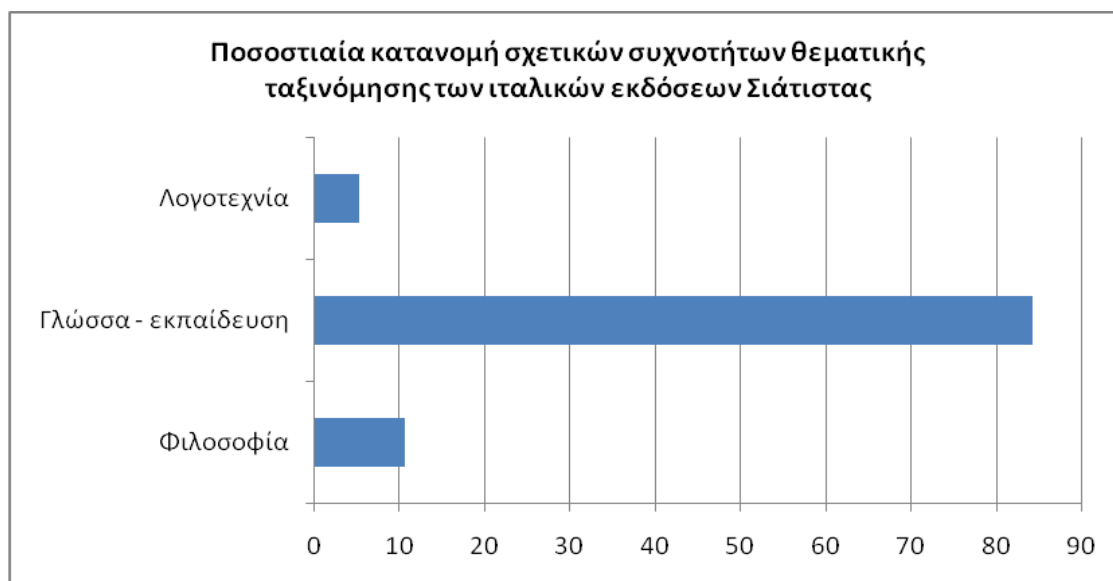

Πίνακας 4.3.1.5 Θεματική ταξινόμηση των 19 τεκμηρίων ιταλικών εκδόσεων της Σιάτιστας.

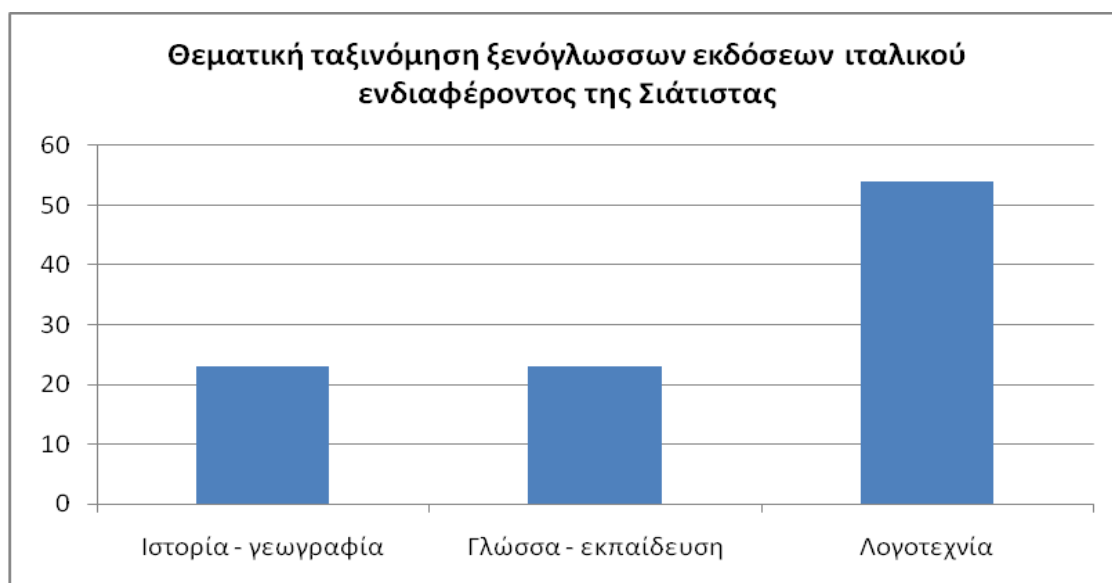

Η προτίμηση τίτλων εκπαιδευτικού περιεχομένου παρατηρείται σε όλα τα επιμέρους σώματα κειμένων τόσο στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας όσο και της Κοζάνης. Εκτός από το ομοιογενές από άποψη θεματικού περιεχομένου corpus των έντυπων εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας, όπου έχουμε συγκεντρώσει αποκλειστικά τους τίτλους λογοτεχνίας, τα υπόλοιπα corpora εμφανίζουν μια ξεκάθαρη προτίμηση σε τίτλους γλώσσας και εκπαίδευσης. Στη Σιάτιστα, επί παραδείγματι, συναντάμε λεξικά ιταλο-ελληνικά και ελληνο-ιταλικά από Έλληνες εκδότες της Βενετίας, όπως το *Θησαυρός τετράγλωσσος* του Γεράσιμου Βλάχου σε έκδοση του Νικολάου Γλυκύ το 1784, λεξικά ιταλικά από πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις, όπως το *Vocabolario della Crusca* του 1623 σε έκδοση Iacopo Sarzina από τη Βενετία, τίτλους στα γερμανικά ή γαλλικά για την εκμάθηση της ιταλικής, όπως το *Herrn von Veneroni Italianisch-Franzosisch und Teutsche Grammatica oder Sprach-Meister* του 1760 από Frankfurt und Leipzig. Κοινός παρονομαστής της συγκέντρωσης και της χρήσης όλων των λεξικών, γραμματικών και εγχειριδίων εκμάθησης της ιταλικής, ήταν η απόκτηση του προσόντος της γνώσης της γλώσσας από τους νέους Σιατιστινούς και Κοζανίτες για την στελέχωση των επιχειρήσεων των ομογενών των Αυστροουγγρικών περιοχών.

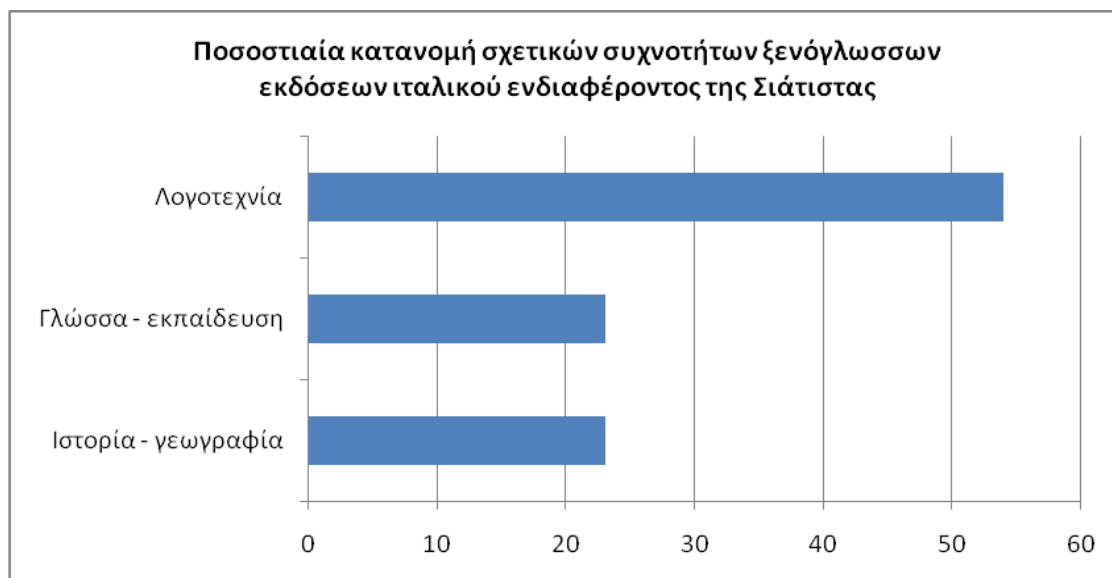
Πίνακας 4.3.1.6 Θεματική ταξινόμηση σχετικών συχνοτήτων των 19 τεκμηρίων ιταλικών εκδόσεων της Σιάτιστας.

Πίνακας 4.3.1.7 Θεματική ταξινόμηση των 26 ξενόγλωσσων τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος της Σιάτιστας.

Πίνακας 4.3.1.8 Θεματική ταξινόμηση σχετικών συχνοτήτων των 26 τεκμηρίων ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος της Σιάτιστας.

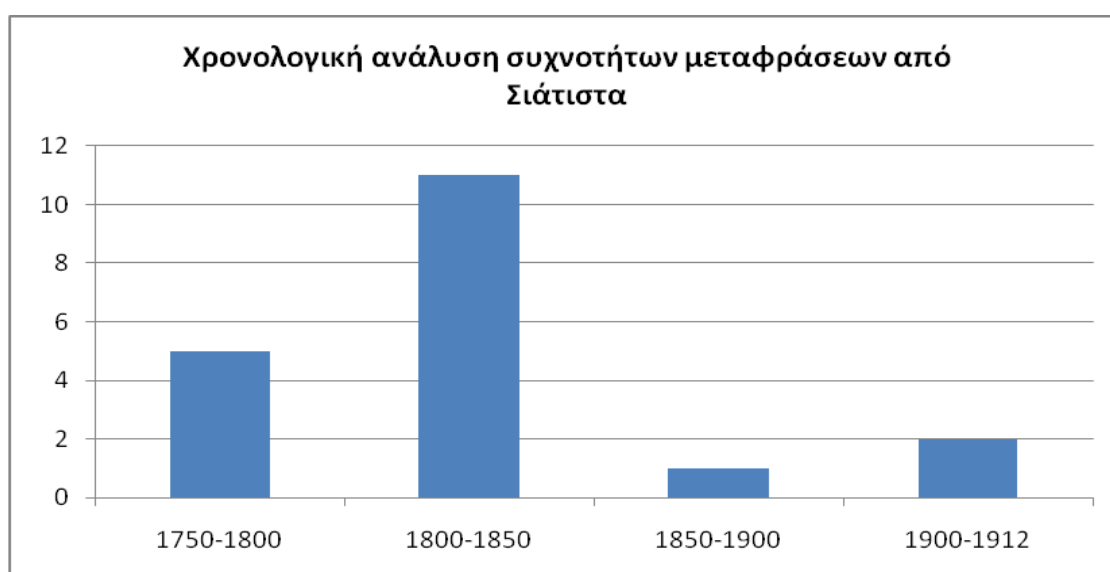

Από τους παραπάνω πίνακες φαίνονται επίσης οι προτιμήσεις του αναγνωστικού κοινού που δεν γνώριζε την ιταλική γλώσσα αλλά είχε τη δυνατότητα πρόσβασης σε πρωτότυπα κείμενα της γαλλικής, γερμανικής ή αγγλικής. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση σώματος τίτλων οι προτιμήσεις παραμένουν σταθερές: λογοτεχνία, γλώσσα και ιστορία – γεωγραφία αποτελούν τις κύριες επιλογές.

4.3.2 Χρονολογική διάσταση και ανάλυση των Corpora της Μανουσείου βιβλιοθήκης της Σιάτιστας

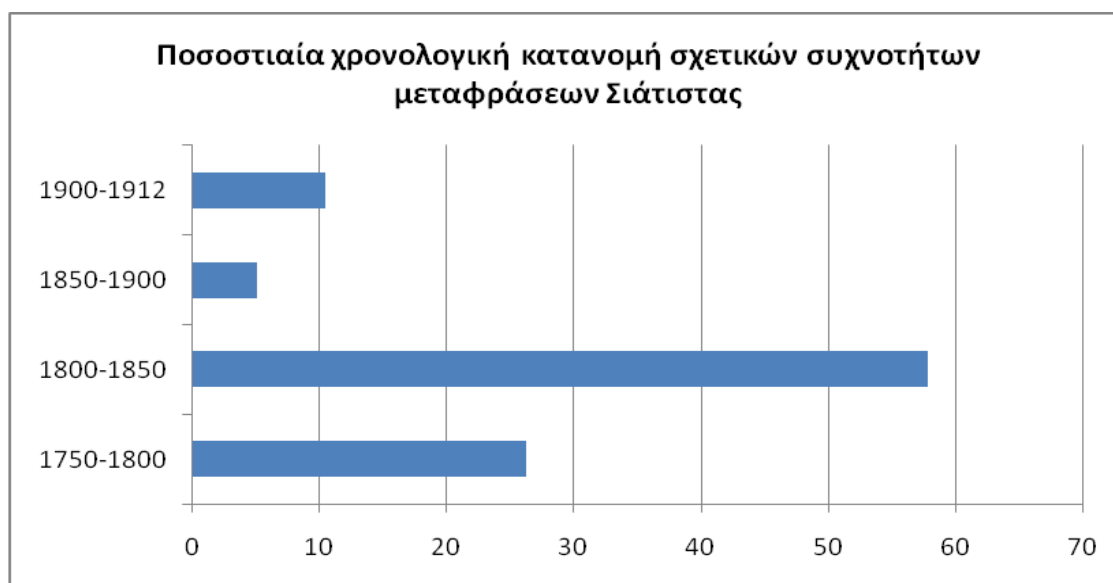
Η μεταβλητή του χρόνου είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντική για να κατανοήσουμε καλύτερα τη σύνθεση και το περιεχόμενο των Corpora της Μανουσείου βιβλιοθήκης. Ο χρόνος παραγωγής μιας έντυπης έκδοσης, είναι ένα στοιχείο το οποίο σηματοδοτεί τη θέση του κειμένου σε διαχρονικό επίπεδο. Επίσης, αποτελεί όριο για την χρονολόγηση της εισόδου και της πρόσληψης μιας μετάφρασης ενός ξενόγλωσσου κειμένου. Στην περίπτωση της χρονολογικής ανάλυσης των Corpora της Μανουσείου βιβλιοθήκης της Σιάτιστας, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των μεταφράσεων ανήκει στην περίοδο 1750-1850, δηλαδή σε γενικές γραμμές στην περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η παρουσία μεταφράσεων ελαχιστοποιείται μετά το 1850, δηλαδή ουσιαστικά μετά από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους και τη συγκέντρωση στη νέα πρωτεύουσα την Αθήνα όλων των πνευματικών, διοικητικών και οικονομικών δραστηριοτήτων. Αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζουν όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο και τα τεκμήρια των έντυπων εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας στην ΚΔΒΚ.

Πίνακας 4.3.2.1 Η χρονολογική ανάλυση συχνοτήτων των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της Σιάτιστας.

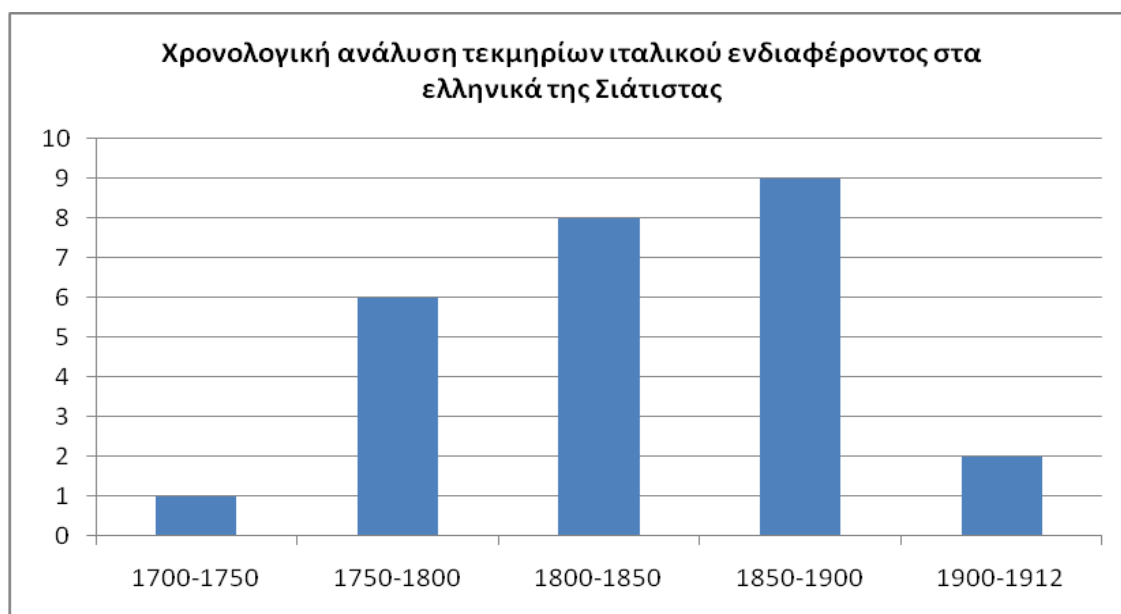
Η πλειοψηφία επομένως των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά είχε παραχθεί στα χρόνια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, περίοδο σχετικής ακμής για τις πόλεις της Δυτικής Μακεδονίας που διατηρούσαν έντονες οικονομικές σχέσεις με περιοχές της Αυστροουγγαρίας, Ιταλίας, Μολδοβλαχίας, Γερμανίας και Γαλλίας.

Πίνακας 4.3.2.2 Η χρονολογική ανάλυση σχετικών συχνοτήτων των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της Σιάτιστας.

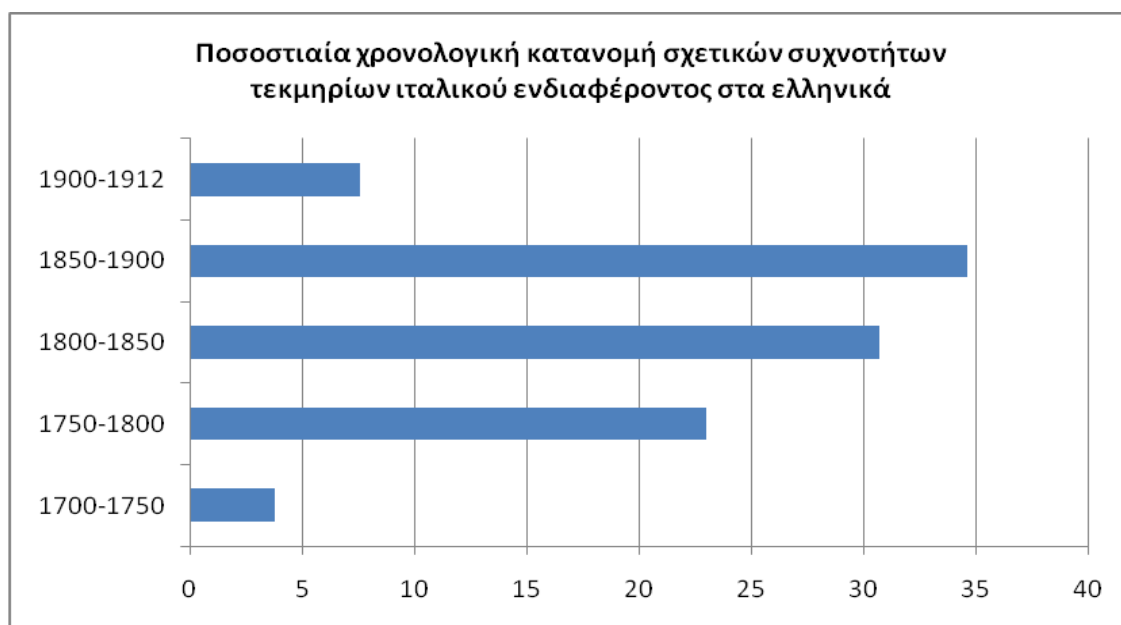

Η περίπτωση του corpus των τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της Σιάτιστας είναι όμως διαφορετική. Παρατηρείται μια αύξηση με αριθμητική πρόοδο, από το 1700 έως το 1900, των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά όλων των γνωσιολογικών πεδίων.

Πίνακας 4.3.2.3 Η χρονολογική ανάλυση συχνοτήτων των τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της Σιάτιστας.

Πίνακας 4.3.2.4 Η χρονολογική ανάλυση σχετικών συχνοτήτων των τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της Σιάτιστας.

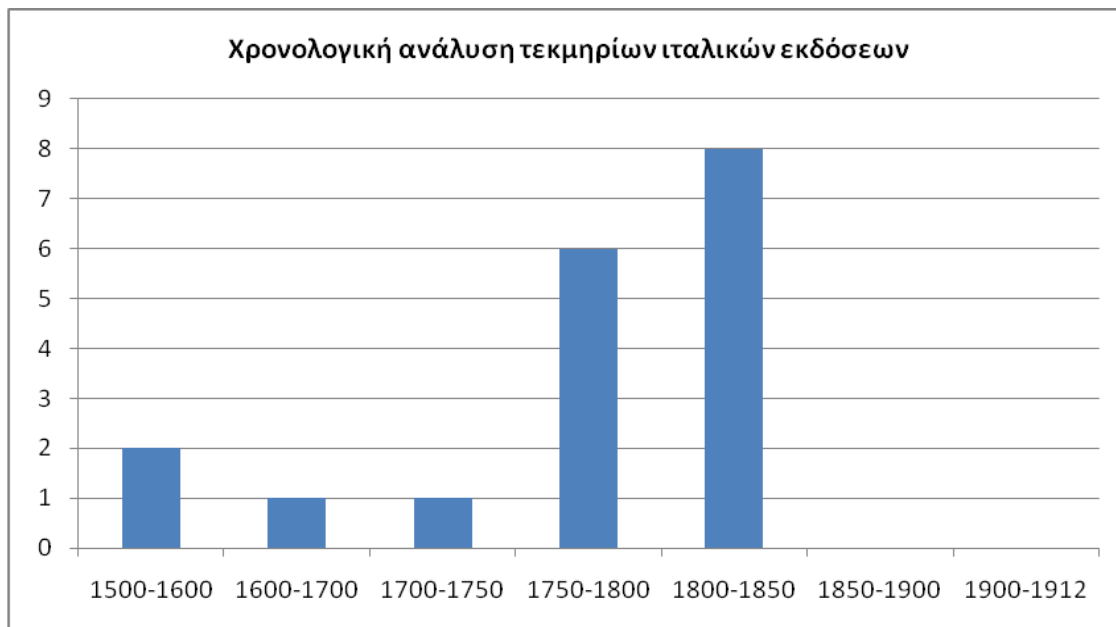

Αντίθετα οι ιταλικές πρωτότυπες εκδόσεις ουσιαστικά διακόπτονται από το 1850 και μετά. Οι ιταλικές εκδόσεις, που περιλαμβάνουν κείμενα όλων των γνωσιολογικών πεδίων της ιταλικής γραμματείας πλην των πρωτότυπων κειμένων ιταλικής λογοτεχνίας, παρουσιάζουν ανάλογη εικόνα

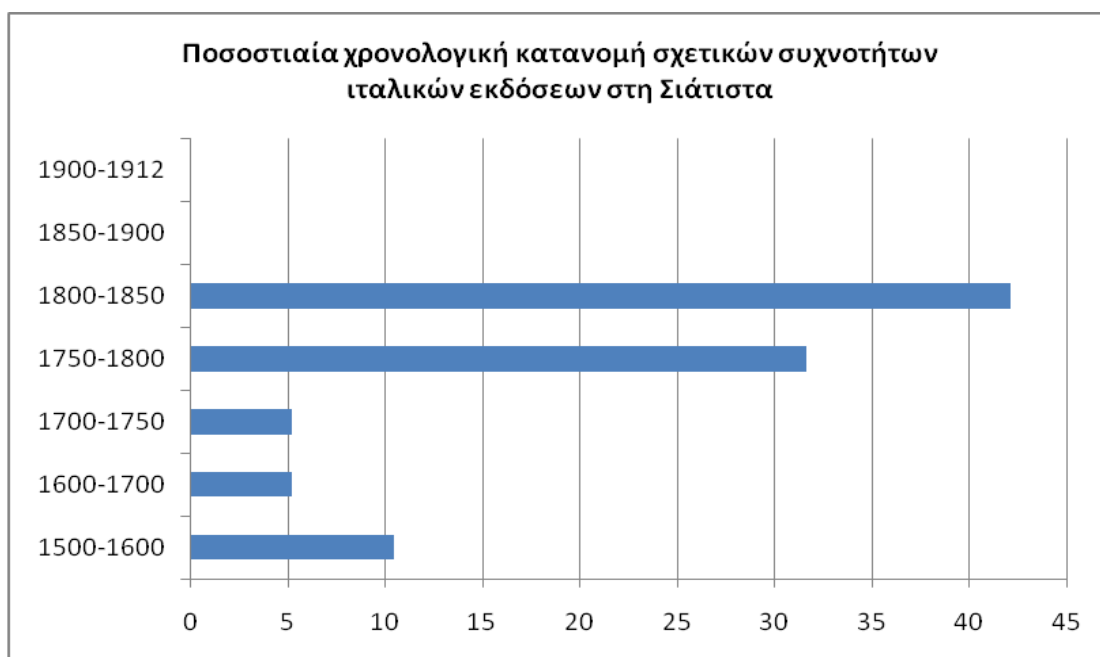

με τις μεταφράσεις. Ενώ η παρουσία των μεταφράσεων μειώνεται καθοριστικά μετά το 1850, η παρουσία ιταλικών εκδόσεων εξαφανίζεται.

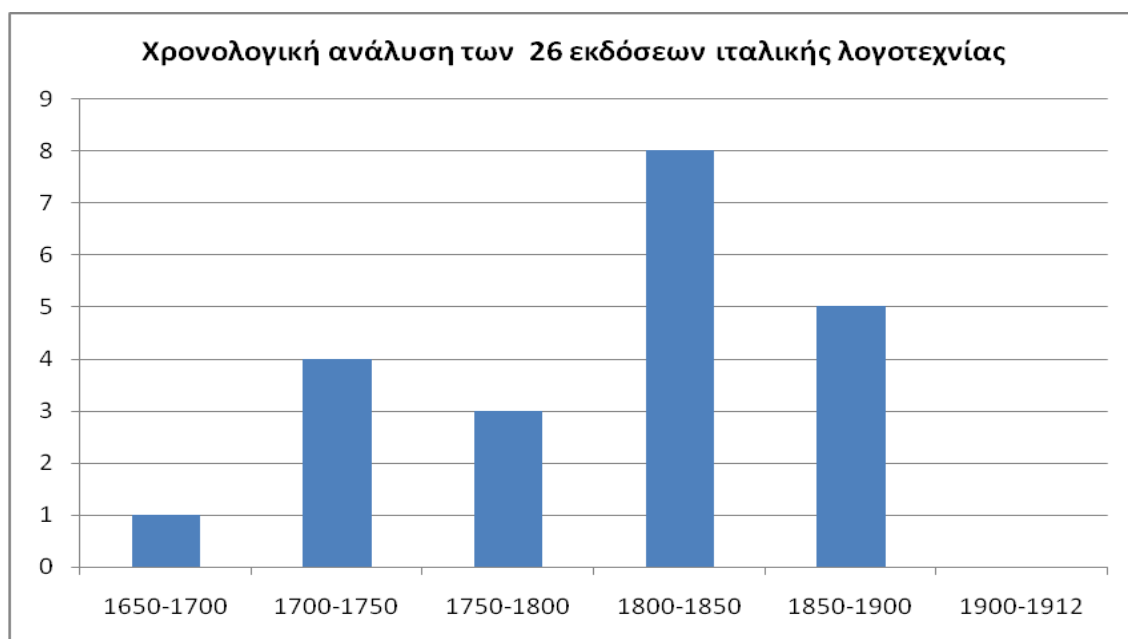
Πίνακας 4.3.2.5 Η χρονολογική ανάλυση συχνότητων των ιταλικών εκδόσεων στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας.

Πίνακας 4.3.2.6 Η χρονολογική ανάλυση των σχετικών συχνότητων των ιταλικών εκδόσεων στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας.

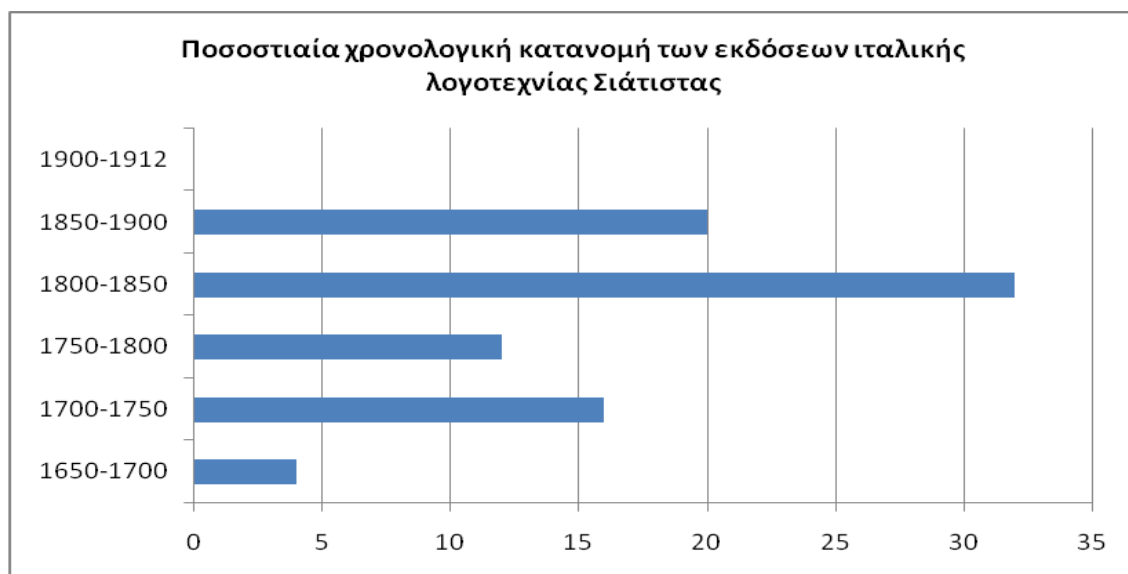

Πίνακας 4.3.2.7 Η χρονολογική ανάλυση συχνοτήτων των εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας.

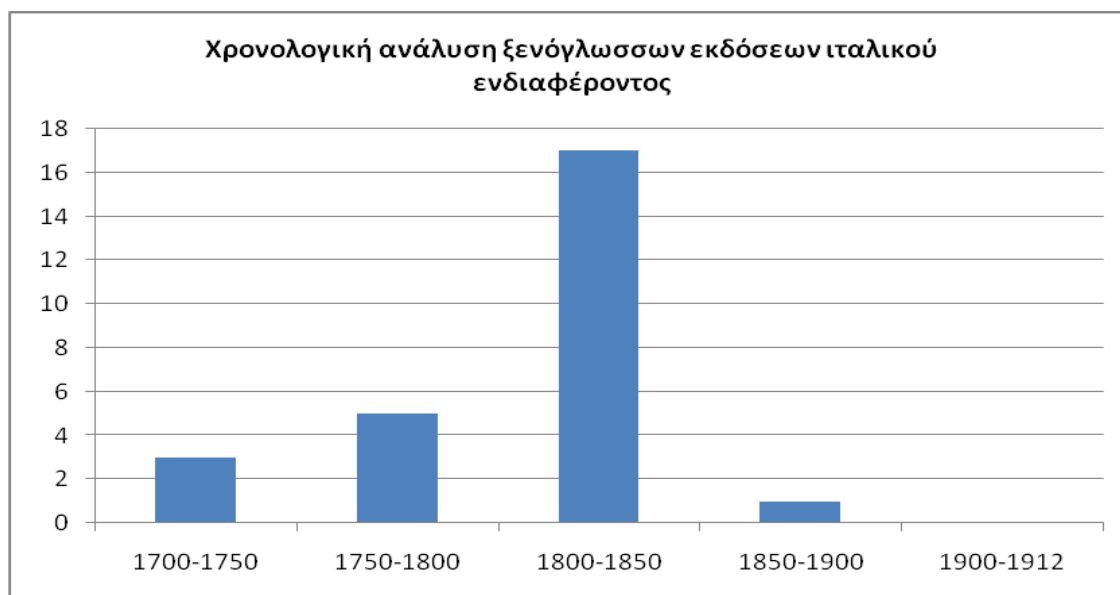
Από τη χρονολογική ανάλυση των εκδόσεων της ιταλικής λογοτεχνίας στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας, εντοπίζουμε μια μείωση της παρουσίας τεκμηρίων με χρονολογία έκδοσης μετά το 1850. Η τάση είναι παρόμοια με τις προηγούμενες περιπτώσεις των μεταφράσεων και των ιταλικών εκδόσεων, αλλά σε λιγότερο έντονο βαθμό.

Πίνακας 4.3.2.8 Η χρονολογική ανάλυση των σχετικών συχνοτήτων των εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας.

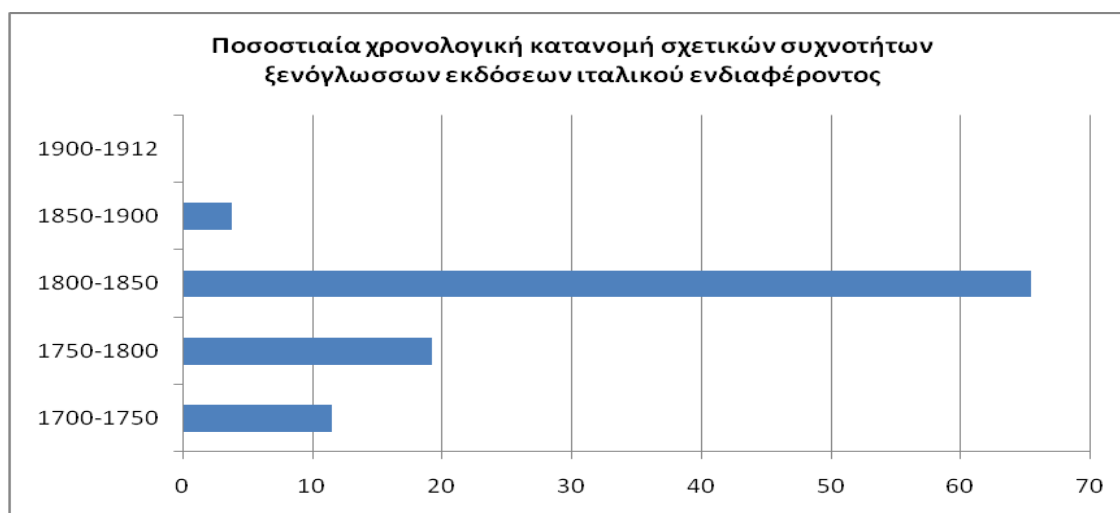

Η χρονολογική ανάλυση συχνοτήτων των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στη Σιάτιστα επιβεβαιώνει τα δύο κυρίαρχα φαινόμενα, που εντοπίζονται σε όλα τα σώματα τίτλων της ιταλικής γραμματείας της Μανουσειού σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Στατιστικά αποδεικνύεται ότι τα περισσότερα κείμενα έχουν εκδοθεί κατά τη διάρκεια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ή λίγο πριν ή λίγο μετά, δηλαδή μέσα στην εκατονταετία 1750-1850. Επιπλέον, παρουσιάζεται η τάση μείωσης της παρουσίας τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας μετά το 1850.

Πίνακας 4.3.2.9 Η χρονολογική ανάλυση συχνοτήτων των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας.

Πίνακας 4.3.2.10 Η χρονολογική ανάλυση των σχετικών συχνοτήτων των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας.

Συνολικά, από τη χρονολογική ανάλυση προκύπτουν νέα δεδομένα, τα οποία θα ήταν ευχής έργο να συγκριθούν με αντίστοιχες μελέτες κειμένων της γαλλικής ή της γερμανικής γραμματείας, έτσι ώστε να φθάσουμε σε ολοκληρωμένα συμπεράσματα για τις προτιμήσεις της τοπικής κοινωνίας και τις περιόδους αύξησης ή μείωσης των ξενόγλωσσων επιδράσεων.

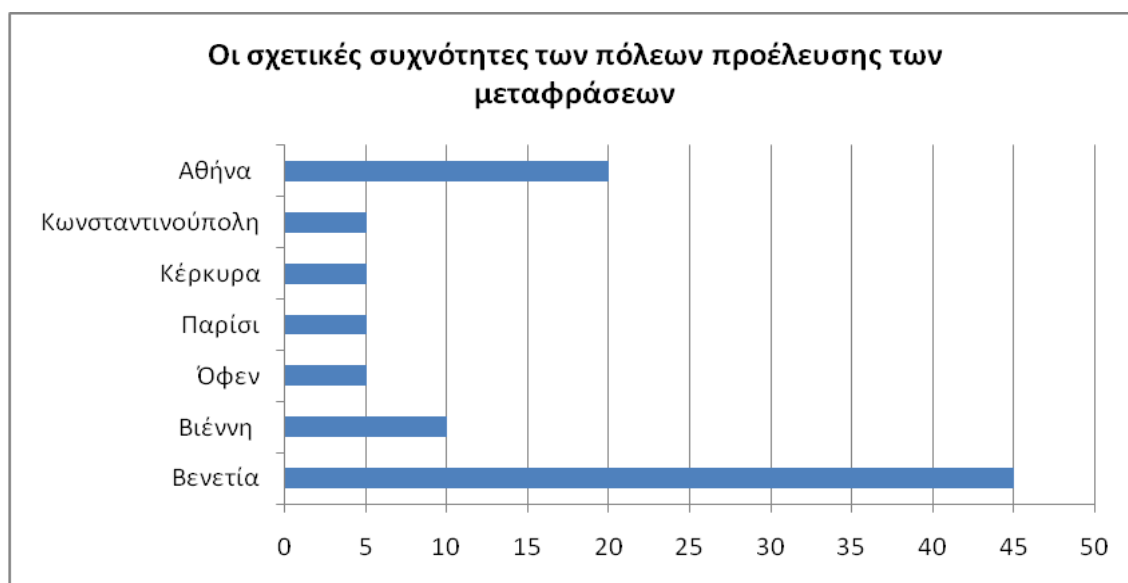
4.3.3 Η γεωγραφική διάσταση και ανάλυση των corpora της Μανουσείου

Οι έντυπες εκδόσεις μας παρέχουν επίσης δεδομένα γεωγραφικού, τοπολογικού ενδιαφέροντος. Ουσιαστικά, μας δίνεται η δυνατότητα να γνωρίσουμε τον τόπο παραγωγής και προέλευσης μιας έκδοσης. Βάσει των γεωγραφικών δεδομένων της εκδοτικής παραγωγής, μπορούμε να ανασυνθέσουμε ένα χάρτη με τα αποτελέσματα της ανάλυσης των χωρικών συντεταγμένων, ο οποίος να παρουσιάζει τις πόλεις προέλευσης των τεκμηρίων και κατά συνέπεια και τις περιοχές γεωπολιτισμικής επιρροής των corpora της βιβλιοθήκης. Η γεωγραφική προέλευση του κειμενικού πολιτισμικού κεφαλαίου αποτυπώνει τις γεωπολιτισμικές σχέσεις μεταξύ των πόλεων της Σιάτιστας και της Κοζάνης με τα εκδοτικά κέντρα της εκάστοτε εποχής. Τα σημαντικότερα εκδοτικά κέντρα που αναδύονται από τη γεωγραφική ανάλυση είναι φυσικά στην ιταλική χερσόνησο η Βενετία, η Ρώμη και η Φλωρεντία, ως κλασικά επίσης πνευματικά κέντρα του Ουμανισμού και της Αναγέννησης. Πέρα από τις ιταλικές περιοχές, η Βιέννη, η Λειψία και αργότερα η Αθήνα, αποτελούν εκδοτικά κέντρα προέλευσης πολλών τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας στη Σιάτιστα.

Πίνακας 4.3.3.1 Γεωγραφική ανάλυση των μεταφράσεων της Σιάτιστας.

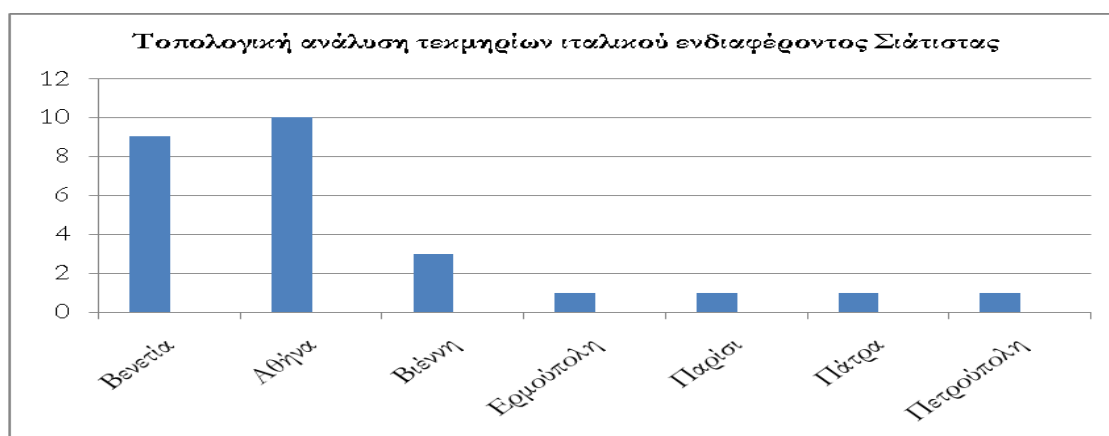

Πίνακας 4.3.3.2 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι σχετικές συχνότητες των πόλεων προέλευσης των μεταφράσεων της Σιάτιστας.

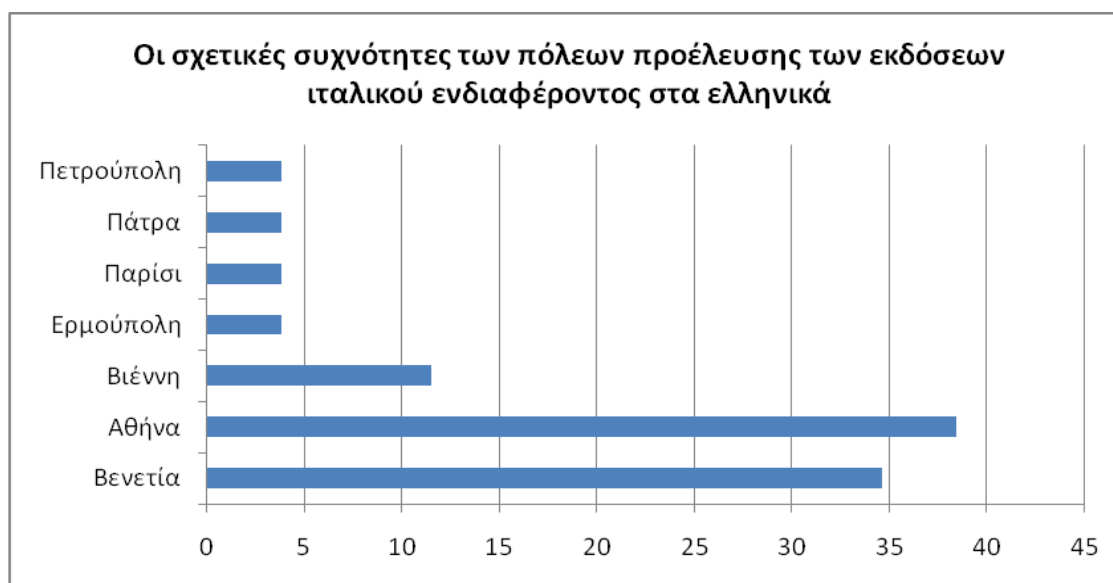

Σχεδόν οι μισές μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά έχουν παραχθεί στη Βενετία, για την ακρίβεια το 45% του συνόλου, γεγονός το οποίο αναδεικνύει την Γαληνοτάτη ως κύρια πηγή προέλευσης, εισόδου, επιρροής και πρόσληψης της ιταλικής λογοτεχνίας και της ιταλικής γραμματείας γενικότερα στο νεοελληνικό πολιτισμικό σύστημα εισαγωγής. Το πολιτισμικό αποτύπωμα των μεταφράσεων προερχομένων από τα εκδοτικά εργαστήρια και τυπογραφεία της Βενετίας, επιβεβαιώνει το σπουδαίο ρόλο που διαδραμάτισε η πόλη των δόγηδων στη στενή σχέση μεταξύ του ελληνικού και ιταλικού πολιτισμού.

Πίνακας 4.3.3.3 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι πόλεις προέλευσης των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της Σιάτιστας.

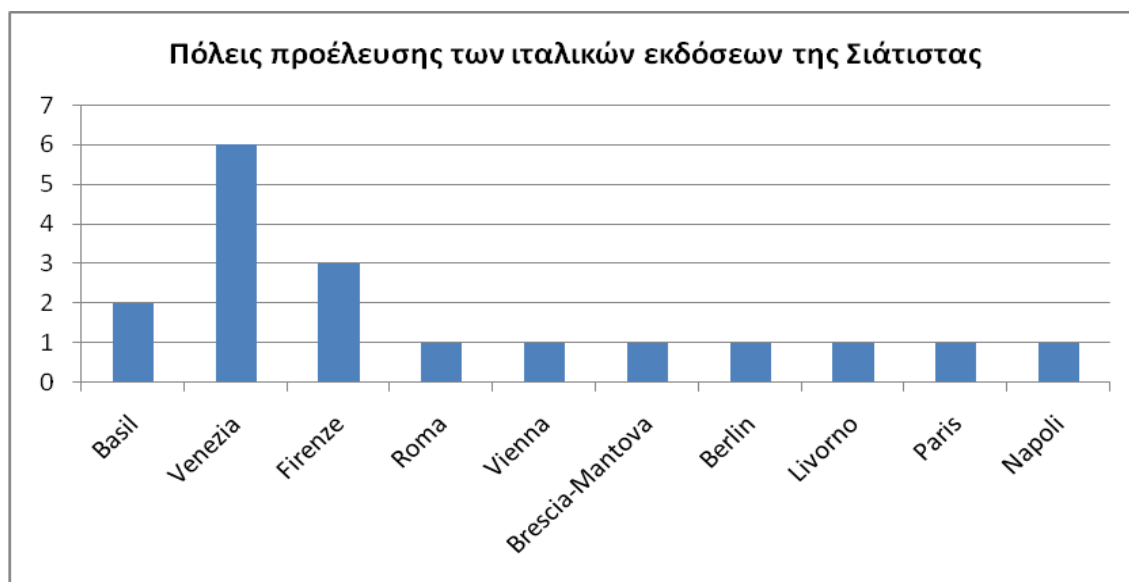
Πίνακας 4.3.3.4 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι σχετικές συχνότητες των πόλεων προέλευσης των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της Σιάτιστας.

Από τη γεωγραφική ανάλυση των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της Σιάτιστας, διακρίνουμε τη σπουδαιότητα και πάλι της Βενετίας και της Βιέννης και αργότερα προς το τέλος του 19^{ου} αι. προστίθεται η παραγωγή προερχόμενη από τυπογραφεία των Αθηνών. Οι μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά και οι ελληνικές εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος έχουν ένα αδιαφιλονίκητο εκδοτικό κέντρο, τη Βενετία. Το πολιτισμικό αποτύπωμα των περισσότερων τεκμηρίων φέρει τη σφραγίδα της Βενετίας εξαιτίας ορισμένων λόγων. Η Βενετία σε αντίθεση με τη Γένοβα και τις άλλες ναυτικές δημοκρατίες διακρίθηκε στα γράμματα και στον πολιτισμό όσο καμία άλλη πόλη της Ιταλίας. Αποτέλεσε μαζί με τη Ρώμη και τη Φλωρεντία, ένα από τα τρία σημαντικότερα κέντρα του Ουμανισμού και της Αναγέννησης. Το συγκεκριμένο γεγονός συνδέεται με το ότι οι ανωτέρω πόλεις δέχθηκαν το μεγαλύτερο κύμα μετανάστευσης λογίων από την Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (1300-1500) στην παγκόσμια ιστορία, πράγμα που προκάλεσε έκρηξη των σπουδών και των επιστημών. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι μετά την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως στους Οθωμανούς, η ελληνική κοινότητα της Βενετίας αποτελούσε το 15% του πληθυσμού της πόλης, η οποία, στα μέσα του 15^{ου} αι. αριθμούσε περίπου 150.000 κατοίκους.

Παράλληλα με την έντονη πνευματική κίνηση, στη Βενετία άνθισε η τυπογραφία ήδη από το τέλος του 15^{ου} αι. με κορυφαίο εκπρόσωπο τον Άλδο Μανούτιο. Σύμφωνα με τον Στάικο (2016: xvii) το τυπογραφείο του είχε εξελιχθεί σε Ακαδημία. Πολλοί περιορισμοί που υφίσταντο στο παπικό κράτος της εκκλησίας στη Ρώμη, δεν υπήρχαν στη Βενετία, πράγμα που διευκόλυνε την εκδοτική κίνηση και παραγωγή.

Πίνακας 4.3.3.5 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι πόλεις προέλευσης των τεκμηρίων ιταλικών εκδόσεων της Σιάτιστας.

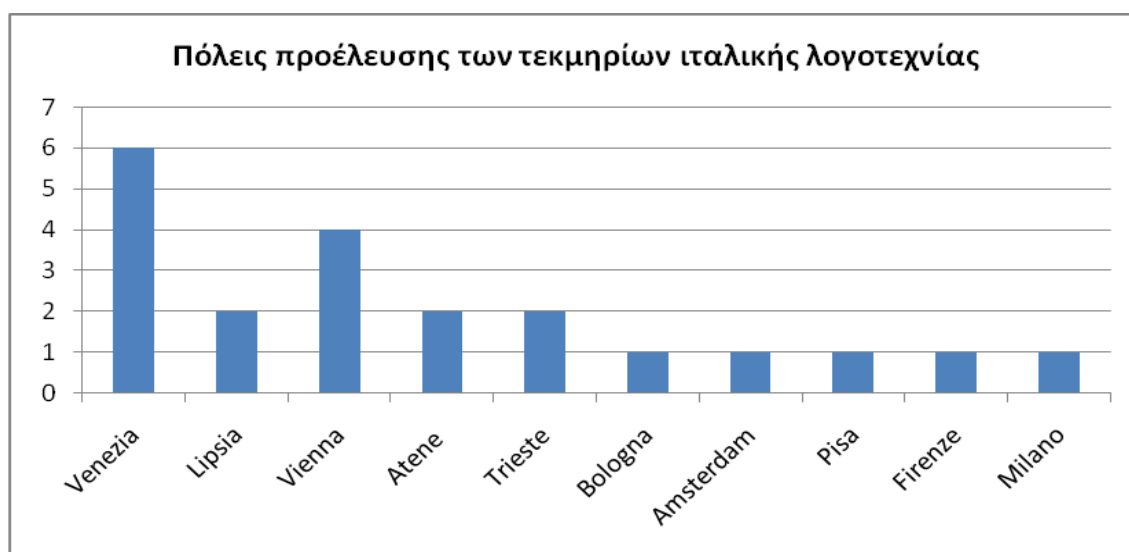

Όπως δείχνει ο παραπάνω πίνακας, ο οποίος αναφέρεται στις πόλεις προέλευσης των ιταλικών εκδόσεων, αλλά και τα επόμενα διαγράμματα που περιλαμβάνουν τις αναλύσεις προέλευσης των εκδόσεων ιταλικής λογοτεχνίας, αποδεικνύεται ότι το μεγαλύτερο μέρος της εκδοτικής παραγωγής της ιταλικής γραμματείας προέρχεται από τη Βενετία.

Πίνακας 4.3.3.6 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι σχετικές συχνότητες των πόλεων προέλευσης των τεκμηρίων ιταλικών εκδόσεων της Σιάτιστας.

Πίνακας 4.3.3.7 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι πόλεις προέλευσης των τεκμηρίων ιταλικής λογοτεχνίας της Σιάτιστας.

Από τη γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής των τεκμηρίων ιταλικής λογοτεχνίας της Σιάτιστας αποδεικνύεται ότι ένα σημαντικό μέρος προέρχεται από τη Βιέννη. Το συγκεκριμένο γεγονός εξηγείται αν λάβουμε υπόψη ότι η ιταλική γλώσσα ήταν επίσημη γλώσσα της Αυστροουγγαρίας, δεδομένου ότι κατείχε πολλές ιταλικές περιοχές, και επιπλέον η γλώσσα χρησιμοποιούνταν στην αυλή των Αψβούργων. Υπήρχε ο θεσμός του καισαρικού ποιητή, ο οποίος

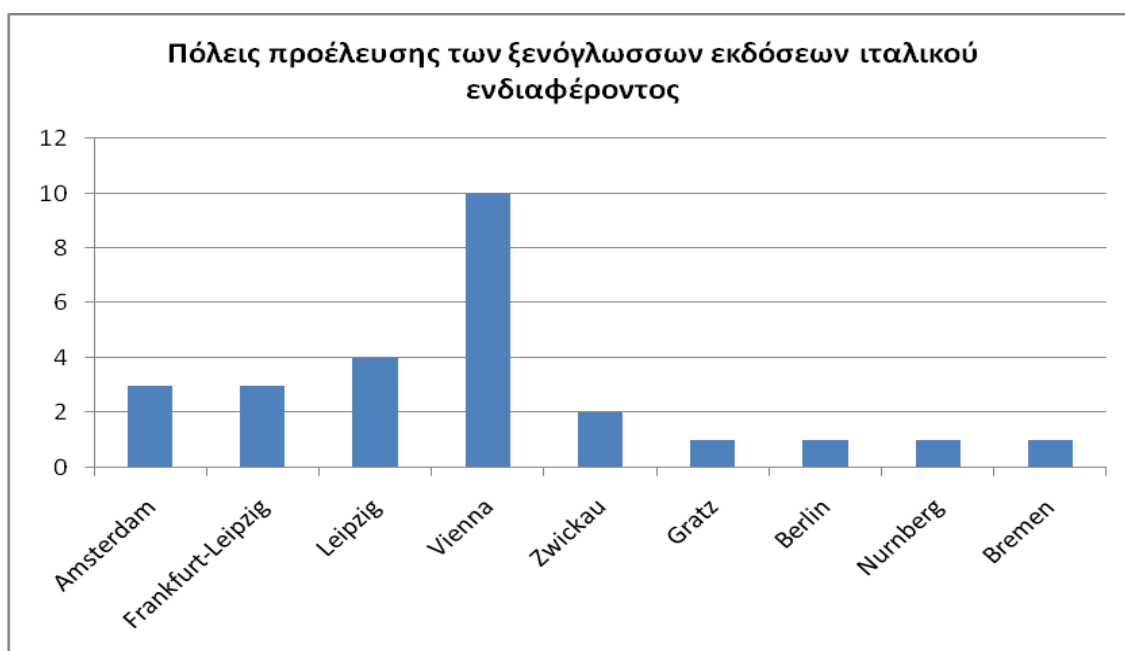

ήταν επιφορτισμένος με το καθήκον της δημιουργίας θεατρικών παραστάσεων και άλλων εκδηλώσεων προς διασκέδαση των βασιλιάδων και της αυλής τους. Οι καισαρικοί ποιητές, όπως ο Μεταστάσιος (1698-1782), έγραφαν και ανέβαζαν τα έργα τους στα ιταλικά, πυροδοτώντας παράλληλα μια σημαντική ιταλική εκδοτική παραγωγή στη Βιέννη.

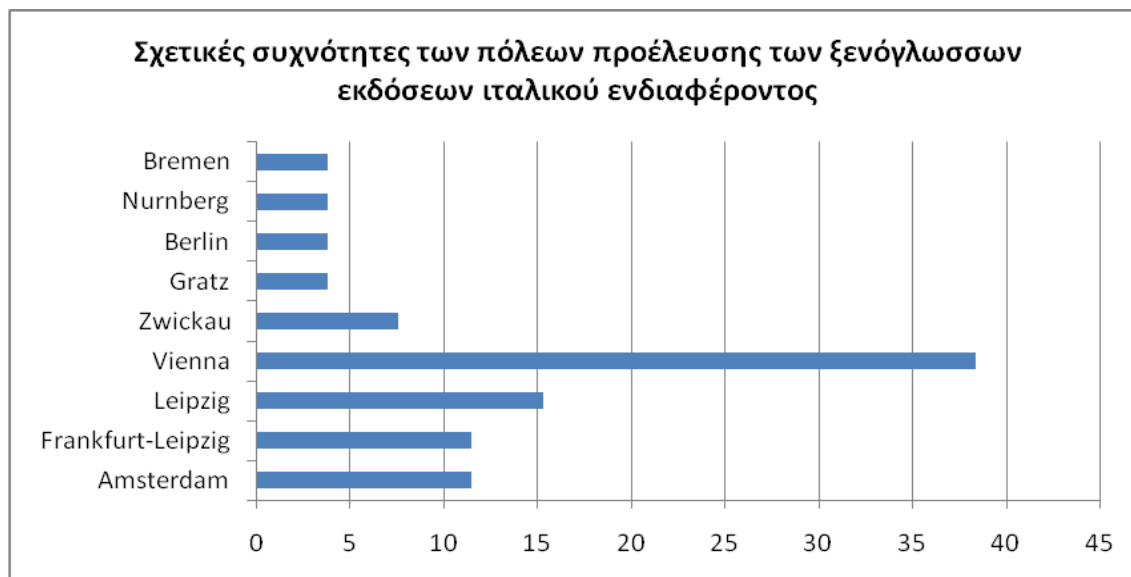
Πίνακας 4.3.3.8 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι σχετικές συχνότητες των πόλεων προέλευσης των τεκμηρίων ιταλικής λογοτεχνίας της Σιάτιστας.

Πίνακας 4.3.3.9 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι πόλεις προέλευσης των τεκμηρίων των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος της Σιάτιστας.

Πίνακας 4.3.3.10 Γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής: οι σχετικές συχνότητες των πόλεων προέλευσης των τεκμηρίων των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος της Σιάτιστας.

Από τη γεωγραφική ανάλυση της εκδοτικής παραγωγής των πόλεων προέλευσης των τεκμηρίων των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος που βρίσκονται στη Μανούσειο της Σιάτιστας, αξίζει να σημειώσουμε ότι οι περισσότερες εκδόσεις προέρχονται από τη Βιέννη και τη Λειψία, πόλεις οι οποίες υπήρξαν αδιαμφισβήτητα τυπογραφικά κέντρα του 18^{ου} και του 19^{ου} αι.

4.3.4 Συγγραφείς έργων της ιταλικής γραμματείας της παλαιάς συλλογής της Μανουσειού

4.3.4.1 Οι μεταφρασμένοι Ιταλοί συγγραφείς

Στη βιβλιοθήκη βρίσκεται η μετάφραση της *Filosofia Morale* (Ηθικής φιλοσοφίας) του Ludovico Antonio Muratori (1672-1750). Πρόκειται για μια έκδοση του 1762 η οποία πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στο τυπογραφείο του Antonio Bortoli. Η μετάφραση στα ελληνικά ανήκει στον λόγιο Ιώσηπο Μοισιόδακα, σπουδαίο εκφραστή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Ο Paolo dei Medici έζησε πιθανότατα στα μέσα του 1600 και ήταν επίσκοπος. Στο corpus βρίσκεται η μετάφραση *Θρησκεία και έθη των Εβραίων* μια έκδοση του 1762 η οποία πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στο τυπογραφείο του Antonio Bortoli.

Ο Antonio Genovesi (1712-1769) γεννήθηκε στο Castiglione dei Genovesi και πέθανε στη Νάπολη. Ήταν συγγραφέας, φιλόσοφος, οικονομολόγος και ιερέας. Ένα από τα έργα του βρίσκεται σε μετάφραση Σπυρίδωνα Βλαντή στην Μανούσειο με τίτλο *Στοιχεία μεταφυσικής* σε έκδοση του 1802 του Νικολάου Γλυκύ από τη Βενετία. Το πρωτότυπο είχε τίτλο *Elementi di metafisica* και είχε εκδοθεί σε τέσσερα μέρη από το 1743 έως το 1752.

Ο Francesco Soave (Lugano 1743-Pavia 1806) ήταν ένας φιλόσοφος σύγχρονος του Vittorio Alfieri. Υπήρξε δάσκαλος του Alessandro Manzoni και ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους και εκφραστές του ιταλικού αισθητισμού. Στο corpus των μεταφράσεων υπάρχουν τέσσερις τόμοι του έργου του *Στοιχεία της λογικής, μεταφυσικής και ηθικής* σε έκδοση του 1804 του Νικολάου Γλυκύ από τη Βενετία. Επίσης υπάρχει το *Σοαίου συζητήσεις* σε μετάφραση Εμμανουήλ Φωτιάδη και έκδοση του 1833 από τη Βιέννη.

Από τον Pietro Metastasio (1698-1782) υπάρχει η μετάφραση του Ρήγα Φεραίου *Τα Ολύμπια* του 1815 από το Όφεν. Ο τίτλος του πρωτοτύπου ήταν *L'Olimpiade* και ήταν ένα από τα μελοδράματα του Μεταστασίου που γνώρισαν ιδιαίτερη απήχηση και αρκετές μεταφράσεις στις σπουδαιότερες γλώσσες της εποχής.

Ο Cesare Beccaria (1738-1794) γεννήθηκε και πέθανε στο Μιλάνο. Ήταν παππούς του Alessandro Manzoni από την πλευρά της μητέρας του. Ως φιλόσοφος, νομικός και οικονομολόγος υπήρξε ένας από τους διασημότερους εκπροσώπους του Ιταλικού Διαφωτισμού. Στο corpus των μεταφράσεων υπάρχει η σπάνια μετάφραση του *Dei delitti e delle pene* ως *Βεκκαρίου περί αδικημάτων και ποινών* σε έκδοση του 1823 από το Παρίσι.

Ο Vittorio Alfieri (Asti 1749-Φλωρεντία 1803) ήταν από τους σημαντικότερους λογοτέχνες της εποχής του και το έργο του άσκησε σημαντική επίδραση. Στο corpus των μεταφράσεων βρίσκονται δύο τραγωδίες του: *Ο Αγαμέμνων* σε μετάφραση Ιωάννη Πετριτζόπουλου και έκδοση του τυπογραφείου της κυβερνήσεως από την Κέρκυρα και η *Αντιγόνη* σε μετάφραση Δ.Δ. από το τυπογραφείο του Ι. Λαζαρίδη στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Agnolo Pandolfini (Φλωρεντία 1360-Φλωρεντία 1446) ήταν πολιτικός της Δημοκρατίας της Φλωρεντίας την εποχή που πολλοί βυζαντινοί λόγιοι γονιμοποίησαν με την παρουσία και τη διδασκαλία τους τα γράμματα, τις επιστήμες και τις τέχνες της πόλης του Άρνου. Ο Pandolfini γνώριζε τους λογίους Leonardo Bruni, Leon Battista Alberti, Matteo Palmieri κ.α. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση του με τον Leon Battista Alberti ο οποίος είχε συγγράψει το έργο *Famiglia*. Το τρίτο μέρος θεωρείται ότι ήταν το έργο που αποδίδονταν στον Pandolfini με τίτλο *Governo della famiglia* και του οποίου τη μετάφραση σε έκδοση του 1845 από την Αθήνα συναντούμε στη Μανούσειο με τίτλο *Πραγματεία περί κυβερνήσεως οικογενείας* από τον Ε. Α. Σίμου.

Ο Marco Antonio Canini (Βενετία 1822-Βενετία 1891) ήταν φιλόλογος και πολυγραφότατος συγγραφέας. Εξαιτίας των πολιτικών ιδεών του είχε εξοριστεί. Στη διάρκεια της εξορίας του, που πέρασε στη ΝΑ Ευρώπη, ένα μεγάλο χρονικό διάστημα διέμεινε στην Ελλάδα και στο Βουκουρέστι. Στο corpus των μεταφράσεων βρίσκεται το έργο του *Η Ελλάς και η Σερβία : η Ιταλία και η Αγγλία εν τη ανατολή* σε έκδοση του 1863 από την Αθήνα και το τυπογραφείο Α. Κτένα.

Ο Hippolyte Adolphe Taine (21/4/1828-5/3/1893) ήταν Γάλλος ιστορικός. Στη βιβλιοθήκη βρίσκεται η μετάφραση *Φιλοσοφία της τέχνης εν Ιταλία* του 1910 από τον εκδοτικό οίκο του Γεωργίου Φέξη στην Αθήνα.

Ο Dante Alighieri (Φλωρεντία 1265-Ραβέννα 1321) εκπροσωπείται στο corpus με τη μετάφραση του *Paradiso* της *Divina Commedia*, ως *Ο Παράδεισος* του Ι. Ν. Σιδέρη σε έκδοση του 1922 από την Αθήνα και εισαγωγή και σχόλια του Κωστή Παλαμά (1859-1943).

Ο Silvio Pellico (Saluzzo 25/6/1789-Torino 31/1/1854) υπήρξε πολυγραφότατος συγγραφέας που είναι περισσότερο γνωστός από το έργο του *Le mie prigioni* του 1832, το οποίο έτυχε μεγάλης διάδοσης και μεταφράσεων στα γαλλικά και στα αγγλικά. Στο corpus βρίσκεται και μια αχρονολόγητη ελληνική μετάφραση του συγκεκριμένου έργου του με τίτλο: *Σιλουίου Πέλλικου τα εν τη φυλακή μου*.

Επίσης, από τα ιταλικά στα ελληνικά έχει μεταφραστεί από τον Γεώργιο Φατζέα η *Γραμματική γεωγραφική* της οποίας το αγγλικό πρωτότυπο φέρει την υπογραφή του Patrick Gordon το 1730.

4.3.4.2 Οι συγγραφείς από το corpus των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά

Από τους Έλληνες συγγραφείς των οποίων έργα βρίσκονται στις εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά, ο παλαιότερος χρονιολογικά είναι ο Γεράσιμος Βλάχος (Κρήτη 1607-Κέρκυρα 1685) με το σπουδαίο έργο του *Θησαυρός τετράγλωσσος*, το οποίο εντοπίστηκε σε τρεις διαφορετικές εκδόσεις στη Μανούσειο:

1. σε έκδοση του 1723 στη Βενετία του Antonio Bortoli,
2. σε έκδοση του 1784 στη Βενετία του Νικόλαου Γλυκύ,
3. σε έκδοση του 1801 στη Βενετία του Νικόλαου Γλυκύ.

Ο *Θησαυρός τετράγλωσσος* είναι ένα τετράγλωσσο λεξικό, το οποίο αποτελεί σπάνιο τεκμήριο, ως ένα από τα πρώτα λεξικά της νέας ελληνικής²⁹. Ο Βλάχος ήταν άριστος γνώστης της ιταλικής δεδομένου ότι υπηρέτησε ως εφημέριος στη Βενετία, υπήρξε ηγούμενος στην Κέρκυρα ενώ το 1679 χειροτονήθηκε μητροπολίτης Φιλαδελφείας.

Ο Γεώργιος Βεντότης (Ζάκυνθος 1757 –Βιέννη 28/11/1795), παρά το γεγονός ότι απεβίωσε σε νεαρή ηλικία, άφησε πίσω του ως συγγραφέας, εκδότης και τυπογράφος ανεκτίμητο έργο ιταλο-ελληνικού ενδιαφέροντος. Στη βιβλιοθήκη υπάρχουν τρεις τόμοι από το *Λεξικόν Τρίγλωσσον της Ιταλικής, Γαλλικής, και Ρωμαϊκής διαλέκτου*, το οποίο εκδόθηκε στη Βιέννη το 1790 στο τυπογραφείο του Josef Baumeister.

Ο Σπυρίδων Βλαντής (1765-1830) γεννήθηκε και πέθανε στη Βενετία. Το έργο του παρουσιάζει ιδιαίτερο φιλολογικό ενδιαφέρον τόσο από πλευράς ιταλικής όσο και από πλευράς ελληνικής γλώσσας. Στο corpus βρίσκονται τα εξής έργα του:

1. *Γραμματική της ιταλικής γλώσσας*, Βενετία 1800, τυπ. Νικολάου Γλυκύ,
2. *Λεξικόν της Ιταλικής Γλώσσας*, Βενετία 1815, τυπ. Νικολάου Γλυκύ,
3. *Γραμματική της ιταλικής γλώσσας (Grammatica della lingua italiana)*, Βενετία 1821, 6^η έκδοση από το τυπ. Νικολάου Γλυκύ,
4. *Λεξικόν της Ιταλικής Γλώσσας*, Βενετία 1852, Ελληνικής Τυπογραφίας του Φοίνικος, και τέλος το *Λεξικόν της Γραικικής Γαλλικής τε και Ιταλικής Γλώσσας* ένα λεξικό το οποίο υπογράφει μαζί με τον Γεώργιο Βεντότη (1757-1795), το οποίο εκδόθηκε στη Βενετία το 1820 από το τυπογραφείο του Νικολάου Γλυκύ.

Ο Ιεροκλής ο Αλεξανδρεύς ήταν νεοπλατωνικός φιλόσοφος του 5^{ου} αι. μ.Χ. Διώχθηκε από την Αλεξάνδρεια, ενώ στην Κωνσταντινούπολη φυλακίστηκε για τις απόψεις του και μαστιγώθηκε δημόσια. Στη βιβλιοθήκη βρίσκεται το *Ιεροκλέους φιλοσόφου αστεία*, μια έκδοση του 1812 από το Παρίσι, η οποία περιέχει τη μετάφραση 27 ιταλικών αστείων του Domenichi (Spyridonidis, 2014).

Η Anne-Louise-Germaine de Stael (1766-1817) ήταν σπουδαία Γαλλίδα συγγραφέας, κόρη του Jacques Necker υπουργού οικονομικών του βασιλιά της Γαλλίας. Στο corpus βρίσκεται το έργο της *Κορίνα ή τα ιταλικά* σε μετάφραση Ε. Α. Σίμου και έκδοση του 1835 από την Αθήνα. Ο τίτλος του πρωτοτύπου ήταν *Corinne ou l'Italie* σε έκδοση του 1807. Αξίζει να σημειώσουμε τις πρωτοπόρες απόψεις της στη Μεταφρασεολογία, οι οποίες εκφράστηκαν τον Ιανουάριο του 1816 με το άρθρο της στην *Biblioteca Italiana* με τίτλο *Sulla maniera e l'utilità delle traduzioni*.

Ο Ιωσήφ Κιγάλας ή Ioseph De Kigallas (1812-1886) ήταν συγγραφέας, μεταφραστής και εκδότης. Στο corpus βρίσκεται το έργο του *Γραμματική φιλοσοφική ήτοι λελογισμένη της ιταλικής γλώσσας* σε έκδοση του Γεωργίου Πολυμέρη το 1836 από την Αθήνα.

Ο Thomas Keightley (17/10/1789-4/11/1872) ήταν ένας Ιρλανδός συγγραφέας, περισσότερο γνωστός από το έργο του *Fairy Mythology* του 1828. Στο corpus βρίσκεται το έργο του *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος και Ιταλίας* σε μετάφραση Σ. Αντωνιάδη και έκδοση του 1850 από την Αθήνα.

Ο Μ. Π. Περίδης ήταν συγγραφέας και τυπογράφος ο οποίος έζησε στη Σύρο το 19^ο αι. Στο corpus εντοπίστηκαν τα εξής έργα του:

1. *Γραμματική της ιταλικής γλώσσας*, Ερμούπολη 1856, τυπ. Περίδου
2. *Νεώτατον πλήρες ιταλο-ελληνικόν λεξικόν*, Αθήνα 1903, Αναστασίου Φέξη.

Ο Αντώνιος Μοσχάτος (-1864) υπήρξε καθηγητής συμβολικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Στο corpus βρίσκεται *Ο Κουριαλιστής εν Παλινωδία* σε έκδοση του Δ. Αθ. Μαυρομμάτη το 1859 από την Αθήνα.

Ο Heinrich Gottfried Ollendorf (1803-1865) ήταν Γερμανός γλωσσολόγος. Στη βιβλιοθήκη εντοπίστηκε το έργο του *Γραμματική και μέθοδος της ιταλικής γλώσσας κατά το σύστημα του Ολλενδόρφου* σε έκδοση Μητρόπουλου και Δημητριάδη από την Πάτρα το 1871.

Ο Ευθύμιος Καστόρχης (1810-1889) ήταν καθηγητής λατινικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και έγραψε το *Περί της αρχηθέν κοινωνίας των Ελλήνων προς τους Ιταλούς και Ρωμαίους και της εντεύθεν επενεργείας αυτών προς εκπολιτισμόν τούτων* το οποίο βρίσκεται στη Μανούσειο σε έκδοση Ανδρέα Κορομηλά το 1872 από την Αθήνα.

Ο Θεόδωρος Αρεταίος (Ναύπλιο 1830-Αθήνα 1893) ήταν χειρουργός και έγραψε το *Περί των εν Ιταλία Πανεπιστημίων, επιστημονικών φροντιστηρίων, θεραπευτηρίων* σε έκδοση του τυπογραφείου των αδελφών Περρή το 1888 στην Αθήνα, έργο το οποίο συμπεριλαμβάνεται στο corpus.

Ο Γεώργιος Θ. Γεωργιάδης γεννήθηκε στη Ρόδο το 1887 και πέθανε στην Αθήνα στις 3/4/1955. Σπούδασε Νομική και υπήρξε ένθερμος πατριώτης. Στο corpus βρίσκεται το έργο του *Ροδιακόν ιστορικόν λεύκωμα : επί τη καταλήψει της νήσου Ρόδου υπό των Ιταλών* σε έκδοση του τυπογραφείου "Εμπρός" το 1912 από την Αθήνα.

4.3.4.3 Οι συγγραφείς από το corpus ιταλικής λογοτεχνίας

Ο Ginnesio Gavardo Vacalerio (1617-1682) ήταν μέλος της Ακαδημίας της Αρκαδίας. Το πραγματικό του όνομα ήταν Giovanni Sagredo. Στο corpus τεκμηρίων της ιταλικής λογοτεχνίας βρίσκεται το έργο του *L'Arcadia in Brenta overo la Melanconia Sbandita* σε έκδοση του Giovanni Recaldini το 1693 από τη Bologna.

Ο Pietro Metastasio (1698-1782) βρίσκεται στο corpus τεκμηρίων της ιταλικής λογοτεχνίας με τέσσερις τόμους μελοδραμάτων, όλοι σε έκδοση Giuseppe Bettinelli:

1. *Opere drammatiche*, 1764, Venezia.
2. *Opere drammatiche* 1ος τομ., 1744, Venezia,
3. *Opere drammatiche* 3ος τομ., 1744, Venezia,
4. *Opere drammatiche* 4ος τομ., 1744, Venezia.

Από τον θεατρικό συγγραφέα Carlo Goldoni (1707-1793) υπάρχουν το *Scelta delle commedie di Carlo Goldoni*, 2ος τόμος, σε έκδοση του 1790 από τη Λειψία του Giovanni Gottl. Imman. Breitkopf. Επίσης υπάρχει το *Scelta delle commedie di Carlo Goldoni* σε έκδοση του Breitkopf ed Haertel το 1801 πάλι από τη Λειψία.

Ο Camillo Federici (Garessio 9/4/1749-Padova 23/12/1802) ήταν πολυγραφότατος συγγραφέας και ηθοποιός. Στο corpus βρίσκεται το *Scelta delle comedie di Federici* σε έκδοση Fil. Gius. Schalbacher το 1804 από τη Βιέννη.

Domenico Antonio Filippi γνωρίζουμε ότι πέθανε το 1817. Στο corpus βρίσκονται τρία τεύχη του *Museo italiano di scelta lettura* από τη Libreria Camesina το 1805 από τη Βιέννη.

Ο Niccolo Forteguerri (1674-1735) ήταν κληρικός αλλά ταυτόχρονα υπήρξε και μέλος της Ακαδημίας της Αρκαδίας με το ψευδώνυμο Nidalmo Tiseo. Στη βιβλιοθήκη βρίσκεται το έργο του *Il Ricciardetto* σε έκδοση Sebastiano Nistri το 1812 από την Πίζα.

Οι Francesco Soave (1743-1806), A. Parea και L. Bramieri συνέγραψαν το *Novelle morali* το οποίο υπάρχει σε έκδοση του 1821 του Giuseppe Molinari από τη Βενετία.

Ο Felice Romani (Γένοβα 31/1/1788-Moneglia 28/1/1865) ήταν λιμπρετίστας, ποιητής και κριτικός. Έγραψε περισσότερα από εκατό λιμπρέτι. Στη βιβλιοθήκη υπάρχει το *Beatrice di Tenda* σε έκδοση Stamperia C. Garbola του 1841 από την Αθήνα.

Ο Marco Antonio Canini (1822-1892) εντοπίστηκε με το *Fantasia e cuore* σε έκδοση Ιωάννη Αγγελόπουλου το 1850 από την Αθήνα. Πρόκειται για δημοσίευση που πραγματοποίησε στη διάρκεια της εξορίας του.

Από τον Vittorio Alfieri (1749-1803) βρίσκουμε το *Tragedie di Vittorio Alfieri* σε έκδοση του Lloyd Austriaco το 1857 από την Τεργέστη.

Από τον Carlo Sabot έχουμε το *Il figlio della colpa* του 1877 από την Τεργέστη.

Από τον R. Cavarocchi έχουμε την έκδοση του 1882 *Gli scavi di Olimpia*.

Από τον Luigi Caruana (1839-1915), σπουδαίο λογοτέχνη και παραμυθά έχουμε τη συλλογή παραμυθιών του *C'era una volta.... fiabe* σε έκδοση R. Bemporad & Figlio του 1898 από τη Φλωρεντία.

Ο Bernardo Morando (1589-1656) κατάγονταν από το Sestri Ponente της Γένοβας. Έγραφε στίχους στα ελληνικά και στα λατινικά εκτός από τα ιταλικά. Στη βιβλιοθήκη υπάρχει το *Della Rosalinda* αχρονολόγητο.

Από τον Giovanni Francesco Loredano (1607-1661) υπάρχει ένα από τα διασημότερα έργα του το *La Diane* επίσης αχρονολόγητο.

Από τον Francesco Domenico Guerrazzi (Livorno 12/8/1804-Cecina 23/9/1873) έχουμε το *La battaglia di Benevento : storia del secolo xiii* σε έκδοση του Edoardo Sonzogno από το Μιλάνο. Η πρώτη δημοσίευση του συγκεκριμένου έργου είχε γίνει το 1827 από τις εκδόσεις Le Monnier στη Φλωρεντία

4.3.4.4 Οι συγγραφείς από το corpus εκδόσεων της ιταλικής γραμματείας

Η παλαιότερη έντυπη έκδοση του corpus της ιταλικής γραμματείας ανήκει στον Marsilio Ficino (19/10/1433-1/10/1499) νεοπλατωνικό φιλόσοφο και ιδρυτή της Πλατωνικής Ακαδημίας στη Φλωρεντία. Το έργο του συνολικά άσκησε τεράστια επίδραση στη διαμόρφωση της Ιταλικής Αναγέννησης αλλά και στην διάδοση της Πλατωνικής φιλοσοφίας στη Δύση. Στο corpus υπάρχουν δύο τόμοι από το *Marsilii Ficini Florentini, insignis philosophi Platonici, medici, atque theologi clarissimi* σε έκδοση του 1576 από τη Βασιλεία.

Υπάρχουν επίσης έξι τόμοι του *Vocabolario della Crusca* ο παλαιότερος των οποίων είναι του 1623 σε έκδοση Iacopo Sarzina από τη Βενετία.

Από τον Renaldi Tarmini έχουμε μια ιταλική γραμματική του 1775 *Grammatica italiana* σε έκδοση του Rudolph Graffer από τη Βιέννη.

Από τον Francesco Valentini (1789-1862) έχουμε τον πρώτο τόμο του *Nuovo Dizionario portatile Italiano-Tedesco e Tedesco-Italiano* σε έκδοση του 1821 από το Βερολίνο.

Από τον Luigi Lanzi (1732-1810) ιησούιτη, αρχαιολόγο και ιστορικό της τέχνης έχουμε τρεις τόμους της πραγματείας του *Saggio di lingua etrusca e di altre antiche d' Italia* σε έκδοση Attilio Tofani το 1824 και 1825 από τη Φλωρεντία.

Από τον Giovanni Battista Rampoldi (1761-1836) έχουμε τον δεύτερο τόμο της *Enciclopedia dei Fanciulli* σε έκδοση της Tipografia Vignozzi το 1829 από το Λιβόρνο.

Από τον Prudence Guillaume Roujoux (1779-1836) έχουμε το ιταλο-γαλλικό λεξικό του *Dictionnaire Classique Italien-Francais* σε έκδοση Belin-Mandar του 1832 από το Παρίσι.

Από τον Lodovico Goudar (13/10/1709-1782) έχουμε την ιταλο-γαλλική γραμματική *Grammatica italiana e francese* σε έκδοση του 1845 από τη Νάπολη.

4.3.4.5 Οι συγγραφείς από το corpus ξενόγλωσσων εκδόσεων της ΚΔΒΚ

Από τον φιλόλογο και λεξικογράφο Herrn Giovanni Veneroni (1642-1708) υπάρχει η τρόγλωσση γραμματική *Herrn von Veneroni Italianisch-Franzosisch und Teutsche Grammatica oder Sprach-Meister* σε έκδοση του Johann Benjamin Andrea το 1760 από Frankfurt und Leipzig.

Από τον Pietro Metastasio (1698-1782) υπάρχουν δύο τόμοι, ο 1^{ος} και ο 6^{ος} από τη σειρά *Des Herrn Abt Peter Metastasio Kayserl. Konigl. Hofpoetens Dramatische Gedichte* σε έκδοση Krautzischen Buchhandlung του 1768 και του 1774 αντίστοιχα από Frankfurt und Leipzig.

Στο corpus ξενόγλωσσων εκδόσεων υπάρχει και η μετάφραση του L. Bachenschwanz του *Παραδείσου της Θείας Κωμωδίας* του Δάντη στα γερμανικά σε έκδοση του 1769 από τη Λειψία με τίτλο *Dante Alighieri von dem Paradiese*. Επίσης υπάρχει ο τρίτομος τίτλος της *Θείας Κωμωδίας* *Die gottliche Komodie des Dante* σε έκδοση Chr. Fr. Schade το 1826 από τη Vienna. Η μετάφραση του τρίτου έργου ανήκει στον Karl Ludwig Kannegiesser (1781-1864).

Στη βιβλιοθήκη υπάρχει το *Des Nikolaus Machiavelli Florentinische Geschichten* του Niccoló Machiavelli (1469-1527) σε μετάφραση Wilhelm Neumann και έκδοση του 1817 από τη Βιέννη.

Από τον Gottlob Heinrich Adolph Wagner (1774-1835) έχουμε το εγχειρίδιο εκμάθησης της ιταλικής γλώσσας *Lehrbuch der italischen sprache* σε έκδοση του Weygandschen Buchhandlung το 1819 από τη Λειψία.

Επίσης, υπάρχει η μετάφραση της *Gerusalemme liberata* του Torquato Tasso (1544-1595) ως *Befreytes Jerusalem* σε δύο τόμους του 1825 από τη Βιέννη και το *Auserlesene gedichte* του 1821 από το Zwickau.

Από τον Francesco Petrarca (1304-1374) υπάρχουν δύο τόμοι με τίτλο *Italienische Gedichte* του 1827 από τη Βιέννη σε μετάφραση Karl Forster (1784-1841).

Από τον Francesco Valentini έχουμε δύο τόμους εκμάθησης της ιταλικής: ο πρώτος *Der italienische Lehrer* έχει εκδοθεί στο Βερολίνο το 1827, ενώ ο δεύτερος το 1828 στη Λειψία.

Από τον Dominico Antonio Filippi έχουμε το έργο *Neueste theoretisch-praktische Italienische Sprachlehre fur Deutsche* σε έκδοση C. H. Zehschen το 18129 από τη Νυρεμβέργη.

Από τον Johann Paul E. Greverus έχουμε το *Reise in Italien* σε έκδοση του 1840 του Verlag von Wilh Kaiser από τη Βρέμη.

Από τον Andreas Joseph Fornasari-Verce (1787-1865) έχουμε στο corpus το *Cours theorique et pratique de la langue italienne* σε έκδοση του Frederic Volke το 1843 από τη Βιέννη.

Τέλος, από τον Theodor Gsell-Fels (1818-1898) έχουμε το έργο του *Unter Italien und Sizilien* σε έκδοση του Bibliographisches Institut το 1889 από τη Λειψία.

4.3.5 Οι μεταφραστές της ιταλικής γραμματείας στις παλαιές συλλογές της ΚΔΒΚ

Οι μεταφραστές που εντοπίστηκαν στα corpora της Μανουσειού βιβλιοθήκης της Σιάτιστας σε μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά και σε κείμενα ελληνο-ιταλικού ενδιαφέροντος είναι σε χρονολογική σειρά εμφάνισης τίτλων οι ακόλουθοι:

-Αγάπιος Λοβέρδος (1710-1795)

-Γεώργιος Φατζέας (περ. 1722-1768)

-Ιώσηπος Μοισιόδαξ (περ.1725-1800)

-Αντώνιος Μανουήλ (τέλη 18^{ου} αι.), εκ παλαιών Πατρών Αχαΐας (Ζαβίρα, [1872]1972:195).

-Σπυρίδων Βλαντής (1765-1830)

-Γρηγόριος Κωνσταντάς (1758-1844)

-Ρήγας Φεραΐος Βελεστινλής (1757-1798)

-Ιωάννης Πετριτζόπουλος

-Εμμανουήλ Φωτιάδης

-Ε. Α. Σίμος

-Αχιλλέας Αγαθόνικος

-Γεράσιμος Ε. Μαυρογιάννης (1823-1905)

Από τις ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος συγκεντρώσαμε τα ονόματα των μεταφραστών που ακολουθούν κυρίως από μεταφράσεις προετα γερμανικά ή τα γαλλικά.

-L. Bachenschwanz

-Christoph Martin Wieland (1733-1813)

-Wilhelm Neumann

-Karl Forster (1784-1841)

-Karl Streckfutz

-Karl Ludwig Kannegiesser (1781-1864)

Όπως είδαμε στη χρονολογική ανάλυση των *corpora*, η συντριπτική πλειοψηφία των τεκμηρίων ανήκουν στην περίοδο του Διαφωτισμού και Νεοκλασικισμού, δηλαδή σε γενικές γραμμές στην εκατονταετία 1750-1850. Κατά συνέπεια και οι περισσότερες μεταφράσεις και φυσικά οι μεταφραστές, ανήκουν στην ίδια χρονολογικά περίοδο.

4.3.6 Οι κτήτορες και οι δωρητές των τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας στη Μανούσειο βιβλιοθήκη της Σιάτιστας

Οι κτήτορες των βιβλίων τις περισσότερες φορές δωρίζουν τις προσωπικές τους συλλογές στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας προς όφελος των νέων κυρίως της Δυτικομακεδονικής πόλης. Οι προσωπικότητες που αναδεικνύονται μέσα από την προσφορά τους στον τόπο τους, αποτελούν αφορμή για περαιτέρω έρευνα όσον αφορά τη συμβολή τους στην τοπική κοινωνία και ιστορία και φυσικά όσον αφορά τη σχέση τους με την ιταλική γραμματεία, τον ιταλικό πολιτισμό, την ιταλική γλώσσα και την Ιταλία. Οι κτήτορες και δωρητές των μεταφράσεων από τα ιταλικά είναι σε χρονολογική σειρά εκδόσεων:

- Αθανάσιος Ρουσόπουλος Μακεδών

- Αθανάσιος Αργυριάδης

- Θεόδωρος Μανούσης (1793-1858)

Ένας σημαντικός αριθμός μεταφράσεων ανήκε στην ιστορική βιβλιοθήκη του Γ' Δημοτικού, τα βιβλία της οποίας μεταφέρθηκαν στη Μανούσειο βιβλιοθήκη. Το γεγονός αυτό, αποδεικνύει τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό των βιβλίων της ιταλικής γραμματείας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Πολλοί λόγιοι και έμποροι της Σιάτιστας δώριζαν τα βιβλία τους, λίγα ή πολλά, είτε στη βιβλιοθήκη είτε στα σχολεία της πόλης προς ωφέλεια των νέων της κοινότητας.

Πίνακας 4.3.6.1 Οι κυριότεροι κήτορες και δωρητές των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της Μανουσειού.

Όνομα κτήτορα-δωρητή	Αριθμός μεταφράσεων
Θεόδωρος Μανούσης (1793-1858)	5
Αθανάσιος Ρουσόπουλος Μακεδών	3
Αθανάσιος Αργυριάδης	2
Γ' Δημοτικό	3
Κ.Χ. Ιωάννου	4
Γιάννης Αργ. Τόζης	1

Πίνακας 4.3.6.2 Οι κυριότεροι κήτορες και δωρητές των τεκμηρίων ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά της Μανουσειού.

Όνομα κτήτορα-δωρητή	Αριθμός μεταφράσεων
Θεόδωρος Μανούσης (1793-1858)	11
Αθανάσιος Ρουσόπουλος Μακεδών	5
Αθανάσιος Αργυριάδης	3
Γ' Δημοτικό	4
Αθαν. Κοτσώνας	1
Πολύκαρπος, Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης	1

Πίνακας 4.3.6.3 Οι κυριότεροι κτήτορες και δωρητές των τεκμηρίων των ιταλικών εκδόσεων της Μανουσείου.

Όνομα κτήτορα-δωρητή	Αριθμός μεταφράσεων
Θεόδωρος Μανούσης (1793-1858)	7
Αθανάσιος Ρουσόπουλος Μακεδών	2
Γ' Δημοτικό	6

Πίνακας 4.3.6.4 Οι κυριότεροι κτήτορες και δωρητές των τεκμηρίων ιταλικής λογοτεχνίας της Μανουσείου.

Όνομα κτήτορα-δωρητή	Αριθμός μεταφράσεων
Θεόδωρος Μανούσης (1793-1858)	2
Αθανάσιος Ρουσόπουλος Μακεδών	3
Αθανάσιος Αργυριάδης	5
Γ' Δημοτικό	1
Γεώργιος Δ. Σιάσιος	6
Γεώργιος Αυξεντιάδης	4
Δημήτριος Μπόμπουρας	3
Ευριπίδης Θ. Νεράντζης	1

Πίνακας 4.3.6.5 Οι κυριότεροι κτήτορες και δωρητές των τεκμηρίων των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος της Μανουσείου.

Όνομα κτήτορα-δωρητή	Αριθμός μεταφράσεων
Θεόδωρος Μανούσης (1793-1858)	14
Αθανάσιος Ρουσόπουλος Μακεδών	9

Αθανάσιος Αργυριάδης	1
Κ.Χ. Ιωάννου	2

4.3.7 Οι τυπογράφοι και οι εκδότες των τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας στη Μανούσειο βιβλιοθήκη της Σιάτιστας

Οι τυπογράφοι των οποίων οι έντυπες εκδόσεις εμφανίζονται συχνότερα στο corpus των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά είναι οι Antonio Zatta, Antonio Bortoli και ο Νικόλαος Γλυκός. Οι υπόλοιποι τυπογράφοι και εκδότες, σε χρονολογική σειρά εμφάνισης των εκδόσεών τους, είναι οι:

Ιωσήφ Βαουμείστερ, τυπογραφείο Πανδιδακτηρίου, Φιρμίνου Διδότου, τυπογραφείο της κυβερνήσεως, Antonio Haykul, Εμμανουήλ Αντωνιάδου, Τύποις Ι. Λαζαρίδου, Τύποις Α. Κτένα, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Φέξη, Ι.Ν. Σιδέρης.

Οι τυπογράφοι των οποίων οι έντυπες εκδόσεις εμφανίζονται συχνότερα στο corpus των εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος είναι οι Δημήτριος Θεοδοσίου, Νικόλαος Γλυκός και Ιωσήφ Βαουμείστερ. Οι υπόλοιποι τυπογράφοι και εκδότες, σε χρονολογική σειρά εμφάνισης των εκδόσεών τους, είναι οι:

Antonio Bortoli, Ι.Μ. Εβεράρτου, Κ. Ράλλη, Γεωργίου Πολυμέρη, Κ. Αντωνιάδη, Ελληνικής Τυπογραφίας του Φοίνικος, Μ. Π. Περίδη, Δ. Αθ. Μαυρομάτη, Π. Β. Μωραιτίνη, Μητρόπουλου και Δημητριάδη, Ανδρέα Κορομηλά, τυπογραφείο Παρθενώνος, τυπογραφείο αδελφών Περρή, Αναστασίου Δ. Φέξη, τυπογραφείο "Εμπρός".

Οι τυπογράφοι των οποίων οι έντυπες εκδόσεις εμφανίζονται συχνότερα στο corpus των ιταλικών εκδόσεων είναι οι Francesco Pitter και Attilio Tofani. Οι υπόλοιποι τυπογράφοι και εκδότες, σε χρονολογική σειρά εμφάνισης των εκδόσεών τους, είναι οι:

Ex officina Henricpetrina, Iacopo Sarzina, Bey Rudolph Graffer, Nicolo Bettoni, Da' Torchi ed a, Spese di C. F. Amelang, Tipografia Vignozzi, Belin-Mandar, Trani.

Οι τυπογράφοι των οποίων οι έντυπες εκδόσεις εμφανίζονται συχνότερα στο corpus της ιταλική λογοτεχνίας είναι οι Giuseppe Bettinelli και Libreria Camesina. Οι υπόλοιποι τυπογράφοι και εκδότες, σε χρονολογική σειρά εμφάνισης των εκδόσεών τους, είναι οι:

Giovanni Recaldini, Iseppo Prodocimo, Giovanni Gottl. Imman. Breitkopf, Wage - Fleis e Comp, Breitkopf ed Haertel, Fil. Gius. Schalbacher, Sebastiano Nistri, Giuseppe Molinari, Stamperia di C. Garbola, Giovanni Angelopulo, Lloyd Austriaco, R. Bemporad & Figlio, Edoardo Sonzogno.

Οι τυπογράφοι των οποίων οι έντυπες εκδόσεις εμφανίζονται συχνότερα στο corpus των ξενόγλωσσων εκδόσεων ιταλικού ενδιαφέροντος είναι οι Chez Pierre Morlier, Krautzischen Buchhandlung, Gebrudern Schumann, Gedruckt und verlegt bey Chr. Fr. Schade. Οι υπόλοιποι τυπογράφοι και εκδότες, που είναι κυρίως Αυστριακοί και Γερμανοί, είναι οι εξής σε χρονολογική σειρά εμφάνισης των εκδόσεών τους:

Bey Johann Benjamin Andrea, Kosten, Kosten der Herausgeber, Verlage der F. Buchhandlung Weygandschen Buchhandlung, Christoph Penz, Cosmar und Krause, Verlag von Joh. Ambr. Barth, C. H. Zeh'schen Buchhandlung, Verlag von Wilh Kaiser, Chez Frederic Volke, Bibliographisches Institut.

5. Συμπεράσματα

Η έρευνα για τις έντυπες εκδόσεις της ιταλικής γραμματείας στις βιβλιοθήκες και τα αρχεία της Δυτικής Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατία οδήγησε στον εντοπισμό, την καταγραφή, τη μελέτη και την ανάλυση παλαιών και σπάνιων εκδόσεων κειμενικών τεκμηρίων πρωτοτύπων και μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά με την εφαρμογή της γεωπολιτισμικής μεθοδολογίας συστημικής προσέγγισης περιγραφής και ανάλυσης του πολιτισμικού αποτυπώματος και της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων.

Το πρώτο σημείο στο οποίο πρόκειται να σταθούμε αφορά το γεωγραφικό χώρο της έρευνας. Η Δυτική Μακεδονία μέχρι πρότινος βρίσκονταν έξω από τα ενδιαφέροντα των μελετητών είτε του

επιστημονικού πεδίου της μετάφρασης είτε των ιταλικών σπουδών, είτε της ιστορικής γεωγραφίας και της γεωπολιτισμικής προσέγγισης. Οι γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας οι οποίες συγκεντρώνουν το περισσότερο ενδιαφέρον των μελετητών της ιταλικής λογοτεχνίας και φιλολογίας είναι οι περιφέρειες της Κρήτης, τα Δωδεκάνησα, οι Κυκλάδες, τα Ιόνια νησιά και η Κύπρος. Η δικαιολογημένη αυτή έλξη οφείλεται στο γεγονός ότι τα ζητήματα ιταλικού ενδιαφέροντος εμφανίζονται εντονότερα σε εκείνες τις γεωγραφικές περιοχές της ελληνικής επικράτειας, στις οποίες κατά το παρελθόν ασκήθηκε έντονη ιταλική επίδραση σε οικονομικό, διοικητικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο εξαιτίας κυρίως της Ενετοκρατίας.

Οι βιβλιοθήκες δεν αποτελούν μόνο φορείς συγκέντρωσης βιβλίων, τράπεζες δεδομένων, κιβωτούς γνώσης και πληροφοριών αλλά και χώρους συγκέντρωσης σπάνιου κειμενικού πολιτισμικού κεφαλαίου. Το κειμενικό πολιτισμικό κεφάλαιο αποτελείται από χειρόγραφα, κώδικες, έντυπες εκδόσεις, διοικητικά, νομικά, εκκλησιαστικά ή διπλωματικά έγγραφα και διάφορες άλλες μορφές κειμένων. Η συγκεκριμένη μελέτη περιορίστηκε στις έντυπες εκδόσεις των παλαιών συλλογών της ΚΔΒΚ και της ΜΔΚΙΒΣ, οι οποίες σχηματίστηκαν κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου. Οι υπόλοιπες δημόσιες βιβλιοθήκες του δυτικομακεδονικού χώρου σχηματίστηκαν μετά την απελευθέρωση του 1912 και επομένως έμειναν εκτός χρονικών ορίων της μελέτης. Η έρευνα επαλήθευσε την ύπαρξη ενός ιταλικού αποτυπώματος δημιουργώντας μια συλλογή έντυπων εκδόσεων κειμένων ιταλικού πολιτισμικού ενδιαφέροντος, ένα μέρος της οποίας αποτελεί παράλληλα πολιτισμικό κεφάλαιο μεταφραστικού ενδιαφέροντος. Η ανάλυση των χρονοτοπικών συντεταγμένων των κειμένων οδήγησε στην κατανόηση του περιεχομένου του Corpus της ιταλικής γραμματείας και μας οδήγησε σε συμπεράσματα σχετικά με την προέλευση και την επιρροή του ιταλικού κειμενικού πολιτισμικού αποτυπώματος.

Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στις παλιές συλλογές εντύπων στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας, είχαμε ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση των εξής πέντε corpora:

1. 20 μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά

2. 26 εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά
3. 19 πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις γενικότερου ενδιαφέροντος
4. 25 πρωτότυπες εκδόσεις αποκλειστικά ιταλικής λογοτεχνίας
5. 26 ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος

Από τα τεκμήρια του πολιτισμικού αποτυπώματος της ιταλικής γραμματείας στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης, είχαμε τα αντίστοιχα πέντε *corpora*:

1. 28 μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά
2. 34 εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος στα ελληνικά
3. 45 πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις γενικότερου ενδιαφέροντος
4. 39 πρωτότυπες εκδόσεις αποκλειστικά ιταλικής λογοτεχνίας
5. 9 ξενόγλωσσες εκδόσεις ιταλικού ενδιαφέροντος

Συνολικά, η έρευνα πεδίου είχε ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό των τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας και την καταγραφή 116 εντύπων παρατήρησης από τη Μανούσειο βιβλιοθήκη της Σιάτιστας και 156 εντύπων παρατήρησης από την Κοβεντάρειο βιβλιοθήκη της Κοζάνης.

Τα κείμενα της ιταλικής γραμματείας που εντοπίστηκαν, στη συνέχεια καταγράφηκαν και συγκεντρώθηκαν σε μια βάση δεδομένων η οποία κατασκευάστηκε για το σκοπό αυτό. Στη συνέχεια, τα χαρακτηριστικά των κειμένων αναλύθηκαν με τη βοήθεια ποιοτικών και ποσοτικών μεταβλητών και δεικτών της περιγραφικής στατιστικής.

Από την εφαρμογή της θεματικής ανάλυσης του περιεχομένου παρατηρήθηκε προτίμηση σε τρεις κυρίως κατηγορίες κειμένων:

1. Μεταφράσεις λογοτεχνίας και ιστορίας,
2. Εκδόσεις για την εκμάθηση της ιταλικής γλώσσας (γραμματικές, λεξικά) και
3. Πρωτότυπα κείμενα ιταλικής λογοτεχνίας.

Το αναγνωστικό κοινό επομένως στην Κοζάνη και στη Σιάτιστα, πόλεις οι οποίες αποτέλεσαν κατά την Τουρκοκρατία φάρους διατήρησης της ελληνικής παιδείας, προτιμούσε

μεταφράσεις λογοτεχνίας και ιστορίας καθώς και εκπαιδευτικό υλικό για την εκμάθηση της ιταλικής, δηλαδή λεξικά, γραμματικές, εγχειρίδια γλώσσας. Η επιλογή βιβλίων εκμάθησης της ιταλικής γλώσσας σχετίζεται άμεσα με το φαινόμενο των Κοζανιτών, Σιατιστινών και γενικότερα Μακεδόνων εμπόρων στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, στην Αυστροουγγαρία και στην Ιταλία, για τους οποίους η γνώση της ιταλικής, ως *lingua commercialis*, ήταν απαραίτητο προσόν και εργαλείο. Η διδασκαλία της ιταλικής και της λατινικής περιλαμβάνονταν στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Σχολής της Κοζάνης. Για παράδειγμα κατά την περίοδο διεύθυνσης της Σχολής από τον Στέφανο Σταμκίδη (1808-1833) ο Λιούφης (1924:208) αναφέρει:

Διότι ο μεν Στέφανος εδίδασκε τα Φιλοσοφικά και Μαθηματικά, ο δε Νικόλαος Τριανταφυλλίδης τα Γραμματικά, ο Χαρίσιος Μεγδάνης Φυσικήν, Χημείαν πρακτικήν, Φυσικήν Ιστορίαν και Κατήχησιν, ο δε Γεώργιος Σακελλάριος Γαλλικήν, Ιταλικήν και Λατινικήν.

Επίσης, το «Σχολεῖον της Κομπανίας» στην Κοζάνη κατά τον 18^ο αι. ήταν ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα που ίδρυσαν και συντηρούσαν αποκλειστικά οι απόδημοι Κοζανίτες από την Αυστροουγγαρία (Ηλιαδέλης 2005:66). Το πρόγραμμα σπουδών της Σχολής της Κομπανίας σε μεγάλο βαθμό προετοίμαζε τους νέους που θα στελέχωναν τις εμπορικές επιχειρήσεις των αποδήμων.

Σχετικά με τη γεωπολιτισμική προσέγγιση του αποτυπώματος της ιταλικής γραμματείας, από την ανάλυση προέκυψε ότι οι περισσότεροι τίτλοι προέρχονταν από τη Βενετία και από τη Βιέννη, όπου και είχαν εκδοθεί. Η Βενετία και η Βιέννη, ως πνευματικά, τυπογραφικά, εκδοτικά, φιλολογικά και πολιτισμικά κέντρα, διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο στην ανάπτυξη των γραμμάτων, της λογοτεχνίας και της φιλολογικής παράδοσης της Ελλάδας και της Ιταλίας.

Η χρονολογική ανάλυση έδειξε ότι η πλειοψηφία των τίτλων έχει εκδοθεί κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα. Το Corpus της ιταλικής γραμματείας στην ΚΔΒΚ παρουσιάζει χρονολογική συνέχεια από την ίδρυση της βιβλιοθήκης στα μέσα του 17^{ου} αι. έως και το 1912, έτος της απελευθέρωσης από τον Οθωμανικό ζυγό και ενσωμάτωσης της περιοχής στην ελληνική επικράτεια. Τα Corpora τόσο της

Κοζάνης όσο και της Σιάτιστας παρουσιάζουν χρονολογική κορύφωση ειδικότερα κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η πλειοψηφία των τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας και στις δύο βιβλιοθήκες είτε έχει εκδοθεί στα χρόνια του Διαφωτισμού και του Νεοκλασικισμού, είτε ανήκει από άποψη περιεχομένου στη συγκεκριμένη περίοδο.

Από την ανάλυση των ποιοτικών μεταβλητών του Corpus προέκυψε ένας μεγάλος αριθμός εκδοτικών οίκων προέλευσης των κειμένων, ποικιλία τυπογραφείων και τυπογράφων, συγγραφέων, μεταφραστών, κτητόρων των κειμένων και δωρητών. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν ότι, όσον αφορά την ιταλική γραμματεία στις βιβλιοθήκες της Δυτικής Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατία, δεν πρόκειται για μια μονοδιάστατη συλλογή αλλά για ένα κειμενικό πολιτισμικό κεφάλαιο, το οποίο διαμορφώθηκε στην ΚΔΒΚ στη διάρκεια σχεδόν τριών αιώνων από διαφορετικές πηγές και το οποίο χαρακτηρίζεται από ένα κοινό παρονομαστή: το γεγονός ότι τα περισσότερα κείμενα εισήλθαν στην κοινοτική τότε βιβλιοθήκη ως αποτέλεσμα δωρεών, κληροδοτημάτων ή ευγενικών χορηγιών. Το ίδιο συνέβη κατά αναλογία και στην ΜΔΚΙΒΣ από το 1858 έως το 1912.

Από γεωπολιτισμική άποψη, η παρουσία της ιταλικής γραμματείας στη Δυτική Μακεδονία οφείλεται σε συγκεκριμένους παράγοντες ιστορικής γεωγραφίας, όπως την ύπαρξη ισχυρών και πολυάριθμων κοινοτήτων Μακεδόνων αποδήμων στα εκδοτικά κέντρα της Βενετίας, της Βιέννης, της Τεργέστης κ.α. Παράλληλα, στις κοινότητες των Μακεδόνων αποδήμων, παροικούσαν επίσης πολλοί λόγιοι, οι οποίοι κατά τους πρώτους αιώνες (14^{ος}-16^{ος}) κατέφυγαν στη Δύση αφενός για να διδάξουν και αφετέρου για να σωθούν από την Οθωμανική επέκταση και το βαρύτατο ζυγό που επέφερε, ενώ τους επόμενους αιώνες (17^{ος}-20^{ος}) μετοικούσαν για να διδαχθούν από τα πνευματικά κέντρα της Δύσης και για να ξεφύγουν από τις καταπιέσεις και τις διώξεις του Οθωμανού δυνάστη. Επιπλέον, οι άξονες επικοινωνίας και εισαγωγής των πολιτισμικών προϊόντων ταυτίζονταν με αυτούς των καταναλωτικών αγαθών. Οι κύριοι άξονες επικοινωνίας και μεταφορών από τον 15^ο αι. έως το 1912 ήταν η Εγνατία οδός, που ένωνε την Κωνσταντινούπολη με τη Θεσσαλονίκη και κατέληγε στο Ιόνιο πέλαγος και στην Αδριατική και ο κάθετος άξονας Αξιού-Μοράβα που ένωνε τη

Θεσσαλονίκη με το Βελιγράδι και στη συνέχεια με την υπόλοιπη Κεντρική Ευρώπη. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που αναδεικνύεται είναι το ενδιαφέρον που υπήρχε στα ιταλικά κέντρα σπουδών για την ελληνική γλώσσα και γραμματεία, το οποίο ξεκίνησε συστηματικά στα χρόνια του Ουμανισμού και διατηρήθηκε ως ένα βαθμό έως τον 20^ο αι.

Η πολιτισμική γεωγραφία των μεταφράσεων αποτυπώνει τις διαπολιτισμικές σχέσεις μεταξύ των διαφόρων πολιτισμικών συστημάτων καθώς και το μέγεθος της επιρροής τους, εξηγεί το είδος επικοινωνίας μεταξύ τους, τις σχέσεις κυριαρχίας και ηγεμονίας, τους άξονες και τομείς επαφής. Ουσιαστικά, το αποτέλεσμα είναι ένας θεματικός χάρτης, ο οποίος στη συγκεκριμένη περίπτωση έρευνας, παρουσιάζει από τη μια πλευρά τις πόλεις προέλευσης των κειμενικών τεκμηρίων της ιταλικής γραμματείας και από την άλλη τις πόλεις εισαγωγής, παρουσίας, πρόσληψης και επιρροής στη Δυτική Μακεδονία. Η ιταλική γραμματεία είχε παρουσία κατά την Τουρκοκρατία στην Καστοριά, στην Κοζάνη και στη Σιάτιστα. Οι παλαιές συλλογές της Καστοριάς παραχωρήθηκαν στην Εθνική βιβλιοθήκη, ενώ οι άλλες δύο αναλύθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης. Αντίστοιχα, θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν ανάλογες έρευνες για την αγγλική, γερμανική ή γαλλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων όπως και για το γαλλικό ή γερμανικό πολιτισμικό αποτύπωμα στην Δυτική Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Οι επιμέρους μελέτες γεωπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων των κεντρικών ευρωπαϊκών πολιτισμικών συστημάτων στον νεοελληνικό ΠΕ, μπορούν να οδηγήσουν σε μια συνολική συγκριτική μελέτη των πολιτισμικών επιρροών στη Δυτική Μακεδονία.

Η παρούσα μελέτη είχε ως ερευνητικό στόχο να παρουσιάσει το ιταλικό αποτύπωμα κατά τη διάρκεια της περιόδου της Οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή, δηλαδή έως το 1912. Μια νέα έρευνα θα μπορούσε να προεκταθεί χρονολογικά έτσι ώστε να καλύψει το πρώτο μισό του 20^{ου} αι., δηλαδή από την απελευθέρωση έως το 1950.

Το γεωπολιτισμικό μοντέλο συστημικής περιγραφής και ανάλυσης της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων μπορεί να εφαρμοστεί ευρύτερα ώστε να δοκιμαστεί η λειτουργία του

σε άλλες βιβλιοθήκες, αρχεία, πεδία, επίπεδα ή χώρους. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια ανάλογη μελέτη και εφαρμογή της προτεινόμενης μεθοδολογίας για την ανίχνευση του ιταλικού αποτυπώματος και της ιταλικής πολιτισμικής επιρροής σε μια ανάλογη περιφέρεια της ΝΑ Ευρώπης και στη συνέχεια να ακολουθήσει μια συγκριτική μελέτη των αποτελεσμάτων. Επίσης, στο πλαίσιο ενός σχεδιασμού μεγαλύτερου μεγέθους ερευνών, θα μπορούσε να εφαρμοστεί η γεωπολιτισμική μεθοδολογία συστημικής προσέγγισης προσαρμοσμένη σε διαφορετικά χωρικά επίπεδα, στον κυβερνοχώρο, σε μεγάλες ιστορικές περιόδους κτλ. Με τον τρόπο αυτό, στο πλαίσιο της γεωπολιτικής των μεταφράσεων, πραγματοποιείται η σύνθεση ενός πολύπλοκου ψηφιδωτού, της ιταλικής πολιτισμικής επιρροής στην Ευρώπη.

Επίσης, από τα δεδομένα που έχουν εξαχθεί, προκύπτουν νέες πληροφορίες για μεταφραστές της εποχής, για συγγραφείς, για ορισμένες προσωπικότητες δωρητών μεταφράσεων ή κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος, για λόγιους γνώστες της ιταλικής γλώσσας και κατόχους συλλογών ιταλικού ενδιαφέροντος, για τυπογράφους και εκδότες μεταφράσεων. Η μελέτη περίπτωσης αποτελεί το καταλληλότερο εργαλείο για την έρευνα κάθε μεμονωμένου ερευνητικού ζητήματος, έτσι ώστε να έρθουν στο φως πληροφορίες για τις προσωπικότητες αυτές και για το έργο τους που για καιρό παρέμεινε στην αφάνεια και παράλληλα να προκύψουν νέα στοιχεία είτε μεταφραστικού, είτε ιταλικού, πολιτισμικού, γεωπολιτικού ή σημειολογικού ενδιαφέροντος. Για παράδειγμα, μια χαρακτηριστική μελέτη περίπτωσης, η οποία προέκυψε μέσα από το ιταλικό αποτύπωμα της ΚΔΒΚ, ήταν το σπάνιο ιταλο-ελληνικό λεξικό του 1622 του Girolamo Germano (Spyridonidis et Kritharidou 2015:263-269).

Από μεταφρασεολογική άποψη, προκύπτουν νέα δεδομένα για την ιστορία της μετάφρασης στον ελληνικό χώρο και για την ιστορία των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά. Είναι εκπληκτικό το γεγονός ότι ο δυτικομακεδονικός χώρος επηρεάστηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας περισσότερο από τα κεντρικά ευρωπαϊκά πολιτισμικά συστήματα της Γαλλίας, Γερμανίας και Ιταλίας, παρά από τις πολιτισμικές παραδόσεις άμεσης γειτνίασης όπως η Σερβία, η Αλβανία ή η

Βουλγαρία. Στις βιβλιοθήκες που μελετήθηκαν, υπάρχουν εκατοντάδες μεταφράσεις και πρωτότυπες έντυπες εκδόσεις κυρίως από τα γαλλικά, τα γερμανικά, τα ιταλικά και τα αγγλικά, ενώ αντίθετα είναι ανύπαρκτη η παρουσία εκδόσεων από τη σερβική, αλβανική ή βουλγαρική γλώσσα. Η περαιτέρω διερεύνηση συγκεκριμένων μεταφράσεων οι οποίες εντοπίστηκαν στη μελέτη μας είναι επίσης μια άλλη προοπτική με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία των μεταφράσεων στη Δυτική Μακεδονία αλλά και στην Ελλάδα γενικότερα.

Μια ακόμη προοπτική μελέτης περίπτωσης είναι αυτή που αφορά συγκεκριμένους δωρητές ή συλλέκτες μεταφράσεων από τα ιταλικά ή γενικότερα κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος. Από τους 888 τίτλους που κατέγραψε ο Δελιαλής (1948:257) για το διάστημα 1494-1832, ο επίσκοπος Θεόφιλος φαίνεται να είχε χαρίσει στη βιβλιοθήκη 100 τίτλους. Η έρευνα πεδίου έδειξε ότι ο επίσκοπος Θεόφιλος είχε δωρίσει περισσότερους από 100 τίτλους εκδόσεων που ανήκουν στο ίδιο χρονικό διάστημα. Η μελέτη της ιδιωτικής βιβλιοθήκης του Θεόφιλου, την οποία ο ίδιος χάρισε στην ΚΔΒΚ, αποτελεί μια ξεχωριστή έρευνα που θα μας απασχολήσει στο μέλλον. Μια άλλη προσωπικότητα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία των μεταφράσεων, ήταν ο ιατροφιλόσοφος και καθηγητής της ιταλικής, γαλλικής και λατινικής Γεώργιος Σακελλάριος (1765-1838).

Επίσης, οι μελέτες περίπτωσης της ιστορίας των μεταφράσεων της ιταλικής λογοτεχνίας στο δυτικομακεδονικό χώρο από λόγιους της περιοχής, όπως για παράδειγμα η περίπτωση της Μητιώς Μεγδάνη-Σακελλαρίου μεταφράστριας του Goldoni, πρόκειται να προσφέρουν νέα δεδομένα στο πεδίο της μεταφρασεολογίας, της ιστορίας μεταφράσεων ιταλικής λογοτεχνίας και στην ιστορία της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα.

Επιπλέον, το υλικό της έρευνας όπως έχει καταγραφεί στη βάση δεδομένων μπορεί να αποτελέσει πολύτιμη πηγή πληροφοριών για μελλοντικές έρευνες σχετικά με την πρόσληψη ιταλών συγγραφέων και την επιρροή του έργου τους στο ελληνικό πολιτισμικό σύστημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γκίνη, Δ., Μέξα, Β. (1939) *Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863*, 3 τομ. Αθήνα.
- Δημαράς, Κ.Θ. (1987) *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα: Ίκαρος.
- Δημαράς, Κ.Θ. (2000) *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Αθήνα: Εκδόσεις «Γνώση».
- Ζαβίρα, Γ. [1872] (1972) *Νέα Ελλάς ή ελληνικόν θέατρον, Ανατύπωσης Α' Εκδόσεως*. Γριτσόπουλου Τ. (επιμ.-εισ.- ευρ.), Αθήνα: ΕΜΣ.
- Ζωγραφίδου, Ζ. (1999) *Η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα (1900-1997)*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Ζωγραφίδου, Ζ., Κασάπη, Ε., Σοφιανού Ο. (2000) *Ποιοτικές και ποσοτικές αναλύσεις στη μετάφραση λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ζωγραφίδου, Ζ., Κασάπη, Ε., Σοφιανού Ο. (2002) *Μαθήματα εκπαίδευσης μεταφραστών λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ηλιού, Φ. (1997) *Ελληνική βιβλιογραφία του 19^{ου} αιώνα, τομ. 1: 1810-1818*, Αθήνα.
- Θεόφραστος, (2008) *Χαρακτήρες*. Πρωλ: Σ. Παπαθεμελής, μτφ-εισ: Σ. Γκιργκένης, Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Καλινδέρη, Μ. [1971](1992) *Χαρίσιος Δ. Μεγδάνης (1768-1823)*, Αθήνα: Εκκλησιαστικά εκδόσεις - Αποστολική διακονία.
- Καραθανάσης, Α. (2010) *Η Βενετία των Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Καραθανάσης, Α. (2007) «Κοζανίτες απόδημοι και συνδρομητές εκδόσεων της περιόδου 1806-1820», Στο *Ελμειακά* τ.59. Θεσσαλονίκη: έκδοση Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης «Ο Άγιος Νικόλαος».
- Καρανάσιος, Χ. (1996) *Εκδόσεις και χειρόγραφα της περιόδου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (1707-1832)*, Κοζάνη: INBA.
- Κασάπη, Ε. (2000) *Τεχνικές ανάγνωσης, ακρόασης & περίληψης κειμένων*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κασάπη, Ε. (2003) *Διακείμενο και κριτική μεταφραστικών στρατηγικών. Το 26^ο τραγούδι της κόλασης μεταφρασμένο από τον Νίκο Καζαντζάκη*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Κασάπη, Ε. (2010) *Τετράδια εκπαίδευσης και αυτοεκπαίδευσης μεταφραστών: ενότητα 2 από την έρευνα στην πράξη*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Κασίνη, Κ. (2006) *Βιβλιογραφία των ελληνικών μεταφράσεων της ξένης λογοτεχνίας ΙΘ'-Κ' αι.*, Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων.

Κιτρομηλίδης, Π. (1985) *Ιώσηπος Μοισιόδακας. Οι συντεταγμένες της δυτικής σκέψης τον 18ο αιώνα*, Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Κιτρομηλίδης, Π. (2009) «Ο δάσκαλος του Ρήγα». Στο συλλογικό έργο *Ρήγας Βελεστινλής διαφωτιστής, επαναστάτης, μάρτυρας*, Αθήνα: Ε Ιστορικά Τεγόπουλος, 23-28.

Λασκαράτος, Α. (1969) *Ιδού ο άνθρωπος*, Αθήνα: Πάπυρος.

Λασκαράτος, Α. (2002) *Ιδού ο άνθρωπος*, Αλισανδράτος, Γ. (Επιμ.) Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της “Εστίας”.

Λιούφης, Π. (1924) *Ιστορία της Κοζάνης*, Αθήνα: τύποις Ι. Βάρτσου.

Πολίτης, Λ. [1978] (1998) *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Σάθας, Κ. (1868) *Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα: τυπ. τέκνων Ανδρέα Κορομηλά.

Σιγάλας, Α. (1939) *Από την πνευματική ζωή των ελληνικών κοινοτήτων της Μακεδονίας. Α. Αρχεία και βιβλιοθήκη Δυτικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ Παράρτημα Δ' τόμου Επετηρίδος Φιλοσοφικής Σχολής.

Σπυριδωνίδης, Η. (2012) *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην Κοβεντάρειο δημοτική βιβλιοθήκη Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη: διδακτορική διατριβή υπό την επίβλεψη της καθηγήτριας Ελένης Κασάπη, ΑΠΘ. <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>.

Στάϊκος, Κ. (1995) *Τα τυπωμένα στη Βιέννη ελληνικά βιβλία (1749-1800)*, Αθήνα: Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού.

Τριαντάρη, Σ. (2006) ‘Λόγιοι της Δυτικής Μακεδονίας στην περίοδο της Τουρκοκρατίας’, στο *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας*, Φλώρινα: Παν. Δυτικής Μακεδονίας, 203-209.

Φιλιππίδης, Δ., Κωνσταντάς, Γ. [1791] (1988) *Γεωγραφία Νεωτερική*, Κουμαριανού Α. (επιμ.). Αθήνα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Asor Rosa, A. [1985] (1996), *Storia della letteratura italiana*, Firenze: La Nuova Italia.

Baker, M. (ed) (1998) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge.

- Bargelli C. (2000) 'Tra storia dei fatti e storia delle idee. Da Muratori a Ricci: l'evoluzione del pensiero assistenziale nel Ducato Estense nel corso del secolo dei lumi', in *Povertà e innovazioni istituzionali in Italia dal Medioevo ad oggi*, (a cura di V. Zamagni), Bologna: Il Mulino, pp. 403-418.
- Bassnett-McGuire, S., Lefevere A. (eds) (1990) *Translation, History and Culture*, London: Pinter.
- Cronin, M. (2006) *Translation and Identity*, Oxon & New York: Routledge.
- Delisle, J., Woodsworth J. (eds) (1995) *Translators through History*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Delisle, J. (1999), *Translation Terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- De Sanctis, F. [1871] (1988) *La letteratura italiana Vol.2*, Gherardo Casini ed.
- Dotti, U. (1993) *La letteratura italiana. Dalle origini a oggi*, Bari: Laterza.
- Kitromilides, P. (1989) 'Cultural Change and Social Criticism: The Case of Iossipos Moisiodax', in *History of European Ideas* 10, pp. 667-676.
- Osimo, B. (2006) *Storia della traduzione*, Milano: Hoepli.
- Segre, C., Martignoni, C. [1992] (2000) *Testi nella storia. La letteratura italiana dalle origini al novecento. Vol.2 dal cinquecento al settecento*, Milano: Mondadori.
- Devoto, G., Oli G. (2000-01) *Il dizionario della lingua italiana*, Firenze: Le Monnier.
- Devoto, G., Oli G. (2004-05) *Dizionario Devoto Oli della lingua italiana*, Firenze: Le Monnier.
- Pianigiani, O. (1991) *Vocabolario etimologico della lingua italiana*, Genova: edizioni Polaris.
- Zingarelli, N. (1970) *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- Βιβλιοθήκη παλαιών εντύπων ιταλικών εκδόσεων. www.libreriaemiliana.com (προσπελάστηκε: 4.4.2018)
- Γενικός κατάλογος ιταλικών βιβλιοθηκών. <http://www.sbn.it/opacsbn/opac/iccu/informazioni.jsp> (προσπελάστηκε: 4.4.2018)
- Ηλεκτρονικό διαδικτυακό λεξικό. www.yourdictionary.com/intercultural (προσπελάστηκε: 4.4.2018)
- Ηλεκτρονικό διαδικτυακό λεξικό Logos. <http://www.logosdictionary.eu/> (προσπελάστηκε: 4.4.2018)
- Κιτρομηλίδης, Π. (2004) «Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18^ο αι.», Αθήνα: ΜΙΕΤ. Από http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_21/07.html (προσπελάστηκε: 4.4.2018)

Κοβεντάρειος Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης, (2010) www.kozlib.gr (προσπελάστηκε: 4.4.2018)

Πολίτης, Α. (2007) «Ελληνικός Διαφωτισμός». Από <http://logiosermis.phl.uoc.gr/lessons/110.htm>.
(προσπελάστηκε: 4.4.2018)

Biblionet, Λασκαράτος Ανδρέας. Από <http://www.biblionet.gr/author/7036/> (προσπελάστηκε: 4.4.2018)

Biblioteca dei classici italiani. <http://www.classicitaliani.it/>(προσπελάστηκε: 4.4.2018)

Biblioteca digitale della letteratura italiana. <http://www.letteraturaitaliana.net/>(προσπελάστηκε: 4.4.2018)

Documentazione di testi italiani. <http://www.bibliotecaitaliana.it/>(προσπελάστηκε: 4.4.2018)

EKEBI. <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=588> (προσπελάστηκε:
4.4.2018)

Letteratura e lingua italiana on line. <http://www.repubblicaletteraria.it/> (προσπελάστηκε: 4.4.2018)